

สี่แผ่นดิน / หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

FOUR REIGNS

BY

KUKRIT PRAMOJ

ENGLISH VERSION BY
TULACHANDRA

แผ่นดินที่ ๑

บทที่ ๑ (หน้าที่ ๑)

"พลอย" เสียงแม่เรียก ขณะที่เรือกำลังพายหน้าออกตากคลองบางหลวง มุ่งตรงไปยังท่าพระ "พลอยจำคำแม่ไว้ให้ดี ถ้าเจ้าจะมีลูกมีผัวต่อไปก็หาคนที่เขาใจเดียว อย่าไปได้ผัวเจ้าชู้เสียมาก จะต้องร้อนใจเหมือนแม่" แม่นั่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดต่อไป "แล้วก็อย่าไปเป็นเมียใครเขาเป็นอันขาด จำไว้นะ"

พลอยหันหน้ามามองดูแม่แล้วก็เหลียว กลับไปมองนอกแก่งเรือ ดูเรือแจวพายที่ผ่านไปมา ดูเรือนริมน้ำ และแพที่เต็มไปด้วยตัวของวางขายต่างๆ ดูผู้คนริมตลิ่ง และในเรือที่ผ่านไปมา ด้วยความตื่นตาตื่นใจ อย่างบอกไม่ถูก เพราะครั้งนั้นเป็นครั้งแรกที่พลอยได้ออกจากบ้าน มาไกลถึงเพียงนี้ และเมื่อก่อนที่จะออกจากบ้าน แม่ก็บอกแล้วว่า ไปแล้วไปเลย เป็นตายชาตินี้จะไม่กลับมาเหยียบหัวกระไดบ้านนี้อีก

บ้านพลอยอยู่ในคลองบางหลวง เรียกได้ว่าเป็นบ้านใหญ่ มีกำแพงอิฐเสริมรั้วเหล็กกันตลอดริมน้ำ ที่ทำน้ำ มีศาลาหลังใหญ่ ทำด้วยไม้ ขึ้นจากกระไดทำน้ำ เดินผ่านลานกว้าง ก็ถึงตัวตึก เป็นที่อยู่ของเจ้าคุณพ่อ ตึกนั้น จะพูดไปก็เป็นตึกทันสมัย สำหรับระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ อันเป็นเวลาในรัชสมัยของ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง มหาราช ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ตึกนั้นเป็นตึกก่อนอิฐฉาบด้วยปูนขาว หลังคามุงกระเบื้องจีนเป็นลูกฟูก หน้าตึกเป็นบันไดขึ้นสองข้างมาบรรจบกัน ตรงกลางเป็นชாலาย่อมๆ แล้วจากนั้น มีบันไดขึ้นตรงไปขึ้นบนของตึก บนตึกมีเฉลียงเดินได้รอบ ลูกกรงมีลูกมะหวด กระเบื้องสีเขียวแก่ พ้นจากเฉลียงเข้าไป ก็มีห้องใหญ่ๆ สามห้อง เป็นที่อยู่เจ้าคุณพ่อ มีห้องเล็กๆ อีกห้องหนึ่ง สำหรับเจ้าคุณพ่อไว้พระ และอิฐเจ้าคุณปู่ และคุณชวดทั้งหลาย เมื่อพลอยยังเด็กๆ อายุ ๖-๗ ขวบ เคยขึ้นไปบนตึกตอนบ่าย เพื่อไปหาเจ้าคุณพ่อ พลอยเคยรู้สึกกลัวห้องนี้เป็นพิเศษ เพราะเป็นห้องที่ปิดไว้เงียบ ปืนหนึ่งจะเปิดครั้งเดียว เวลาเจ้าคุณพ่อทำบุญ และในเวลาที่เปิดพลอยเคยเห็นโกศอิฐ ตั้งอยู่บนม้านมู่เป็นแถว พลอยเคยถูกเรียกตัวให้เข้าไปจุดธูปเทียน กราบเจ้าคุณปู่คุณย่าและเจ้าคุณชวดอีกหลายคน ตั้งแต่นั้นมา ก็ให้เกรงกลัวห้องนี้เป็นพิเศษ เฉลียงหลังตึกนั้นเป็นที่สำราญของเจ้าคุณพ่อ เวลาท่านอยู่บ้านก็มักจะอยู่ที่เฉลียงหลังนั้นเอง รับประทานข้าวก็ที่นี่ ตึกชั้นบนปูด้วยกระดานแผ่นโตๆ อาศัยแรงคนเข็ดถูกันมาหลายสิบปี ดูขึ้นเงา เป็นมัน เจ้าคุณพ่อท่านปูพรมเล็กๆ นั่งอยู่ที่เฉลียงหลัง รอบๆ ตัวก็มีเขียนหมาก กาน้ำชาน้ำ กระจิน หนีบหูรี และพานใส่ชุดจัดบุหรี่ยังไว้ เมื่อวันที่พลอยจะออกจากบ้าน ก็ขึ้นไปลาท่านที่นั่น โดยที่แม่ปล่อยให้ขึ้นไปคนเดียว เวลานั้นพลอยอายุ ๑๐ ขวบ พอจะมีความสังเกตสิ่งต่างๆ ได้ถนัดถนี่ ต่อมาอีกหลายสิบปี พลอยนึกถึงเจ้าคุณพ่อขึ้นมาครั้งใด ก็ยังเห็นภาพท่านนั่งขัดสมาธิอยู่บนพรม เจ้าคุณพ่อนุ่งผ้าลายสีจันทน์ ปล่อยลอยชายตามสบาย เมื่อพลอยขึ้นไปกราบลา ยังนึกจำได้ว่าท่านมองดูหน้า ลูกสาวคนเล็กของท่าน อย่างพิถีพิถัน ค่อยๆ ค่อยๆ จะดูไว้ให้จำได้แม่นยำ แต่ท่านก็มีได้ปรึกษาพูดจาตกทลาย หรือห้ามปราม คงมองแต่หน้าพลอยจนพลอยคลานกลับลงมา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ พลอยมีอายุได้สิบขวบ ถ้าใครไปถามพลอยในขณะนั้นว่า ใครเป็นบิดา พลอยก็ตอบว่าชื่อ พระยาพิพิธ ฯ มารดาชื่อแหม่ม เป็นเอกภรรยาของพระยาพิพิธ แต่ไม่ใช่ในฐานะคุณหญิง เพราะคุณหญิงท่านชื่อเอี่ยมเป็นคนอัมพาต ไม่ได้อยู่กับเจ้าคุณพ่อ แต่กลับไปอยู่บ้านเดิมของท่านเสีย ตั้งแต่ก่อนพลอยเกิด คงเหลืออยู่แต่บุตรของคุณหญิงอยู่ในบ้านสามคน คือคุณอุ้นพี่สาวใหญ่ อายุสิบเก้าปี คุณชิตพี่ชายคนรอง อายุสิบหกปี คุณเชยพี่สาวคนเล็ก แก่กว่าพลอยสองปี พลอยมีพี่ชายร่วมมารดาอีกคนหนึ่ง อายุแก่กว่าพลอยปีเศษ ชื่อพ่อเพิ่ม และมีน้องสาวคนละมารดาอีกคนหนึ่ง เกิดจากแม่แหว ภรรยาเจ้าคุณพ่อ คนรองแม่ลงไป ชื่อหวานอ่อนกว่าพลอยสองปี กับพี่น้องเหล่านี้ นอกจากพ่อเพิ่มที่ร่วมท้อง พลอย

คุ้นเคยกับคุณเชยเป็นพิเศษ เพราะอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน และคุณเชยเป็นเด็กชอบเล่นปายปิ่น ไปในที่ต่างๆ ซึ่งถูกกับนิสัยของพลอย คุณอุ้นพี่สาวคนใหญ่นั้น พลอยเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเกรงขาม เพราะเธออยู่ร่วมบนเตียงกับเจ้าคุณพ่อ ในห้องใหญ่อีกห้องหนึ่ง ซึ่งเป็นห้องเก็บเครื่องเงินเครื่องทอง คุณอุ้นเป็นผู้ถือกุญแจแต่ผู้เดียว แม้แต่การจับจ่ายใช้สอยทุกอย่างในบ้าน คุณอุ้นก็เป็นผู้ทำทั้งสิ้น เจ้าคุณพ่อท่านไว้ใจว่าเป็นลูกสาวใหญ่ ส่วนแม่ของพลอย ซึ่งคนทั้งบ้านเรียกว่า แม่เข้มนั้น เจ้าคุณพ่อท่านปลูกเรือนฝากระดานห้าห้องให้ อยู่อีกหลังหนึ่งใกล้ๆ กับตัวตึก ในบริเวณบ้าน มีลำรับส่งต่างหากจากโรงครัว ซึ่งกินกันสามคนแม่ลูก กินเสร็จแล้วก็มีนางพิศ บ่าวซึ่งแม่ช่วยมาไว้ใช้ มีค่าตัว ๑๒ ตำลึง เป็นผู้กินเหลือและล้างถ้วยชาม การปิดกวาดบ้าน ปูที่หลับที่นอน ตลอดจนซักผ้าที่เรือนแม่ เป็นหน้าที่ของพิศ

พี่ของพลอยอีกสองคน คือ คุณชิตและพ่อเพิ่มนั้น พลอยเกือบจะไม่รู้จักเสียเลย คนหนึ่งคือคุณชิต ผู้ซึ่งเวลานั้น เป็นหนุ่มเต็มตัว อายุ ๑๖ บางทีพลอยเคยเห็นคุณชิตตอนเย็นๆ นุ่งผ้าสีใส่เสื้อกระบอกแพรเลียน หวีผมใส่น้ำมันแปร์ ติดยาแก้ปวดหัวทั้งสองขมับ ตามธรรมเนียมหนุ่มๆ สมัยนั้น เดินไปเดินมาอยู่แถวท่าน้ำ พอพลบค่ำ คุณชิตก็แอบลงเรือข้ามฟาก ไปเที่ยวกับทนายหนุ่มๆ ของเจ้าคุณพ่อ ครั้งหนึ่งพลอยจำได้ว่า คุณชิตหายไปหลายวัน แต่พอกลับมาก็เกิดเรื่องใหญ่ เพราะเจ้าคุณพ่อท่านมัดมือ เชียนที่หน้าตึก ทั้งคุณชิตและทนาย เสียรังกันให้ลั่นบ้านไปหมด พลอยไปแอบดูอยู่หลังพุ่มต้นแก้วรอบตึกกับคุณเชย ผู้ซึ่งดีใจที่พี่ชายถูกเชียน แล้วปรารภกับพลอยว่าสมน้ำหน้า อีกครั้งหนึ่งพลอยเห็นคุณชิตเจ็บผอมแห้ง นอนแบบอยู่ที่เรือน ที่เธออยู่กับบ่าวหนุ่มๆ รุ่นเดียวกัน เห็นบ่าวต้มยาต้มให้กินเป็นหลายหม้อ คุณเชยแอบมากระซิบบอกพลอยว่า "แม่พลอยฉันบอกอะไรให้ อย่าพูดไปนะ คุณชิตเป็นโรคบรูซ ชื่นพูดไปฉันโกรธจริงๆ ด้วย"

พ่อเพิ่มพี่ชายของพลอยนั้น ดูสวามีภักดีคุณชิตมากกว่าพี่น้องอื่นๆ แต่พ่อเพิ่มก็ต้องแอบไปมาหาสู่ มิให้แม่เห็น เพราะถ้าแม่รู้ว่าพ่อเพิ่มไปคบกับคุณชิตที่ไร เป็นเชียนเอาทุกที ส่วนหวานน้องคนละแม่ ลูกแม่แวนั้น ยังเด็กเกินไปที่พลอยจะสนใจ

วันหนึ่ง พลอยถามแม่ถึงเรื่องพี่น้องเหล่านี้ว่า ทำไมคนจึงเรียกลูกเจ้าคุณพ่อว่า คุณอุ้น คุณชิต คุณเชย แล้วทำไมจึงเรียกลูกอื่นว่า พ่อเพิ่ม แม่พลอย แม่หวาน แม่มองหน้าพลอยครู่หนึ่ง แล้วหัวเราะตอบว่า

"เพราะพวกเข้มนั้นลูกเมียฉันน้อ นันท่านลูกคุณหญิง ก็ต้องเป็นคุณไปหมด เขาไม่เรียกว่า อีพลอย ก็ดีถมไปแล้ว"

ตั้งแต่พลอยจำความได้มาจนถึงอายุ ๑๐ ขวบ พลอยมีความรู้สึกที่แม่และคุณอุ้นพี่สาวใหญ่ มีเรื่องตึงๆ กันอยู่เสมอจริงอยู่ทั้งสองมิได้โกรธเคืองกันถึงวิวาทเป็นปากเสียง และต่อหน้าเจ้าคุณพ่อ ก็พูดจาปราศรัยกันเท่าที่มีเรื่องจะพูด แต่พลอยสังเกตด้วยความรู้สึกของเด็กว่า แม่มักจะใช้ถ้อยคำ ที่สุภาพเป็นพิเศษกับคุณอุ้นเสมอ เป็นต้นว่าเรียกคุณอุ้นว่า "คุณใหญ่" เรียกตัวเองว่า "ดิฉัน" อย่างขัดถ้อยขัดคำ และใช้คำเจ้าคะเจ้าขาตลอดจนกิริยาที่นอบน้อมอย่างเฉียบขาดเยือกเย็นปราศจากความรู้สึก แต่บางเวลาแม่แสดงความในใจ ให้พลอยเห็นว่าแม่ได้รับความกดดัน และบังคับใจอยู่เป็นนิจ เนื่องจากฐานะแม่บ้าน และการเป็นผู้บังคับบัญชาของคุณอุ้น ผู้ซึ่งแม่ถือว่าเป็นเพียงลูกของเจ้าคุณ แต่ตัวแม่เองนั้นเป็นเมีย ยิ่งเจ้าคุณพ่อท่านเชื่อฟัง ยอมให้คุณอุ้นปกครองบ้านโดยเด็ดขาด แม่อีกยิ่งมีความคับใจยิ่งขึ้น แม่เคยร้องให้ปรับทุกข์กับพลอยว่า เจ้าคุณพ่อท่านเลี้ยงแม่เป็นบ่าวหรือคนอาศัย แม่ไม่มีสิทธิอะไรในบ้านนี้ ได้แต่อยู่ไปวันหนึ่งๆ ส่วนแม่แวน

ภรรยาของเจ้าคุณพ่อ อีกคนหนึ่งนั้น สนิทสนมกับคุณอุ้น อย่างมากมาย อยู่ด้วยกันได้วันยังค่ำเกือบไม่เคยขาดกัน เพราะแม่แหวงแกกว่าคุณอุ้น เพียงสี่ห้าปี เคยเป็นต้นห้องของคุณอุ้นมาก่อน และแม่บอกพลอยว่า คุณอุ้นเป็นคนยกบ่าวของตน ขึ้นเป็นเมียเจ้าคุณพ่อ เพื่อจะกำจัดแม่ให้ออกจากบ้าน แม่บอกด้วยว่าครั้งนั้นก็เกิดเรื่อง "หิ้งนางแหวง" ตามคำของแม่ จนถึงเกือบจะออกจากบ้านไปเสียแล้ว แต่เห็นลูกยังเล็กนัก แม่ก็ต้องอดใจทนอยู่ไป

พลอยอยู่มาท่ามกลางความตึงเครียด ระหว่างแม่และคุณอุ้น จนบางทีพลอยรู้สึกกลัวทั้งสองฝ่าย ไม่อยากเข้าใกล้คนที่บรรเทาความตึงเครียด ที่พลอยต้องได้รู้สึกไปด้วย ก็คือเจ้าคุณพ่อ เพราะเจ้าคุณพ่อ ท่านเป็นคนรักเด็กทุกคน ไม่ว่าเป็นลูกท่านหรือลูกใครๆ บางทีตอนเย็นๆ เจ้าคุณพ่อบอกท่านเรียกเด็กๆในบ้าน ให้มาวิ่งเล่นกันให้ท่านดู ที่ลานหน้าตึก ใครจะส่งเสียงดังเท่าไรก็ได้ และคนที่ส่งเสียงดังที่สุด และหัวเราะดังที่สุด ก็คือเจ้าคุณพ่อเอง แต่ลูกที่โตเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว คุณเจ้าคุณพ่อบอกท่านเฉยๆไป อย่างคุณอุ้นท่านก็เกรงใจ หรืออย่างคุณชิต ก็มักมีเรื่องเคืองใจกันอยู่เสมอ เข้าหน้ากันไม่ติด ลูกทุกคน เจ้าคุณพ่อบอกท่านเป็นคนตั้งชื่อ และตั้งชื่อง่ายๆ พยางค์เดียวทุกคน พลอยเคยได้ยินเจ้าคุณพ่อบอกท่านหัวเราะเยาะ เพื่อนฝูงขุนนางบางคน ที่ตั้งชื่อลูกยาวๆ ว่าทำเทียมเจ้าเทียมนาย จัญไรจะกิน อย่างที่บ้านพระพิพัฒน์ใกล้ๆกัน ตั้งชื่อลูกคล้องจองกัน เป็นจังหวะว่า เพ็ญพิสมัย ไสสุคนธรส สดสำราญจิต สนิทเสนาหา เจ้าคุณพ่อบอกท่านเคยเอามาร้องให้แม่ฟัง เป็นจังหวะ แล้วบอกว่างดเหมือนเพลงแขกเจ้าเซ็น

ในที่สุด เรื่องใหญ่ที่ทำให้ชีวิตของพลอยเปลี่ยนแปลงไปมาก ก็เกิดขึ้นจริงๆ คืนหนึ่งแม่ขึ้นไปหาเจ้าคุณพ่อ บนตึกแต่ห้าทุ่ม พลอยอยู่ที่เรือนนอนคอยแม่จนหลับไป มาตกใจตื่นขึ้นอีกทีหนึ่ง ตอนตีสามกว่าๆ เห็นแม่เข้ามาจุดตะเกียงในห้อง แล้วตรงเข้ามาปลุกพลอย มีพ่อเพิ่มซึ่งนอนอยู่ข้างนอก เดินเข้ามาอย่างงงๆ

"พลอยไปกับแม่" เสียงแม่พูดอย่างแค่นใจ โบทหน้าของแม่อาบไปด้วยน้ำตา "เมื่อท่านไม่เลี้ยงแม่แล้ว แม่ก็จะไปตามยถากรรม เราก็คนมีชาติมีสกุลเหมือนกัน ใครจะไปยอมให้กดหัวกันอย่างไรซ้ำๆ พ่อเพิ่มเป็นลูกผู้ชาย ต้องอยู่ทางนี้ เจ้าคุณพ่อบอกท่านไม่ยอมให้แม่เอาไป อยู่ทางนี้ละก็ฝากเนื้อฝากตัวกับท่านให้ดี" ส่วยพลอยแม่ไม่ยอมทิ้งไว้ เดี่ยวมันจะรุมกันข่มเหง ถึงแม่จะไม่มีปัญญาเลี้ยง เจ้านายของเราก็กังมี แม่จะเอาพลอยไปถวายเสด็จ" พูดแล้วแม่ก็ก้มหน้าร้องไห้ไปพลางเอาชายผ้าแถบย้อมก้านดอกกรรณิการ ที่แม่หมอมูขี้ขึ้นช้ำน้ำตาไปพลาง เหมือนหนึ่งใจแม่จะขาด ฝ่ายพ่อเพิ่มพอบได้ยินแม่บอกว่าจะละไว้ที่บ้าน ก็ยืนร้องไห้โพล่บ้าน ทั้งกลางดึก

พอบอกแม่บอกว่าจะเอาไปถวายเสด็จ พลอยก็เข้าใจทันที เพราะพลอยเคยได้ยินเรื่องเสด็จของแม่ จากปากแม่อยู่เสมอ เสด็จประทับอยู่ในวังหลวง แม่เคยอยู่ที่นั่นตั้งแต่เด็กๆ จนทูลลาออกมาอยู่กับเจ้าคุณพ่อ เพราะญาติทางแม่ชักนำไป แม่บอกว่าคุณจริงแม่เป็นพระญาติเสด็จเหมือนกัน พ่อของแม่หรือตาของพลอย เป็นหลานของเจ้าจอมมารดาของเสด็จ แต่แม่บอกแต่เท่านั้น แล้วบอกพลอยว่า "อย่าพูดไป เราเป็นข้าท่าน ไปนับญาติกับเจ้านายไม่ดี เดี่ยวเขาจะขึ้นหัว" เรื่องเขาขึ้นหัวหรือจัญไรจะกินเมื่อไปเกี่ยวกับเจ้านายนี้ พลอยเคยได้ยินเสมอ ถ้าเจ้าคุณพ่อไม่พูดแม่ก็พูดบ่อยๆ จนพลอยเคยนึกว่า เจ้านายคนนั้น ถ้าจะเป็นหากันซุกซม เหมือนกับนางซุบลูกครอกในบ้าน พลอยไปเล่นด้วยที่ไร เป็นติดเหมาทุกที พลอยเคยถามเรื่องนี้กับเจ้าคุณพ่อ เห็นท่านหัวเราะงอหาย แล้วก็ไม่ได้พูดว่าอะไร

เรื่องเกี่ยวกับเสด็จนั้นแม่เคยบอกว่า ถ้าพลอยโตขึ้นอีกสักหน่อยก็จะส่งตัวไปถวาย แม่เคยขออนุญาต เจ้าคุณพ่อแล้วในเรื่องนี้ ท่านก็ไม่ขัดข้อง บอกว่า "ดีเหมือนกัน เด็กมันจะได้มีความรู้" แต่แล้วท่านก็ขอผลัดว่า อย่าเพิ่งส่งไป เพราะท่านไม่มีลูกเล็กๆจะเล่นด้วย ฉะนั้นพอแม่เอ่ยปากว่า จะพาตัวไปถวายเสด็จ พลอยก็เข้าใจทันที แต่โดยที่เห็นแม่ร้องไห้มาก และพ่อเพิ่มก็ส่งเสียงดั่งลั่น พลอยก็ได้แต่นั่งตงตลิ่ง คุณจะพูดจาง่ายๆก็ไม่ออก

แม่เห็นพ่อเพิ่มร้องไห้ดังๆ ก็ดึงตัวมากอดไว้ แล้วกระซิบปลอบโยนเบาๆ ตัวแม่เองก็หยุดร้องไห้ลงบ้าง เพราะกลัวพ่อเพิ่มจะอะอะไปใหญ่ พอเห็นพ่อเพิ่มสงบลงบ้างแล้ว แม่ก็ใช้ให้ไปตามนางพิศมาช่วยเก็บของ

คืนนั้นทั้งคืน แม่เก็บของอยู่กับนางพิศ พอรุ่งสว่าง แม่ก็ให้นางพิศขนของไปไว้ที่ศาลาท่าน้ำ และให้ไปตามเรือมาลำหนึ่ง สำหรับพลอยนั้น แม่จับล้างหน้าเกล้าจุก แต่งตัวเตรียมไว้แต่ก่อนรุ่ง และให้นั่งคอยอยู่ที่เฉลียงหน้าเรือน ระหว่างที่คอยอยู่นั้นเอง พลอยได้ยินเสียงใครเรียกเบาๆ ที่ข้างเรือน พอชะโงกหน้าออกไปดู ก็เห็นคุณชายมายืนหน้าตึ้นๆอยู่ในมือถือห่ออะไรห่อหนึ่ง

"แม่พลอย" เสียงคุณชายเรียกเบาๆ "อย่าอะอะไป ลงมานี่เดี๋ยว"

พลอยเหลือบไปดูเห็นแม่ยังง่วนอยู่ในเรือน จึงค่อยๆลงบันได พอเดินไปถึงตัวคุณชาย คุณชายก็คว้าข้อมือ ดึงตัวพลอยเข้าไปใต้ถุนเรือน แล้วถามด้วยเสียงสั้นๆว่า

"นี่แม่พลอยจะไปจริงๆหรือ คุณอุ้นบอกฉันเมื่อคืนนี้เอง แต่ฉันยังไม่เชื่อ"

พลอยเห็นหน้าคุณชายซีดๆ แล้วนึกถึงที่เคยวิ่งเล่นกันอยู่ทุกวัน ก็ตื่นตันใจ ได้แต่พยักหน้า คุณชายยังไม่ปล่อยแขนพลอย และมือที่กำแขนพลอยนั้นเย็นเฉียบ

พอเห็นพลอยพยักหน้ารับคำ น้ำตาเม็ดโตๆ ก็ร่วงจากนัยน์ตาของคุณชาย และไหลลงมาถูกแขนของพลอย หลายเม็ด "โอ้แม่พลอย" คุณชายพูดเสียงเครือ "แม่พลอยไปเสียแล้วฉันจะเล่นกับใครล่ะ แม่พลอยอย่าลืมฉันนะ" คุณชายพูดซ้ำๆ อยู่หลายหน

เมื่อได้ยินดูหน้ากันอยู่สักครู่หนึ่ง คุณชายก็ยื่นห่อที่ถือมาด้วยนั้นให้ พลาทงกล่าวว่า "นี่แม่พลอย ฉันให้ จันอัป ฉันแอบขโมยคุณอุ้นเธอมาจากบนตึก แม่พลอยเอาไว้กินกลางทางก็แล้วกัน"

พลอยรับห่อจันอัปจากมือคุณชาย เหมือนอย่างกับเป็นของอันมีค่าเป็นเสียที่สุดแล้ว จะพูดจากับคุณชายอย่างไร ก็พูดไม่ออก เพราะคือนั้นตีบตันไปด้วยความรู้สึก มองดูหน้าคุณชายก็เห็นพว่ไปหมด เพราะนัยน์ตานั้น มีน้ำตาไหลล้นมาก บอญ่พอดีเสียงแม่เรียกชื่อพลอยเบาๆ สองสามครั้งบนเรือน พลอยก็ได้โอกาส สะบัดแขนหลุดจากมือคุณชาย รับห่อหลังให้วิ่งหนีกลับขึ้นเรือนไปหาแม่

"พลอยมานี่" เสียงแม่เรียกในห้องอีกครั้งหนึ่ง พลอยก็รีบเข้าไปนั่งข้างๆตัว แม่เก็บของเสร็จเรียบร้อยแล้ว ของใช้ต่างๆเป็นพวก ถ้วยโถโอชาม แม่ถือว่าเป็นของบ้านนี้ จึงรวบรวมไว้ต่างหากอีกที่หนึ่ง คงเก็บแต่เสื้อผ้า ข้าวของจุกๆจิกๆ ส่วนตัวของแม่แท้ๆ ใส่หีบไม้บุหนังสีดำเป็นลายทอง รูปหงส์มังกรสองใบ ส่วนผ้าผ่อนของพลอยนั้น แม่รวบรวมใส่หีบชนิดเดียวกันแต่สีแดง ใบย่อมกว่าอีกใบหนึ่ง ที่นอนหมอนมุ้งต่างๆ แม่ทิ้งไว้ที่เรือน พ่อเพิ่มอยู่ต่อไปจะได้ใช้ ตัวแม่เองจะไปหาเอาข้างหน้า พลอยยังเห็นข้าวของที่เคยใช้ร่วมกันอยู่ทุกวัน ถูกแบ่งสรรปันส่วน ก็ยังมีความรู้สึกมากขึ้น เพราะทุกอย่างก็เห็น เป็นอาการของ บ้านแตกสาแหรกขาดแท้ๆ น้ำตาที่อยู่ในลูกตาก็หลังไหลออกมา จะห้ามเท่าไรก็ไม่หยุด

แม่เอาผ้าเช็ดน้ำตาให้ พรางเหลือบเห็นห่อของที่พลอยถืออยู่ในมือ จึงถามขึ้นว่า

"พลอย นินห่ออะไรลูก"

"ห่อ..." พลอยหยุดสะอื้นแล้วกล่าวตะกุกตะกักต่อไป "ห่อจันอับจ๊ะแม่"

"ใครให้" แม่ถาม แต่แล้วก็เดาออกพูดต่อไปทันทีว่า "คุณเชยหรือ"

พลอยได้แต่พยักหน้ารับคำ แม่กำลังปิดหีบอยู่ก็หยุดนิ่ง เขามีดวงพาดไว้บนฝาหีบครู่หนึ่ง ตาเหม่อมองออกไปนอกหน้าต่าง เหมือนจะตรึกตรองตัดสินใจอะไรอยู่ แต่แล้วแม่ก็ถอนใจใหญ่สลดหน้า พรางหันมาทางพลอย เอาผ้าเช็ดน้ำตาให้อีก แล้วหลังลูบหัวพลอยพูดว่า

"นี่เสียพลอย อย่าร้องให้ไปเลยหูหนวกของแม่ แม่เป็นคนรักพลอยมากที่สุด ไม่มีใครจะรักลูกเกินไปกว่าแม่ได้ ไปเสียกับแม่เถิด แม่รักลูกจึงอยากให้คุณได้ดี ไปอยู่ในวังที่ตำหนักเสด็จ อีกหนอยก็จะสนุกสบาย ไม่คิดถึงบ้านเสียอีก" แม่นิ่งอยู่อีกครู่หนึ่ง แล้วกระซิบด้วยเสียงสั่นเครือว่า

"พลอย ขึ้นไปบนตึกไปกราบลาเจ้าคุณพ่อเสีย เสร็จแล้วตามไปที่ทำน้ำ แม่จะคอยอยู่ที่นั่น" ว่าแล้วแม่ก็หันหน้าหนี เริ่มยัดของลงหีบอย่างกุกกุกจจ และปิดฝาหีบอย่างแรง เหมือนกับจะใช้อาการ และเสียงนั้น ช่วยเพิ่มความแน่นอน ในการตัดสินใจให้ยิ่งขึ้น

พลอยค่อยๆ ย่องออกจากห้อง เดินผ่านเฉลียงลงบันไดอย่างช้าๆ เพราะมันเป็นครั้งสุดท้าย ที่พลอยจะลงจากเรือน ที่อยู่มาตั้งแต่เกิด ฝาเรือนทุกฝาจะมีตำหนิ มีรอยอย่างไรที่พลอยรู้จักดี ตำหนิและรอยต่างๆ เหล่านั้น ก็เหมือนจะเด่นออกมาให้เห็นได้ชัดในคราวนี้ ร่องกระดานทุกร่อง ที่พลอยเคยนั่งทับ นอนทับ และแอบทิ้งของลงไปข้างล่าง ดูเหมือนจะเรียกร้องให้พลอยหยุดร่ำลา จนถึงขั้นบันได แต่ละขั้นที่เคยถัดขึ้นลง และราวบันได ที่เคยโหนเล่นกับคุณเชยเป็นประจำ ดูเหมือนจะโตกว่าเก่า เหนกว่าเก่า เพิ่มความสำคัญขึ้น ในคราวที่จะจากกันไปในวันนี้

คุณเชยหายไปจากใต้ถุนบ้านแล้ว ไม่ทราบจะไปหลบอยู่ที่ไหน พลอยเดินข้ามลานบ้านช้าๆ เหลียวดูรอบๆตัว เหมือนกับจะสังเกตุสถานที่ และสิ่งแวดล้อมที่เห็นกันมาทุกวัน ต้นปืบต้นใหญ่ที่ได้อาศัยร่วม เล่นหุงข้าวหุงแกงกับคุณเชย และเคยช่วยกันเก็บดอกไม้ให้แม่ ผสมกับยาเส้นมวนบุหรี่ให้เจ้าคุณพ่อ พลอยนึกขึ้นมามีว่า แม่ไปเสียแล้วใครจะเป็นคนมวน

บุหรื เพราะแม่เคยทำอยู่คนเดียว และเป็นกรใหญ่เต็มที เพราะไหนจะต้องต้มน้ำฝิ่ง น้ำสับปะรดและชะเอมไว้คูลูกกับยาเส้นเมืองสอง ไหนจะต้องมวนยาเส้น เข้าแบบกระดาษทิ้งไว้เป็นตัว ไหนจะต้องรดใบตองแล้วตัดให้พอดี ของเหล่านี้ถ้าแม่ไม่ทำให้ใครจะทำ พอลอยเดินผ่านต้นเขี้ยวกระแต ซึ่งแม่เคยเก็บไปร้อยมาลัยใส่จุกให้ ผ่านต้นกรรณิการี่ ซึ่งแม่สั่งให้มาเก็บดอกที่ร่วง ไปให้แม่ทุกเช้า เพราะแม่จะได้ตัดเอากันตากแดดไว้ย้อมผ้าแถบ ผ่านต้นชะลูดซึ่งส่งกลิ่นไกล แต่หาดอกไม้ใคร่พบ ทุกอย่างล้วนแต่เรียกพลอยให้หยุด ให้เหลียวมอง แต่พลอยก็ก้าวขาเดินไปจนถึงบันไดหลังตึก พอถึงเฉลียง พลอยก็ลงคลาน พอเข้าไปใกล้ตัวเจ้าคุณพ่อ ก็ลงกราบ แล้วก็นั่งก้มหน้า เอามือแคะกระดานแก้ขวยน รอฟังว่าท่านจะพูดว่าอย่างไร เมื่อนั่งอยู่สักครู่หนึ่ง ไม่มีเสียงอะไร จากเจ้าคุณพ่อเลย นอกจากเสียงกระแอมและเสียงบ้วนน้ำหมาก พลอยก็ลงกราบอีกครั้ง แล้วคลานถอยไป ทางบันได

"พลอย" เสียงคุณอุ้นเรียกออกมาจากในห้อง "มานี่" พลอยสะดุ้งสุดตัว ลังเลจะเข้าไปดีหรือไม่ดี เมื่อตัดสินใจไม่ถูก ก็เลี้ยวไปดูหน้าเจ้าคุณพ่อ เห็นท่านพยักหน้าเข้าไปทางในห้อง เหมือนกับจะบอกให้พลอยเข้าไป พอดีเสียงคุณอุ้นเรียกอีกครั้งหนึ่ง พลอยก็คลานเข้าไปในห้อง

ห้องนั้นมีตมครี้อยู่เป็นประจำ เพราะคุณอุ้นเธอไม่ชอบแสงแดด ว่าจะทำให้ผิวเสีย ในห้องนั้นอบอวลไปด้วย กลิ่นอบกลิ่นร่า ผาผนังสามด้านมีตู้วางเรียงไว้หลายใบ ในตู้บรรจุเครื่องเงิน และเครื่องถมเป็นอันมาก นอกจากนั้นก็มีการปักเหล็กวางอยู่อีกหลายใบในเงามืด บรรจุเครื่องเพชรเครื่องทอง ที่คุณอุ้นถืออภุญแจแต่ผู้เดียว คุณอุ้นนั่งอยู่กลางห้อง มีเขียนหมากเงิน กระโถนเงินวางอยู่ใกล้ๆ วันนั้นเป็นวันพุธ คุณอุ้นนุ่งผ้าลายเขียว ชัดเป็นมันแข่งกว้าง ห่มผ้าแถบสีจำปาแก่ คุณอุ้นเป็นคนมีระเบียบ การแต่งตัวแต่ละวันนั้น ก็เรียบร้อยเป็นอย่างดี คุณอุ้นหิวผมที่ใส่น้ำมันไว้อย่างเรียบร้อย ไม่มีกระดิก ที่ไผมนั้นก็กันไว้ เรียบร้อยตามปกติ พอเห็นพลอยคลานเข้ามา คุณอุ้นก็หยิบตลับงาใส่ขี้ผึ้งสีปาก มาเปิดเอาขี้ผึ้งพวงพวงขึ้นสี แล้วถามด้วยน้ำเสียงที่ไร้ความปรานีว่า

"จะไปกับแม่หรือแม่ตัวดี"

พลอยนั่งเงียบ ก้มหน้ามองกระดานไม้กระดุกกระดิก รู้สึกหนาวเย็นตามเนื้อตัวขึ้นมาอย่างบอกไม่ถูก

"ไปละก้อไปให้พ้นนะยะ" คุณอุ้นพูดต่อ "อย่าทำกลับไปกลับมา จะเสียรัศมีแม่ผู้ดีแปดสาแหรก" พลอยนั่งเงียบอีก เพราะถึงจะตอบก็ไม่ว่าจะตอบอย่างไรถูก

"ไป ! ไปให้พ้น" คุณอุ้นไล่ส่ง "นั่งคนนี่ลูกแม่ ลูกเสีย ลูกตะเข้เลี้ยงไม่ได้"

คำอำลาของคุณอุ้นมีเพียงเท่านั้นเอง พลอยก้มลงไหว้แล้วรีบคลานออกจากห้อง ผ่านเฉลียงหลังอย่างรวดเร็ว เพราะใจพลอยนั้น กลับเปลี่ยนแปลงเป็นอยากไปเสียให้พ้น พอลงจากตึกได้พลอยก็รีบวิ่ง ตรงไปยังท่าน้ำที่แม่คอยอยู่กับนางพิศ มีพ่อเพิ่มมายืนนกดเสาร้องให้ กระชิกๆอยู่

เมื่อพลอยมาถึงท่าหน้า แม่ก็ไม่ได้พูดจาใดถามว่าอะไรทั้งสิ้น รีบเร่งให้นางพิศบัว พาพลอยเข้าไปในแก่งเรือ แม่ตรงเข้าไปกอดพ่อเพิ่ม กระซิบสิ่งอะไรเบาๆ อีกสองสามคำ เสียงพ่อเพิ่มสะอื้นถี่เข้าและดังขึ้นกว่าเก่า แล้วแม่ก็รีบลงมาในเรือ สั่งคนแจวให้ออกเรือ พลอยมองออกไปนอกเรือทางบ้าน เห็นแต่เสาศาลาที่ปักอยู่ในน้ำ พอเรือออกจากท่ามาไกลอีกเล็กน้อย จึงได้เห็นหลังคาตึกเจ้าคุณพ่อ เห็นรั้วเหล็กกำแพงบ้าน และศาลาท่าน้ำทั้งหลัง มีพ่อเพิ่มยื่นกอดเสาร่องให้สะอื้นสะอื้นอยู่ในท่าเก่า ครั้นแล้วภาพเหล่านั้นก็เริ่มไกลออกไปทุกที จนในที่สุดก็ลับตาไป มีภาพบ้านอื่น ๆ ภาพเรือสวนข้างคลอง เข้ามาแทนที่ยิ่งใกล้ปากคลองเข้าไป บ้านช่องและแพสองข้างทางก็หนาแน่นขึ้น ผู้คนที่สัญจรไปมาทั้งทางน้ำ และทางบกก็จอแจยิ่งขึ้น พลอยฟังดูภาพต่างๆ ที่เต็มไปด้วยสีสัน และผ่านไปประจักษ์จากเคลื่อนที่ได้ อย่างตื่นตาตื่นใจ พอเรือออกจากคลองแม่พุดด้วย พลอยก็ทาสใจไม่ เพราะความรู้สึกตระหนกตกใจ ที่ได้รับแต่เมื่อคืนตอนดึก เมื่อแม่มาปลุก ความเศร้าสลดใจตอนที่จะต้องจากบ้าน และความขมขื่นใจ จากถ้อยคำของคุณอุ่น เมื่อตอนจะจากกัน กระทำให้ประสาทความรู้สึกของพลอยมีมาได้เห็น ของใหม่ที่ตื่นตาตื่นใจต่างๆ ทำให้พลอยมีความสนใจคำพูดของแม่แต่น้อย

พอเรือมาถึงกลางแม่น้ำ พลอยมองดูขึงตรงข้ามก็ยิ่งรู้สึกตื่นเต้นยิ่งขึ้น ถึงกับอดใจไว้ไม่ได้ ต้องสะกิดถามแม่ว่า

"แม่จ๋า นั่นอะไรนะแม่" พลอยชี้มือไปที่หลังคากระเบื้องสี มีชื่อฟ้าปิดทองระยิบระยับเต็ม

"ตำหนักแพ่งลูก" เสียงแม่ตอบ พลอยไม่เข้าใจว่าตำหนักแพ่งนั้นคืออะไร เป็นของใคร และมีไว้ทำไม เพราะความสนใจและความอยากรู้อยากเห็นนั้น กำลังเปลี่ยนไปโดยเร็ว และยิ่งเพิ่มขึ้นทุกที พลอยชี้มือข้ามตำหนักแพ่งไป แล้วถามแม่ว่า

"แล้วโน่นละแม่ ที่ยอดสูงๆนั้น พระเจดีย์อะไร วัดอะไร จ๊ะแม่ ไหญ่โตเสียเหลือเกิน"

แม่หัวเราะก๊ากกอดพลอยไว้แล้วตอบว่า "ไม่ใช่วัดดอกลูก นั่นแหละวังหลวงที่ลูกจะไปอยู่ละ ที่ยอดแหลมๆ สูงๆ นั่นคือยอดพระมหาปราสาท ที่เห็นเหมือนหลังคาโบสถ์นั่นคือ พระมณฑปเย็บ ประเดี๋ยวเราไปขึ้นจากเรือ ที่ท่าพระ แล้วเดินย้อนไปหน่อย ก็เข้าประตูศรีสุดาวงศ์ไปในวัง"

"แล้วเสด็จท่านประทับอยู่หลังไหนละแม่ ที่ยอดสูงๆนั้นหรือจ๊ะ"

แม่หัวเราะอีก "เปล่าลูก ท่านไม่ได้ประทับที่นั่นหรอก ถ้าแม่ไปทูลเสด็จว่า พลอยถามอย่างนี้ เป็นได้ทรงพระสรวลไปนานทีเดียว เสด็จท่านก็ประทับอยู่ที่ตำหนักของท่าน อีกหลังหนึ่งต่างหาก มองจากนี้ไม่เห็น ... พลอย ! อย่าชะงักจากเรือให้มากนัก เดี่ยวร่วงลงน้ำไป"

พลอยรีบถอยเข้ามาในเรือตามคำแม่ นั่งอยู่ในเรือพลางหัวใจเต้นตึกตัก ด้วยความตื่นเต้น "นั่นหรือคือที่อยู่ของเราต่อไป" พลอยนึกแต่ในใจ "ช่างใหญ่โตสวยงามเสียจริงๆ ตึกเจ้าคุณพ่อว่าใหญ่โตแล้ว ยังไม่เท่าซีกเดียวของวังหลวง" นึกขึ้นมาพลอยชักเฉลียวใจ ถามแม่ว่า

"วังหลวงนี้เป็นของเสด็จหรือจ๊ะแม่"

"ไม่ใช่" แม่ร้องเสียงหลง "วังหลวงก็เป็นของพระเจ้าอยู่หัวท่านซีลูก ที่พลอยเห็นนั่นแหละ เป็นพระที่นั่ง ที่ประทับของท่านทั้งนั้น เสด็จและเจ้านายอื่นๆ ท่านมีตำหนักอยู่ข้างใน ผู้ชายเข้าไปไม่ได้ มีแต่พวกเราผู้หญิง ล้วนๆ ถ้าผู้ชายเข้าไปได้ แม่ก็ไม่ต้องทิ้งพ่อเพิ่มไว้ นี่เพราะจนปัญญาแม่จริงๆ จึงไม่ได้เอามา"

"แล้วแม่จะไปอยู่กับพลอยในนั้นหรือแม่" พลอยถามด้วยความเป็นห่วง

แม่นิ่งไปครู่หนึ่ง แล้วถอนใจใหญ่ตอบว่า

"แม่จะไปอยู่ก่อน แต่แล้วแม่ก็ต้องไปทำมาหากิน ... อย่าไปพูดถึงมันเลย คู่กันไปก่อนเถอะลูก"

ระหว่างนั้น เรือเข้าไปจอดที่ท่าพระ แม่จูงมือพลอยขึ้นจากเรือ แล้วให้นางพิศจัดการเอาของขึ้น ส่วนหนึ่งให้ฝากเอาไว้ที่ท่าก่อน สายๆจะจ้างคนเขาขนเข้าไปในวัง ส่วนหีบของพลอยใบเล็ก แม่ให้นางพิศแบก ตามมาเลยทีเดียว

สองแม่ลูกเดินเลาะกำแพงวังเรื่อยมา มีนางพิศตามหลัง เดินได้สักครู่หนึ่งก็เลยเข้าประตูชั้นนอก พลอยก็ยิ่งตื่นตาตื่นใจยิ่งขึ้น เพราะภายในบริเวณวังนั้น ดูเต็มไปด้วยตึกกราม ซึ่งพลอยเห็นว่าใหญ่โตมหึมา ผู้คนที่เดินเข้าออก ก็ดูขยับเขยื้อนเบียดเสียดกัน ตลอดจนหีบของชายและของที่วางขาย ก็ดูมีมากมายเหลือขนาด ตรงหน้าพลอยเข้าไป มีกำแพงสูงอีกชั้นหนึ่ง เป็นกำแพงทึบ มีประตูใหญ่เปิดกว้างอยู่ สังเกตดูคนที่เดินเข้าประตู และออกจากประตูดูสับสนไปหมด บางคนก็ร้องทักกันเอะอะ บางคนก็เดินก้มหน้าก้มตารีบไป เหมือนหนึ่งมีภูธร้อน คนทั้งหมดเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น แต่งกายแปลกๆกัน ที่เป็นผู้ใหญ่หรือกลางคน ก็ห่มผ้าแถบข้างใน ห่มผ้าแพรจีบทับข้างนอกอีกผืนหนึ่ง นางคนที่สาวหน่อยก็ใส่เสื้อจีบเอว แขนพวง มีตั้งแต่เสื้อเรียบๆ จนติดโบว์ขยับไปทั้งตัว พลอยดูผ้าห่มแม่และกิริยาที่เดิน ดูเหมือนกับคนอื่นๆ การแต่งกายของแม่และท่าทางเป็นแบบเดียวกันกับคนที่เดินเข้าๆออกๆ อยู่ นั่น คนบางคนเห็นแม่ก็ร้องตะโกน ทักว่า ไปไหนมา ไม่ได้เห็นเสียนาน บางคนแม่ก็ยกมือไหว้อย่างนอบน้อม ส่วนบางคนมองแม่จนเหลียวหลัง แต่แม่ก็ทำเมินเสีย แต่ปากนั้นบ่นปรารภดังๆ กับนางพิศว่า

"คนเราบางคนมันช่างตายยากเสียจริงๆ นะพิศนะ" และมีเสียงนางพิศตอบสวนคว้นมาทันทีว่า "บ่าวก็ว่าอย่างนั้นแหละเจ้าคะ" แล้วก็มีเสียงนางพิศถ่มน้ำหมาก ด้วยเสียงอันดัง

"อ้อ ! พลอย" แม่พูดขึ้นเหมือนอย่างกับเพิ่งนึกอะไรออก "เวลาเข้าประตูละก็ ต้องข้ามธรณีประตูให้พ้น เทียวนะอย่าไปเหยียบหรือเอาเท้าไปเตะเข้า เดี่ยวจะเกิดเรื่อง"

พูดแล้วแม่ก็นำพลอยรีบเดินใกล้ประตูเข้าไป พลอยสะดุ้งสุดตัว ความสนใจหลุดจากของแปลกอื่นๆ มารวมอยู่ที่ธรณีประตู ที่เห็นอยู่ข้างหน้าทันที ธรณีประตูนั้น ทำด้วยไม้เหลื่อมค่อนข้างใหญ่ แต่ไม่ใหญ่ถึงกับ จะข้ามไม่พ้น มีรอยคนมาปิดทองไว้บ้าง เป็นระยะๆ และใกล้ๆ ขอบประตูนั้น ก็มีรูปปักอยู่ที่ริมขอบประตู ด้านในนั้น มีผู้หญิงสาวบ้างแก่บ้าง นั่ง

อยู่สองข้าง พลอยมาทราบทีหลังว่า หญิงเหล่านั้น มีหน้าที่เฝ้าประตูวัง และหน้าที่อื่นๆ อีกมากมายหลายอย่างในวัง เป็นข้าราชการอยู่ในกรมโขน ชาววังทั่วไป เรียกกันว่า โขน

ถ้าหากแม่ไม่เตือนพลอยขึ้นมาโดยกะทันหัน เรื่องธรรณีประตูวัง พลอยก็อาจไม่รู้ความสำคัญ และไม่สนใจ และด้วยเหตุนี้ พลอยจึงอาจก้าวข้ามธรรณีประตูนั้น เข้าไปโดยมิต้องพะวังอย่างใดเลย แต่พอแม่พูดขึ้นมา ความสนใจของพลอย ก็หลุดจากที่อื่นมาอยู่ที่ธรรณีประตูนั้นแห่งเดียว และเพ่งเล็งธรรณีประตูนั้น ด้วยความวิตก วิจารณ์เป็นอย่างยิ่ง

พลอยยิ่งเดินใกล้ธรรณีประตูนั้นเข้าไป ธรรณีประตูนั้นก็ยิ่งดูที่สูงทั้งใหญ่ เพิ่มความน่าสะพึงกลัว ยิ่งขึ้นทุกที สิ่งอื่นๆ ที่อยู่รอบๆตัวนั้น ดูเลือนรางหายไปหมด แม้แต่คนที่เดินเข้าเดินออกกัน อย่างสับสนนั้น ก็จางลงไป เห็นแต่เป็นเงาๆ สิ่งที่เด่นอยู่ในสายตาของพลอย และยิ่งเด่นขึ้นทุกก้าวที่พลอยเดินใกล้เข้าไป ก็คือธรรณีประตู ที่ปิดทองไว้เป็นแห่งๆ นั้นเอง จนดูเหมือนกับว่า ได้เปลี่ยนสภาพจากท่อนไม้ ธรรมดาสามัญที่สุด มาเป็นสัตว์วิเศษ อันน่าสยดสยอง นอนชูค้ำรามขวางทางอยู่ และสัตว์นั้นดูเหมือนจะร้องว่า "อย่าเข้ามา ! อย่าเข้ามา ! อย่าเหยียบ ! อย่าเหยียบ ! เข้ามาแล้วต้องก้าวให้พ้น !"

ส่วนในใจของพลอยนั้น ก็นึกด้วยความหวาดว่า "ไม่พ้นแน่ ไม่พ้นแน่ ! ที่นี่เป็นวังหลวง วังของในหลวง ใครทำผิดอะไรนิดเดียวเขาเอาไปเขียน ไปขังคุก ไปตัดหัว ใครเหยียบธรรณีประตูเขาเอาไปตัดหัว ! ดูซี ! ไม่มีใครกล้าเหยียบสักคน ใครเดินเข้าเดินออกต้องกระโดดข้ามทุกคน แต่เราก้าวข้ามไม่พ้นแน่ เพราะใหญ่ออก อย่างนั้น สูงออกอย่างนั้น"

ใจพลอยเต้นระทึกด้วยความประหม่า ตาทั้งสองจ้องดูธรรณีประตูนั้นเขม็ง และมีมือทั้งสองนั้นก็กำแน่น พลอยรู้สึกว่าจะมือมือออก เปียกไปหมดในอุ้งมือ เท้าทั้งสองข้างที่เดินตามแม่ก็ก้าวช้าลง นางพิศที่เดินถือหีบ ตามมาข้างหลังร้องเร่งว่า

"เดินเร็วๆซี แม่พลอย อย่าไกล ดูซีคุณแม่เข้าประตูไปแล้ว" จึงอย่างนางพิศว่า แม่ก้าวข้ามธรรณีประตู เข้าไปอย่างกระฉับกระเฉง พร้อมกับหันไปทักทาย กับใครคนหนึ่งที่นั่งอยู่ข้างประตู เสียงแม่เรียกคนๆนั้นว่า

พลอยตัดสินใจโดยรวดเร็ว เป็นตายอย่างไรก็ต้องตามไปให้ถึงตัวแม่จนได้ พลอยรีบสาวเท้าก้าวเดินตรง เข้าไปที่ประตู พอถึงประตูก็รู้สึกตัวเย็นวูบ หลับตาทั้งสองข้าง ยกเท้าข้างหนึ่งให้สูงที่สุด และก้าวออกไปเท่าที่ นึกว่าเป็นก้าวที่ยาวที่สุดในชีวิต พอวางเท้าลงบนพื้นพลอยก็ล้มตาคืน แล้วก็เห็นว่าตัวเอง กำลังยืนอยู่บนธรรณีประตูนั้นพอดี

พลอยใจหายวาบ เหลือไหลประทุออกมาพรั่งพรู ไม่มีใจที่จะมองเห็นโขนที่นั่งอยู่ อ้าปากตกตลิ่ง ไม่ได้เหลือใจไปดูว่านางพิศที่เดินตามมาข้างหลัง ยกมือตบอดังผลุง พลอยแผ่นลงจากธรรณีประตู วิ่งตรงไปที่ตัวแม่อย่างไม่คิดชีวิต

"หยุด !" เสียงใครคนหนึ่งร้องราวกับฟ้าผ่า "หยุดเดี๋ยวนี้ ! กลับมานี่ก่อน !" เสียงนั้นร้องล่ำทับมาอีก

พลอยวิ่งมาถึงตัวแม่ และด้วยอาการตกใจ จะวิ่งเลยไปอีก แต่แม่คว้าแขนพลอยไว้ แล้วร้องถาม ด้วยความตกใจว่า

"พลอย ! อะไรกันลูก ! หยุดก่อน ลูกไปทำอะไรมา !" แต่แล้วแม่ก็เข้าใจทันที ทรวดตัวลงนั่งกอดพลอยไว้ แล้วหัวเราะจนน้ำตาไหล

"พลอย !" แม่พูดพลางหัวเราะพลาง "นี่ไปเหยียบบรรณิประต้วงเข้าแล้วสิ แม่ก็เผลอไปเองไม่ทันดู" แล้วแม่ก็หัวเราะต่อไปอีก อย่างขบขันเสียเต็มประดา

เมื่อเห็นแม่หัวเราะอย่างขบขัน พลอยก็ใจขึ้นขึ้นเป็นกอง ค่อยๆ เหลียวหน้าไปดูทางประตูที่เกิดเหตุ เห็นโชนคนที่ส่งเสียงเรียก กำลังชี้ให้พวกพ่อครูพลอย แล้วก็ก๊วกมือเรียกพลอย ให้กลับไปประตู พลอยเห็นดั่งนั้น ก็มองตาแม่ แต่แม่พยักหน้าบอกว่า "ไปเถิดลูก แม่จะไปด้วย ไปกราบบรรณิประต้วงเสีย ก็หมดเรื่อง ไม่มีใครเขาทำอะไรหรอก" แล้วแม่ก็กระซิบที่หูพลอยเบาๆ ว่า "พลอยจะอยู่ในวัง ต่อไปจำไว้ให้ดี อย่าไปเกิดเรื่องกับโชน แก่ด้ายบที่เดียว เราสู้เขาไม่ได้หรอก"

แม่จูงมือพลอยกลับมาที่ประตู เสียงผู้หญิงอายุกลางคน ที่แม่เรียกจ่าถามว่า "นั่นลูกแม่แซมหรือ ถ้าจะไม่เคยเข้าวังละซี"

"ลูกฉันเองละคะ" แม่ตอบ "จะเอามาถวายเสด็จ ผากคุณจ่าด้วยนะคะ" พลอยได้ยินแม่พูดก็เหลือบไป เห็นจ่านั่งอยู่บนเสื่อ กำลังเอายาฉุนขึ้นสีฟัน แล้วจุกกับหมาก จ่านั้นเป็นหญิงที่แต่งตัวแปลกที่สุด ที่พลอยเคยเห็น จ่านุ่งผ้าพื้นสวมเสื้อจีบที่เอว แขนยาวแบบเสื้อกระบอก หมัดผ้าทับข้างนอก ที่แปลกที่สุดสำหรับพลอย ก็คือบนแขนเสื้อจ่านั้น ติดบังสีบัง

ความอลเวงเฉพะหน้าเรื่องเหยียบบรรณิประต้วง ทำให้พลอยสนใจจ่าโชนแต่เพียงว่า เป็นผู้หญิงคนแรก ที่เคยเห็นติดบัง เพราะแต่ก่อนเคยเห็นแต่ผู้ชาย ขณะนั้นคนที่อยู่รอบๆ ประตู พวกกันหันมามองพลอย เป็นตาเดียวกัน คนที่กำลังเดินเข้าออกก็พากันหยุด เพื่อคอยดูพลอยต้องรับโทษ โดยการกราบบรรณิประต้วง ฝ่ายโชนที่เฝ้าประตู และได้เรียกพลอยให้หยุด ก็หันหน้ามาจ้องพลอยเขม็ง คอยดูมิให้พลอยหลบหนีไปไหนได้ พลอยตัวร้อนแล้วก็เย็น เย็นแล้วก็ร้อน เหงื่ออันนั้นมิรู้มาจากไหน ออกจากร่างกายพุ่งพรูไปทุกมุมชน แม่ปล่อยแขนพลอยแล้ว บอกให้ไปกราบบรรณิประต้วงเสีย อย่ามัวชักช้า ฝ่ายพลอยก็ก้มหน้าค่อยๆ ย่องเข้าไป เพราะอายเสียแทบจะแทรกแผ่นดินหนี ไม่กล้ามองสบสายตา ก็ร้อยก็พันคู้ที่กำลังจ้องมองดูอย่างสนุก ถึงกระนั้น พลอยก็ยังอดแลเห็นไม่ได้ว่า คนกำลังเรียกให้กันหยุดดู บ้างก็พูดจาวิจารณ์กันอย่างขบขัน บ้างก็หัวเราะอยู่ อย่างสนุก พอถึงบรรณิประต้วง พลอยก็ทรุดตัวลงคุกเข่า พนมมือวางลงบนบรรณิประต้วง แล้วก็หลับตาแน่น ก้มตัวลงกราบ เสียงคนหัวเราะเกี๋ยวกราวรับกันเป็นทอดๆ ไป แมแต่โชนที่นั่งอยู่ริมประตู ก็ดูเหมือนจะหัวเราะ แต่พลอยไม่มีกำลังใจที่จะเหลียวไปดูว่า ใครจะทำอะไร เพราะขณะนั้นถ้าสามารถละลายหายไปได้ พลอยก็จะทำด้วยความอาย พลอยรีบลุกขึ้นยืนโดยเร็ว เมื่อกราบแล้ว และหันหลังได้ออกวิ่งตั้งตรงไปยังแม่ อย่างไม่คิดชีวิต

บทที่ ๑ (หน้าที่ ๒)

แม่จูงแขนพลอยเดินต่อไป ผ่านโรงละครในวัง ซึ่งเป็นโรงโถง แลดูกลางวันก็เหมือนศาลาวัดกว้างๆ ไม่มีความหมาย มีคนนั่งเล่นอยู่แถวนั้นสองสามคน เดินต่อไปแม่ชี้ให้ดูสระน้ำ บอกว่า สระองค์อรทัย ผ่านทีมโชน ซึ่งพลอยต้องสะดุ้งกลัวอีกครั้ง เพราะก้าวแรกที่ย่างเข้ามาในวัง ก็รู้จักอำนาจโชนเสียแล้ว ที่ทีมโชนนี้ พลอยสังเกตเห็นโชนนั่งอยู่มาก บางคนก็แต่งตัวครบ คือใส่เสื้อหมัดผ้าจีบตามระเบียบ บางคนก็แต่ง ลำลอง หมัดผ้าแถบพื้นเดียว กำลังทำธุระส่วนตัวอยู่ โชนหลาย

คนที่นั่งอยู่หน้าผู้จักแม่ โดยเฉพาะคนที่มีความอายุน้อย เสียงร้องตะโกนทักกันเอิกเกริก บ้างก็อ้างว่าไม่ได้พบกันหลายปีแล้ว ไม่เห็นหน้าตาเปลี่ยนไปเลย บางคนก็ร้องถามแม่ว่า ยังชนเหมือนแต่ก่อนหรือเปล่า บางคนก็ร้องถามว่า พลอยเป็นใครมาจากไหน "แม่แท้ๆ ไปเอาเด็กที่ไหนมา" เสียงร้องถาม แม่ตะโกนตอบว่า "ลูกฉันเอง จะเอามาอยู่ที่ตำหนัก" เสียงร้องตอบมาว่า "ดีแล้ว จะช่วยดูให้" แล้วก็ยังมีเสียงขัดคอมาว่า "ถ้าชนเหมือนแม่เมื่อเด็กๆ ใครจะไปดูไหว" ต่อจากนี้ ทั้งแม่และคนที่ได้ตอบกัน ก็หัวเราะกันอย่างขบขัน รื่นเริง แม่ถามโหล่นคนต่อไปว่า "หลวงแม่เจ้าเป็นอย่างไรว่าง" ก็มีเสียงตอบมาว่า "ก็ยั้งๆ แหละ เจ็บๆ ไข้ๆ อายุท่านมากแล้ว"

พลอยเกิดความสนใจขึ้นมาใหม่ เพราะชื่อคนว่า หลวงแม่เจ้า นี้ไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน อดความอยากรู้ไว้ ไม่ไหว ต้องกระตุกแขนแม่ แล้วกระซิบถามว่า

"แม่เจ้า หลวงแม่เจ้านี้ใครกันจะแม่"

แม่หันมาบอกว่า "นี่แหละนายโหล่นละ พลอยจำไว้เถิด" แล้วแม่ก็จูงมือพลอยเดินต่อไป ถนนหนทางตอนนี้ มีทางแยกไปเป็นหลายสาย ถนนทุกสายปูหินแผ่นใหญ่ๆ และไม่ว่าจะมองไปทางใด ก็มีตำหนักหรือเรือนใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ปลูกอยู่สลับซับซ้อนกันไป แม่พาพลอยเดินเลี้ยวไปทางหนึ่ง ที่ริมทางเดินมีตึกยาวติดต่อกันเป็นสองชั้น แบ่งเป็นห้องๆ พลอยสังเกตเห็นคนอยู่ในตึกนั้นมากมาย ครั้นถามว่า ตึกยาวนั้นเรียกว่าอะไร แม่ก็ตอบสั้นๆว่า "แถวเต็ง"

"แล้วใครอยู่ที่แถวเต็งนี่จะแม่" พลอยซักต่อ "ไอ้ยี้ ! ใครต่อใครเยอะแยะไปหมด" แม่ตอบ "คุณพนักงานก็มี คุณแม่เก่าแก่มากก็มี คุณห้องเครื่องก็มี ข้าหลวงที่บนก็มี"

พลอยเดินสนใจชื่อแปลกๆต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมาทันที แม่พูดถึงคนชนิดใหม่ๆ อีกหลายชนิด แต่พลอยก็ยัง จำไม่ได้ว่าใครบ้าง จำได้แต่ชื่อสุดท้าย ข้าหลวงที่บน จึงถามแม่แต่เท่าที่จำได้ว่า ข้าหลวงพระตำหนักเป็นใคร แม่ก็ตอบว่า

"เป็นข้าหลวงสมเด็จพระที่นั่งฯ" แล้วแม่ก็หันไปทักทายกับคนที่รู้จักกันตามแถวเต็ง เหมือนกับว่าคำตอบ ที่ให้แก่พลอยนั้นแจ่มแจ้ง เพียงพอแล้ว

พลอยรู้ว่า ตามแถวเต็งนั้น มีคนอยู่เต็มไปหมด ไม่มีที่ว่าง สังเกตดูจากผู้คนที่นั่งข้างยืนบ้าง หรือกำลังทำธุระส่วนตัวต่างๆ อยู่บนนั้น บ้างก็ตากผ้า บ้างก็เอาหีบออกมาเปิดผึ่งแดดหน้าห้อง บางแห่งก็มีของวางขายกระจุกกระจิก เป็นของใช้เล็กๆน้อยๆบ้าง เป็นขนมและของกินเล่น พวกได้กรอกปลาแฉม และอื่นๆ มีคนผ่านไปผ่านมา ชื่อชายหรือหยุด ทักทายพูดคุยกันไม่รู้จบ พลอยมาเข้าใจว่า ในวังนี้มีบ้านคน อย่างธรรมดาเสียแล้ว แต่เป็นเมืองอีกเมืองหนึ่ง มีระเบียบแบบแผน และความเป็นอยู่ของตัวเอง ไม่เกี่ยวและไม่สนใจต่อโลกภายนอก และภายในเมืองที่พลอยกำลังเข้ามาอยู่ใหม่นี้ พลเมืองทุกคนเป็นผู้หญิง ไม่มีผู้ชายเข้ามาปะปนอยู่เลย

ในที่สุด แม่ก็จูงมือพลอยเดินมาถึงตึกใหญ่ สีเหลืองหลังหนึ่ง ฝาฉาบปูนขาวแล้วทาสีเหลือง คล้ำไปด้วยความเก่าตามขอบหน้าต่าง ขอบประตูมีลายปูนปั้นเป็นช่อดอกไม้ บานหน้าต่างประตูที่ปิดไว้ เป็นส่วนมากนั้นเป็นบานเกล็ด และดู

เข้าไปทางประตูด้านหลังด้านหน้า และดูมิดครึม ทางขึ้นด้านหลังเป็นบันไดหิน เตี้ยๆ ไม่กี่ขั้น แม่บอกให้นางพิศนั่งคอยอยู่ก่อน แล้วพาพลอยเดินเบาๆ เข้าไปข้างใน

ด้านหน้าตำหนักมีห้องปิดไว้บ้าง และเปิดไว้ให้เห็นภายในได้บ้าง พลอยแลเห็นโต๊ะเก้าอี้ มีลวดลายประณีตวางไว้ในห้อง มีตู้กระจกลักษณะเดียวกัน ใสของต่างๆ ซึ่งยังสังเกตเห็นว่า เป็นอะไรบ้าง แม่หันมากะซิบ สั่งพลอยให้เดินเบาๆ เพราะเสด็จคงยังไม่ตื่นบรรทม แต่ความจริงแม่ไม่จำเป็นต้องห้าม เพราะความมิดครึมเยือกเย็น ของสถานที่ ความแปลกและใหม่ของตำหนัก และความรู้สึกเคารพยำเกรง ว่าที่เป็นตำหนักของเสด็จ ทำให้พลอยเดินอย่างเบาที่สุดอยู่แล้ว แม่พาพลอยเดินตรงไปยังห้องๆหนึ่ง ทางด้านหลังตำหนัก ผ่านบันไดใหญ่ ซึ่งพุ่งตรงขึ้นไปยังชั้นบน ก่อนจะไปแม่หันมากะซิบ บอกว่าจะพาไปหา คุณสาย ซึ่งเป็นข้าหลวงต้นตำหนักของเสด็จ ความจริงแม่ได้เคยเล่าเรื่องคุณสาย ให้พลอยฟังมาแล้วหลายครั้งว่า คุณสายเป็นข้าหลวงเสด็จ มาตั้งแต่เสด็จยังทรงพระเยาว์ และคุณสายยังเป็นเด็ก คุณสายอยู่กับเสด็จตลอดมา จนเป็นที่ไว้นือเชื่อพระทัย มอบให้ดูแลกิจการสวนพระองค์ทุกอย่าง และให้ดูแลว่ากล่าว ข้าหลวงทุกคนในตำหนัก แม่เล่าว่า คุณสายเป็นคนใจดีมาก ไม่ถือตัวว่าเป็นคนโปรด คอยช่วยเหลืออุปการะข้าหลวงตำหนักด้วยกันเสมอ คุณสายเป็นผู้ใหญ่แล้วเมื่อแม่ยังเป็นเด็ก และเคยเลี้ยงดูให้ความอุปการะ ตลอดจนถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้หลายอย่าง แม่เคยบอกว่าคุณสายนอกจากเสด็จแล้ว ก็ยังมีคุณสายอีกคนหนึ่ง ที่เป็นผู้มีพระคุณต่อแม่ ขอให้ลูกได้จำไว้ ด้วยเหตุที่ได้ยินมาเสมอว่า คุณสายเป็นคนใจดี พลอยจึงเดินตามแม่ไป โดยปราศจาก ความสะทสะท้าน เมื่อไปถึงห้องคุณสายแล้ว ทรวดตัวลงนั่งก้มลงกราบตามคำแม่สั่ง และได้เงยขึ้นดูคุณสาย ซึ่งอยู่กลางห้อง พลอยก็รู้ทันทีว่าที่แม่เล่ามา ถึงความใจดีอารีอารอบของคุณสายนั้น เป็นความจริงทุกประการ

คุณสายเป็นคนเจ้าเนื้อ หน้าตาเป็นคนอารมณ์ดี ผิวเนื้อสองสี ถึงแม้เป็นคนมีอายุมากแล้ว และผมที่ตัดสั้น ตามสมัยนั้นหงอกประปราย คุณสายก็ยังไม่มีใบหน้าที่แสดงริ้วรอย ของความโกรธหรือความทุกข์ที่ผ่าน คุณสายนุ่งผ้าลายขิดสีเหลือง ห่มผ้าแถบจีบสีจำปา นอนคว่ำอย่างสบายอยู่บนพื้นกระดาน ที่เย็นและเป็นมัน ไม่มีฝุ่นละอองจับเลย ตรงหน้าคุณสายมีกระดั่งไม้ไผ่สาน ในนั้นมีฟลวางอยู่เป็นอันมาก ทั้งที่จีบแล้ว และยังไม่ได้จีบ ข้างๆตัวมีเต้าปูนใบใหญ่ บรรจุน้ำที่หอมไปด้วยใบเนียม และพิมเสน คุณสายกำลังจีบฟลวยาว ชนิดมีหางยาวเป็นพิเศษ แม้แต่ฟลูที่คุณอุ้มจีบอยู่เสมอก็ก็น่าทึ่ง ข้างตัวคุณสายมีเชี่ยนหมาก ซึ่งขาดเสียไม่ได้ สำหรับสตรีสมัยนั้น และยังมีขามฝ้ายอีกสองใบ วางไว้ใกล้ๆกัน

พอคุณสายแลเห็นแม่ ก็ลุกขึ้นนั่งต้อนรับด้วยความดีใจ เสือกกระดั่งฟลูไปอีกทางหนึ่ง เรียกแม่เข้าไปใกล้ๆ แล้วลูบหลังลูบหน้า ถามเรื่องราวอย่างคนที่ไม่ได้พบกันมานาน ฝ่ายแม่ก็เล่าเรื่องทางบ้าน ให้คุณสายฟังเบาๆ พอพูดไปได้หน่อยหนึ่งแม่ก็ร้องไห้ แต่แล้วก็เล่าเรื่องให้คุณสายฟังต่อไปอีก คุณสายก็พยักพยิด ด้วยความเห็นใจบ้าง ปลอบแม่ให้หยุดร้องไห้บ้าง เหมือนกับผู้ใหญ่ปลอบเด็ก ระหว่งนั้นพลอยก็ได้แต่สังเกต ดูของต่างๆ ภายในห้องของคุณสาย ทางฝาด้านหนึ่งที่เป็นฝาทึบ คุณสายตั้งตู้ไว้สองสามใบเก็บข้าวของ จีบคาด อีกด้านหนึ่งที่มีหน้าต่าง คุณสายก็วางหีบอีกหลายใบ และโถลายครามใบใหญ่ๆ ลายดอกไม้และผีเสื้อ สำหรับใส่ผ้าห่มที่จีบแล้ว อีกหลายใบอยู่เหมือนกัน ทางฝาด้านใกล้ประตู พลอยมองไปเห็นก็ใจเต้น เพราะเช้าวันนั้น พลอยเพิ่งรู้ว่า ยังไม่ได้กินข้าว ท้องกำลังจะเริ่มร้องเมื่อเดินทางมาถึงที่หมาย สิ่งทีเตือนให้พลอยรู้ว่ายังไม่ได้อินข้าว ก็คือชั้นเตี้ยๆ ที่วางอยู่ติดฝาด้านข้างประตู บนชั้นนั้นมีขวดโหล วางเรียงราย

อยู่เป็นแถว ในขวดโหลนั้นใส่ข้าวตอกะทิบ้าง น้ำพริกเผาบ้าง หมูยong มะขามอบ ปลาแห้งผัด พริกกะเกลือ ฝอยทอง กรอบ ขนมอะลัว และของอื่นๆ ที่น่าสนใจสำหรับเด็กอายุ ๑๐ ขวบขนาดพลอยเป็นอันมาก

คุณสายกำลังนั่งคุยกับแม่อยู่อย่างสนใจ แต่นานๆ ก็ไม่วายเหลือบมามองดูพลอยสักครั้งหนึ่ง ครั้นเห็นพลอย นั่งพิศดูชั้นที่ตั้งของกินอย่างเพลิดเพลิน คุณสายก็ได้คิด ถามออกมาดั่งๆ ว่า

"นี่กินข้าวกินมาแล้วหรือยัง"

แม่ได้ยินดังนั้นก็ยกมือทาบอก ร้องขึ้นว่า

"โธ ! พลอยลูกแม่ ตั้งแต่เข้ามายังไม่ได้กินข้างเลย นี่ก็สายจนปานนี้แล้ว !"

"พู่ไรแม่เซ่ม" คุณสายพูด "มัวแต่ทะเลาะกับผัวเสียจนลูกเด้าอดข้าว นี่มีหิวแยแล้วหรือ" ว่าแล้วคุณสายก็จ้วงมือเรียกให้พลอยไปนั่งใกล้ๆ พอพลอยคลานเข้าไปเกือบถึงที่คุณสายนั่งอยู่ คุณสายก็เลื่อนขามผ่า ที่วางอยู่สองใบใกล้ๆ ตัวมาให้ แล้วพูดว่า

"กินนี่เล่นไปก่อนนะพลอย ป้าจะให้เขาไปจัดสำรับมาให้เดี๋ยวนี้" ว่าแล้วคุณสายก็จับผ้าห่มให้รัดกุม แล้วเดินเบาๆ ออกไปข้างนอก ฝ่ายแม่ก็บอกกับพลอยว่า

"กินอะไรกันก่อนเกิดพลอย แม่ก็หิวเหมือนกัน อยู่ที่นี่ไม่ต้องกลัวใครเขามาดูถูกหรือออก ต้องถือเสียว่า ที่นี่เป็นบ้านของแม่ ดึกว่าบ้านฟากข้างโน้นเป็นไหนๆ" แล้วแม่ก็เปิดขามผ่าสองใบนั้นขึ้นดู "แหม ! ดีจริง ไม่ได้กินมาเสียนาน"

พลอยมองดูของกินที่อยู่ในขามผ่าสองขามนั้น แล้วก็ตกตะลึง ด้วยไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน และไม่ึกว่า จะเป็นไปได้ ขามใบหนึ่งนั้น ใส่ไข่แมงดาทะเล ซึ่งพลอยเคยเห็นแต่เขาแกงคั่วกับสับปะรด และขามอีกใบหนึ่งนั้น ใส่กุ้งตะเข็บ ซึ่งพลอยเคยเห็นเขาทำกุ้งเค็ม หรือใช้ผัดไข่แกง แต่ไข่แมงดาทะเลและกุ้งที่เห็นในวังนี้ กลายเป็นของใหม่สำหรับพลอย เพราะทั้งสองอย่างนั้นเชื่อมน้ำตาล มีน้ำตาลจับจนแข็ง พลอยเหลียวไปดูแม่ เพื่อจะหาความรู้ ก็เห็นแม่กำลังหยิบกุ้งเชื่อม หรือถ้าจะเรียกให้ถูกก็ต้องเรียกว่า กุ้งเชื่อมนั้น ขึ้นใส่ปากเคี้ยวกิน อย่างเอร็ดอร่อย

"แม่" พลอยกระซิบพลางเขยิบตัวเข้าไปใกล้ "ฉันกินไม่เป็นหรอก อะไรก็ไม่รู้"

แม่หัวเราะแล้วหยิบไข่แมงดาใส่ปากพลอย ปากก็บอกว่า "ลองกินดูสิพลอย อร่อยดีนะ"

พลอยลองเคี้ยวดูแล้วก็ต้องรีบกลืนให้หมด เพราะหวานแสบได้ แต่แล้วก็ต้องนั่ง ไม่ถามแม่ว่าอะไรต่อ เพราะกลัวแม่จะป้อนของที่ไม่เคยกินเข้าไปอีก

อีกสักครู่ คุณสายก็เดินกลับเข้ามาในห้อง มีคนยกสำรับตามเข้ามา พร้อมด้วยถ้วยขามข้าวอีกสองใบ เขามาวางตรงหน้าพลอยกับแม่ เด็กอีกคนหนึ่งยกกระโถนชันท้า และผ้าเช็ดมือเข้าตั้ง เสียงคุณสายสั่งคนยกสำรับ ซึ่งเธอเรียกชื่อเฉยๆ ว่าผาด ให้แบ่งผัดปลาแห้งที่ใส่ขวดโหลไว้มาเติม ฝ่ายพลอยนั้นใจคอไม่ค่อยจะดีเลย เพราะเดาไม่ถูกว่าในขามต่างๆ

ในสำหรับนั้นจะมีกับข้าวชาววัง ที่แปลกประหลาดพิสดารอย่างไรอีกบ้าง แต่พอผาดเปิดฝาชามออก พลอยก็ค่อยคลายใจ เพราะพบกับข้าวที่รู้จักแล้วทั้งนั้น เป็นต้นว่าแกงบอน ผัดถั่วฝักยาว ยำไขปลาดุก ระหว่างนั้นคุณสายก็บ่นเอากับแม่ว่า

"จะไปจะมาก็ไม่รู้จักกัน ถ้ารู้ตัวก่อนฉันจะได้หาของที่แม่แหม่มชอบไว้ให้กิน"

แม่หัวเราะแล้วตอบว่า "คุณละก็อ ตามใจฉันเสียจนเสียคน อยู่กับใครไม่ได้นาน ต้องกลับมาหาคุณอีกทุกที"

ระหว่างที่พลอยนั่งกินข้าวอยู่กับแม่นั้นเอง คุณสายก็เดินไปไขตู้ ที่ตั้งอยู่ข้างฝาในห้อง หยิบเอาพานทอง ออกมาใบหนึ่ง แล้วเดินไปที่อีกตู้หนึ่ง เปิดหยิบเอารูปเทียนแพออกมาหนึ่งแพ ขณะที่เดินกลับมายังที่นั้น คุณสายก็บอกผาดให้ไปหาใบตองมาอีก จะเย็บกระทงดอกไม้

แม่มองตาคุณสายด้วยความสงสัย แล้วถามขึ้นว่า

"นั่นคุณจะทำอะไรคะ"

"อ้าว" คุณสายตอบ "ก็จัดดอกไม้รูปเทียนให้พลอยถวายเป็นตัวเสด็จใจเล่า"

"ต้องถึงยังงั้นที่เดียวหรือคุณ" แม่ท้วงขึ้นมา "ก็พลอยเป็นลูกฉัน ก็เป็นข้าเสด็จอยู่แล้ว จะต้องถวายเป็นตัวอีกทำไม"

"แม่แหม่มนี่เมื่อไรจะโตเสียที" คุณสายบ่น "พลอยเป็นลูกแม่แหม่มเสียคนเดียวเมื่อไหร่ล่ะ พ่อเขาเป็นพระน้ำ พระยา แล้วก็ก๊กปากข้างโน้น เขาถูกเขามาทำดีไม่ดี เดี่ยวญาติเขาจะมาพลอยว่าฉันด้วย ไหนๆก็จะเอาพลอย มาถวายเป็นทานแล้ว ทำเสียให้มันถูกเรื่องถูกราว แล้วเรื่องมันก็ไม่ยากเย็นอะไรนักหนา ข้าวของเราที่มีอยู่แล้ว"

แม่หัวเราะแล้วบอกพลอยว่า

"พลอยดูไฉน คุณท่านรำรวย ข้าวของอะไร ทั้งตำหนักนี้ ของท่านทั้งนั้นแหละ"

คุณสายหัวเราะก๊ิก แล้วร้องว่า "เอ ! อย่ามาพูดดีไป พานไปนี่ของฉันจริงๆนะ ไม่ใช่ของเสด็จหรอก..."

"แล้วรูปเทียนแพนั้นของคุณอีกเหมือนกันซี" แม่ขัดคอขึ้นมา

"โธ้ย ! ฉันไม่กล้าเถียงหรอกแม่คุณ !" คุณสายร้องอย่างอารมณ์ดี "หน้าอย่างฉันใครเขาจะมาถวายเป็นดอกไม้รูปเทียน ก็ของท่านนะแหละ ท่านเที่ยวรับของใครๆ เขาไว้ออกเป็นกำเป็นกอง นานๆ ฉันก็เอาถวายเป็นทานไปอีก ท่านจะไปทรงจำได้อย่างไร"

พูดแล้วทั้งคุณสายและแม่ก็พากันหัวเราะอย่างขบขัน ส่วนพลอยซึ่งไม่สู้จะสนใจฟังนัก ก็นั่งก้มหน้าเปิบข้าว อย่างคนหิว

ระหว่างนั้นข่าวที่แม่กลับเข้าวังก็ค่อยๆกระจายออกไป ข้าหลวงเสด็จหลายคน ททยอยกันเข้ามา ในห้องคุณสาย บาง คนก็มาจากที่อื่น เพื่อทักทายถามทุกข์สุขกับแม่ จนในที่สุดห้องคุณสายเต็มไปด้วยผู้หญิง แก่บ้างสาวบ้าง ล้วนแล้วแต่เป็น เพื่อนฝูงคนรู้จัก ของแม่ทั้งสิ้น ทุกคนทักทายกับพลอยเป็นอันดี บางคนก็กอด จูบ ลูบหลัง พลอยรู้สึกทั้งอายทั้งตื่นเต้น เพราะตั้งแต่เกิดมาเป็นตัว ก็ยังไม่เคยได้รับความสนใจ จากคนเป็นจำนวนมาก ถึงเพียงนี้ แต่ความกระดากอาย ก็มีได้ ชัดขวางพลอยมิให้สังเกตเห็นว่า สตรีทุกคนที่เข้ามา ในห้องนั้น แต่งกายสะอาดสะอ้าน เป็นแบบเดียวกัน ทุกคนนุ่งผ้าลาย ห่มผ้าแถบสีประจำวัน อย่างเดียวกัน จะมัดกันก็ที่แหวน หรือสายสร้อย เครื่องประดับกาย ทุกคนหอมกุ่มไปด้วยกลิ่นอบ กลิ่นร่า นึ่งที่ไหน ก็หอมติดกระดาน ผมน้ำมันหวีเรียบ แต่ละคนขัดสีฉวีวรรณ ร่างกายตนมาแล้วอย่างยอดเยี่ยม

เมื่อเห็นหน้าเพื่อนฝูงเก่าๆ แม่ก็ดูเหมือนจะลืมความทุกข์ทั้งสิ้น ที่ผ่านมา จนทำให้ถึงต้องหลบหลีก ออกจากบ้าน เมื่อ เข้านี้เอง แม่พูดคุยกับเพื่อนฝูง อย่างสนุกด้วยความเบิกบาน เสียงหัวเราะต่อกระซิกกันอยู่ ไม่หยุดหย่อน พลอยสังเกตเห็น แม่เปลี่ยนไปเป็นคนละคน กว่าเมื่ออยู่ที่บ้าน เมื่อครั้งอยู่ที่บ้านนั้น แม่ทำตัวเหมือนคนแก่ มีอารมณ์เฉยๆ บางเวลาก็นั่งเหม่อลิ่งมึนตึ๊งเฉยๆ น้อยครั้งที่พลอยเคยเห็นแม่ พุดจาเล่นหัวกับใคร แต่พอเข้ามาในวังได้ ไม่กี่ชั่วโมง ได้เข้ามาอยู่ในหมู่ เพื่อนฝูง ที่รู้จักคุ้นเคยกันมาแต่เดิม ได้กลับมาสูบรอยอากาศอันร่มเย็น ไร้ความรำคาญจุกจิก แม่ก็ดูกลับเป็นสาว กระชุ่มกระชวยขึ้นทันที เริ่มพุดจาสัพพยอกกับคนที่อยู่รอบๆตัว และทุกคนที่มาหาแม่ก็ดูเหมือน จะคอยจับฟังทุกคำพูดของ แม่ ด้วยความเลื่อมใส ไม่ว่าจะพุดสิ่งใดออกมา ก็เห็นเป็นขบขัน เสียงหัวเราะต้อนรับคำพูดของแม่ มีอยู่ไม่ขาดระยะ

พลอยกับแม่อ้อมข้าวไปนานแล้ว และผาดก็ยกสำรับกลับออกไปแล้ว เป็นนานเหมือนกัน ระหว่างที่แม่คุย กับเพื่อนฝูง คุณสายก็นั่งเย็บกระทรงดอกไม้ฟุ้งอยู่ อย่างอารมณ์ดี นานๆก็ร่วมหัวเราะกับคนอื่น ๆ ด้วย พลอยซึ่งบัดนี้ ไม่มีใครสนใจ เพราะทุกคนพากันนั่งล้อมแม่ คุยกันด้วยเรื่องที่พลอยไม่เข้าใจ และไม่สนใจนัก ก็ได้แต่นั่งดูคุณสายเย็บกระทรง แต่กระทรง หรือสิ่งที่คุณสายเรียกว่ากระทรงนั้น แปลกประหลาดกว่าที่พลอยเคยเห็น ในชั้นแรกคุณสายเอาใบตองดี ๆ มาฉีกออกเป็น ชิ้นเท่าๆกันก่อน ซึ่งพลอยก็นั่งงงงวยเต๋มที่ว่า คุณสายทำไมจึงทำเช่นนั้น แต่แล้วคุณสายก็เอาใบตองที่ฉีกไว้ แต่ละชิ้น มาพับจีบให้ได้รูป แล้วเอาไม้กลัด กลัดปะติดปะต่อกลับเข้าไปอีก จนในที่สุด ได้รูปกระทรงเล็กๆ ซึ่งวิจิตรพิสดารกว่าที่พลอย เคยเห็นมาแต่ก่อน คุณสายแก้ข้อใบตองอีกห่อหนึ่ง หยิบดอกจำปาซึ่งมีอยู่ในนั้นสองสามดอก ใส่ในกระทรง แล้วเอาใบตอง มาตัดเย็บเป็นกรวยครอบไว้อย่างเรียบร้อย ครั้นแล้วคุณสาย ก็เอารูปเทียนแพขึ้นตั้งบนพาน เอากระทรงดอกไม้ ตั้งอยู่บน รูปเทียน เมื่อเสร็จแล้วคุณสาย เหลือบมาเห็นพลอยนั่งตั้งตาอยู่ ด้วยความสนใจก็ยิ้มด้วย แล้วถามว่า

"สวยไหม พลอย"

พลอยไม่รู้จะตอบว่าอย่างไร ก็ได้แต่ยิ้ม แล้วก็ก้มหน้าดูกระดานต่อไป

อยู่กับป่าไป วันหลังป่าจะสอนให้ทำ กลัวแต่พอดูกันเข้า ก็จะชนเหมือนแม่ เลยทำอะไรไม่เป็นจนบัดนี้" เสียงคุณสายพูดต่อ

"คำ !" เสียงแม่ร้องตอบออกมาจากกลุ่มเพื่อนๆ "อะไรไม่ดีก็ขัดดิฉันเข้าไว้เถอะ ลูกเด้ามันหมดนับถือ คราวนี้เอง" แล้วทุกคนในทีมนั้นก็พากันหัวเราะ

ขณะนั้น มีหญิงสาวอีกคนหนึ่ง เดินผ่านห้องคุณสาย จะไปทางหลังตำหนัก คุณสายเห็นเข้าก็ร้องเรียก หญิงนั้นก็เข้ามาคุกเข่า อยู่ตรงประตูห้อง

"แม่ลมัย" คุณสายถาม "บรรทมตื่นแล้วหรือยัง"

"ตื่นนานแล้วละคะ" แม่ลมัยตอบ "อิฉันกำลังจะไปเรียกเครื่อง"

พอได้ยินดังนั้น คุณสายก็หันมากุสิจุจ จับพานดอกไม้รูปเทียน แล้วพูดว่า

"แม่เข้ม ขึ้นเผ้ากันเสียที่เกิด เผ้าตอนเสวยนี้แหละดี จะได้ไปช่วยคุ้ยให้เสวยได้"

แม่ได้ยินดังนั้นก็ร้องว่า "นี่พอทอดพระเนตรเห็นฉัน เป็นกริวตายแน่ ออกไปมีผัวเสียก็ปี๊ๆ ไม่เคยเข้ามาเผ้าเลย จะมากับเขาสักที ก็ต้องหอบลูกมาทิ้งให้ท่านเลี้ยง"

แต่แล้วแม่ก็ลุกขึ้น จับผ้าถุงห่มให้เรียบร้อย แล้วบอกให้พลอยตามออกไปข้างนอก

เมื่อออกมานอกห้อง คุณสายก็เดินถือพานดอกไม้รูปเทียนไปข้างหน้า แม่และพลอยเดินตามไปติดๆ คุณสายพาเดินไปตามทางเดิน ที่มีตลิ่งๆ ผ่านห้องที่ปิดไว้หลายห้อง แล้วก็เริ่มขึ้นบันไดใหญ่ ที่พลอยเห็นเมื่อตอนเช้า พอก้าวขึ้นบันได พลอยก็เริ่มใจเต้นด้วยความประหม่า เพราะแม่เคยเล่าถึงเสด็จ ให้ฟังมาแต่จำความได้ และเท่าที่รู้ เสด็จก็เป็นยอดแห่งความนับถือเคารพบูชาของแม่ วันนี้เป็นวันแรก ที่พลอยจะได้เผ้าเสด็จ อีกสักครู่ก็จะได้เห็น เพราะเสด็จประทับอยู่ชั้นบนของตำหนัก ห่างกันด้วยบันไดไม่กี่ขั้นนี้ เท่านั้นเอง

เมื่อไปถึงกลางบันได คุณสายก็ส่งพานดอกไม้รูปเทียน มาให้พลอยถือ แล้วคุณสายก็ขึ้นบันได นำหน้าต่อไป เมื่อมาถึงเพียงนี้ พลอยสังเกตได้ทันทีว่า บรรยากาศของชั้นบนแห่งตำหนัก และชั้นล่างนั้น ผิดจากกันไกลอยู่ ที่ชั้นล่างนั้น ใครจะเดินเห็นพูดจาก็อย่างเป็นกันเอง และไม่ต้องระมัดระวังตัวเท่าไรนัก แต่พอขึ้นบันไดมาได้ครึ่งหนึ่ง อากัปกริยาของคุณสายและแม่ก็ผิดไป แม้แต่จะขึ้นบันได หรือส่งพานรูปเทียน ก็ทำด้วยความสำรวม มิใช่ทำตามสบายเหมือนเมื่ออยู่ชั้นล่างของตำหนัก ลมโชยจากชั้นบนของตำหนัก ผ่านมาวูบหนึ่ง พาเอากลิ่นอบร่ำและน้ำอบหอมมาเข้าจมูกพลอย ได้ยินเสียงคนพูดเบาๆ และมีเสียงหัวเราะเบาๆ เช่นกัน

พอคุณสายขึ้นไปถึงบันไดชั้นสุดท้ายก็คลานต่อไปตามพื้นเฉลียง ทั้งแม่และพลอยคลานตามติดๆ ไป พลอยประหม่าเสียจน ไม่สามารถจะเงยหน้าขึ้นดูสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวได้ ประคอบกับมือหนึ่งต้องถือพานดอกไม้ ซึ่งดูเหมือนจะเพิ่มน้ำหนักขึ้นทุกที ครั้นจะจับพานด้วยมือทั้งสอง แล้วคลานเข้า พลอยก็ไม่กล้า เพราะจะต้องเงยหน้าขึ้น จึงได้แต่จับพานไว้มือหนึ่ง อีกมือหนึ่งและเข้าทั้งสอง คลานตามอย่างประดักประเดิด สิ่งที่เห็นชัดที่สุดในขณะนั้น คือเท้าของคุณสาย ซึ่งคลานอยู่

ข้างหน้า คุณสายคลานนำเรือยไปมีรู่ว่านานเท่าไร แต่ในที่สุดก็หยุด หลีกทางออกไปหน่อยหนึ่ง แล้วก็หมอบอยู่ พลอย เหลือบดูแม่ เห็นหยุดคลาน หมอบกราบไปข้างหน้า พลอยก็วางพานลงตรงหน้าแล้วทำตาม แต่แล้วพลอยก็หมอบก้มหน้า หนึ่งอยู่ ไม่กล้าเงยหน้าขึ้น ดูว่าใครเป็นใครอยู่นั่นเอง

"นั่นสายพาใครขึ้นมา" เสียงสตรีผู้หญิงถามขึ้น และเสียงนั้นดังมาจากข้างหน้า พลอยก็เข้าใจเอาว่า เสด็จรับสั่งถาม เมื่อได้ยินเช่นนั้น พลอยก็ก้มหน้าลงไปอีก แต่ก่อนที่คุณสายจะทูลตอบ เสด็จก็รับสั่งขึ้นมาทันทีว่า

"แหม่ไม่ใช่หรือนั้น" พลอยแอบชำเลืองมองดูแม่ เห็นหมอบกราบอีกหนหนึ่ง พลอยก็เลยกราบตามไปอีก

"เฮ้อ ! นั่นอะไรกัน" เสด็จรับสั่งต่อ "ถามที่กราบที่ เป็นยังไงแหม่ หายไปกี่ปีแล้วไม่รู้ เพิ่งจะเผลอหน้ามา ชำนี้กว่าเจ้า ตายเสียแล้ว"

"วันนี้พาลูกสาวมาถวายตัวมั่งคะ" พลอยเพิ่งเคยได้ยินคนพูดราชาศัพท์กับเจ้านายในวันนี้ แม่เคยสอนให้พลอย พูด ตั้งแต่อยู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้สอนละเอียด เป็นต้นว่าให้ใช้คำว่า "เพคะ" เวลาตอบรับ แต่ครั้งเอาจริงเข้า แม่ก็ไม่ได้พูดว่า "เพคะ" สักหน่อย เสียงแม่พูดตัวคล้ายๆ "มั่งคะ" โดยออกเสียงตัว "มั่ง" แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น

"เด็กนั่นนะรู้ลูกสาว" เสด็จรับสั่งต่อ "ข้าเคยเห็นเจ้าวิ่งเล่นอยู่แถวๆนี้ ตั้งแต่ตัวเล็กๆ แล้วก็หายไป กลับมาอีกที ก็ หอบลูกมาให้ข้าเลี้ยง พวกเจ้านี่เลี้ยงไม่รู้จักโตสักที ตัวหายไปแล้วลูกก็มาแทน"

เสียงผู้หญิงที่หมอบเรียงรายอยู่ตามเฉลียง หัวเราะเบาๆหลายคน

"อยู่ดีๆไม่ว่าดี" เสด็จรับสั่ง "อยากออกไปมีผัว แล้วก็ไปเป็นเมียหน่อยเขาเสียด้วย นี่ผัวเขาโลมา หรือเจ้ามาเอง แหม่"

"มาเอง มั่งคะ" แม่ตอบ "แต่เขาก็ไม่ห้าม"

"ยังพูดเก่งอยู่นั่นเอง" เสด็จทรงพระสรวล "ลูกชื่ออะไร อายุเท่าไร" รับสั่งถามต่อไป

"ชื่อพลอยมั่งคะ" แม่กราบทูล "อายุ ๑๐ ขวบ"

"ไหนเงยหน้าขึ้นซิพลอย" เสด็จรับสั่ง "มาหมอบก้มหน้าเป็นลิงลมอยู่ได้"

พอได้ยินเสด็จรับสั่งกับตัวโดยตรง พลอยก็แทบจะแทรกแผ่นดินไปด้วยความประหม่า และความอาย แต่แม่รีบเอื้อมมือมาสะกิด พลอยก็ต้องจำใจเงยหน้าขึ้นตามรับสั่ง

เมื่อพลอยเงยหน้าขึ้นด้วยความจำใจเช่นนั้น ก็ได้เห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ ที่พลอยหมอบอยู่ เป็นเฉลียงยาว พื้น ขัดถูจนเป็นมัน ด้านหนึ่งเป็นหน้าต่างมีแสงสว่างเข้ามาตลอด ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นประตู เปิดเข้าไปในห้องต่างๆ บน ตำหนัก ตรงหน้าพลอยออกไปมีพรมสีเขียว ปูอยู่ใกล้ๆทางผาด้านใน เสด็จประทับอยู่บนพระที่นั่งที่สี่เหลี่ยมเล็กๆ เย็บติดกับที่อิงเย็บเป็นรูปหมอนขวาน ทั้งเบาะและหมอนที่อิง หุ้มด้วยแพรดอกสีแดงเข้ม รอบๆที่เสด็จประทับ พลอยเห็นมีของ

กระจุกกระจิก วางอยู่หลายอย่าง เป็นต้นว่า กระจิน ชันน้ำ เขียนหมาก กาน้ำร้อน และพานเล็กพานน้อยใส่ของเครื่องใช้ต่างๆอีกมาก

เสด็จเป็นคนวัยเดียวกับคุณสาย จะแก่กว่าคุณสายก็ไม่กี่ปี พลอยสังเกตเห็นเสด็จขำกว่าคุณสาย และจะเป็นเพราะประทับใจตรงที่ๆ มีแสงสว่าง หรือเพราะเหตุใดก็ตาม พลอยรู้สึกว่เสด็จมีวาสี ผุดผ่องกว่าคนอื่นๆ ที่หมอบเรียงรายอยู่บนเฉลียงที่ประทับนั้น ทั้งที่เสด็จแต่งพระองค์ ไม่ผิดกับคนอื่นๆเลย คือทรงผ้าลายและผ้าห่ม เป็นแบบเดียวกับชาววังอื่นๆ ที่พลอยได้เห็น สิ่งที่ดึงดูดความสังเกต ของพลอยมากกว่าอื่นๆ ในพระองค์เสด็จ ก็คือพระเนตรทั้งคู่ ซึ่งดำขลับและเป็นประกาย พระเนตรคู่นั้นดูเหมือนจะมองดูพลอย และมองทะลุไปตลอดลำตัว พลอยรู้สึกทันทีว่า พระเนตรคู่นั้นมีอำนาจบังคับคนได้ แต่ขณะเดียวกันก็รู้สึกด้วยว่า พระเนตรคู่นั้นเต็มไปด้วย ความเมตตา อาจยึดถือเป็นที่พึ่งอันแท้จริงได้เช่นกัน

บนเฉลียงนั้นมีข้าหลวงวัยสาวหมอบอยู่อีกหลายคน และพลอยอดนึกไม่ได้ว่า แต่ละคน ช่างสวยสดงดงามไปสิ้น พอพลอยเงยหน้าขึ้น ตาทุกคู่ก็หันมาจ้องพลอย และทุกคนรวมทั้งเสด็จ ต่างก็ยิ้มอย่างปราณี ขณะที่พลอยกำลังม้วนหน้ากลับลงไปอีก ด้วยความอาย แมกัสะกิดอีกทีหนึ่ง แล้วกระซิบว่า

"พลอย เขาดอกไม้มันเข้าไปถวายตัวเสีย" แล้วแมกัพูดดังๆว่า

"ยังขี้อายมังคะ" ไม่เคยออกจากบ้าน เพิ่งจะพาออกมาวันนี้"

"ดีแล้วละ" เสด็จรับสั่งตอบ "ถ้าแก่อย่างแม่ของมันเมื่อเด็กๆ ข้าก็ซักจะเข็ดเหมือนกัน กลัวเลี้ยงมันไม่ไหว"

พลอยลุกขึ้นขยับเขยื้อนมือหนึ่งจับพาน จะคลานก็คลานไม่ค่อยจะออก เพราะยังประหม่าอยู่มาก แต่แม่เอื้อมมือมาเสือกขาออกไปข้างหน้า พลอยก็ค่อยๆคลานอย่างขลุกขลิก ไปจนถึงพรมสีเขียว พอถึงก็ชะงัก ไม่แน่ว่าจะคลานต่อไปหรืออย่างไร พอดีเสด็จรับสั่งว่า

"เข้ามาใกล้ๆ สิพลอย"

พลอยก็แข็งใจคลานเข้าไปถึงพระองค์ พอถึงก็หลับตาเสือกพานดอกไม้มันเข้าไป ออกไปข้างหน้า แล้วก็หมอบกราบใจเต้นอยู่ ไม่รู้จะทำอย่างไรต่อไป

"ดูสิ กล้วยดอกไม้ก็ยังไม่เปิด" เสี่ยวเสด็จรับสั่ง "เปิดกล้วยดอกไม้เสียก่อนพลอย" เสด็จรับสั่งต่อ

พลอยเอื้อมมือไปเปิดกล้วยดอกไม้ขึ้น แต่ก็ยังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรต่อไป จนเสด็จรับสั่งว่า

"ยกพานส่งเข้ามา" พลอยก็ทำตาม เสด็จทรงรับดอกไม้ไปวางไว้ข้างพระองค์ แล้วเอื้อมพระหัตถ์ มาลูบพลอยเบาๆ พลาจรับสั่งว่า

"ยังไม่ประสาเสียเลย จะคุ้นคนง่ายหรือยากก็ไม่รู้ เดียวมากลัวเห็นข้าเป็นยักษ์เป็นมาร อยู่ด้วยกัน ก็ไม่ต้องกลัวกันนะพลอย"

เสด็จเอาพระหัตถ์เชยคางพลอยขึ้น ทอดพระเนตรดูหน้า แล้วทรงพระสรวล รับสั่งว่า

"หน้าตาน่าเอ็นดู สวยกว่าแม่อีก ผิวพรรณก็ดี สมเป็นลูกพระน้ำพระยา" พลอยได้ยินดังนั้นก็แทบจะตัวลอย เพราะอยู่บ้านไม่เคยมีใครชมว่าสวย อย่างดีก็บอกว่าน่าเอ็นดู แต่เสด็จรับสั่งชมว่าสวย ทำให้พลอยปลื้ม จนบอกไม่ถูก

"เอามาให้แล้วละก็ให้ข้าขาดนะ" เสด็จรับสั่งกับแม่ "ประเดี๋ยวก็จะมาเอาตัวออกไปเสียอีก โตขึ้นก็จะหาผัว ให้กันเท่านั้น"

"โอ้ ไม่ทำหอกมั่งคะ" เสียงแม่ตอบ "มอบถวายเด็ดขาด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง ถ้าหม่อมฉัน เข้ามายุ่งละก็แล้วแต่จะลงพระอาญาทีเดียว"

"เจ้าก็แต่พูด" เสด็จรับสั่งตอบ "แม่ลูกกันจะไปตัดกันขาดได้อย่างไร ข้าก็ได้แต่คอยเลี้ยงจนโตเท่านั้น ว่ายังงัยพลอย"

แต่พลอยก็ได้แต่ก้มหน้า ไม่รู้จะทูลตอบว่าอย่างไรถูก

"แล้วตัวเจ้าล่ะแซม จะทำอย่างไรต่อไป" เสด็จรับสั่งถามแม่ต่อไปอีก "รอจนผัวมารับสินะ นังตัวดี" เสด็จรับสั่งสัพยอกแล้วก็ทรงพระสรวล

"ชาตินี้ทั้งชาติ แซมเห็นจะไม่มีวันกลับไปอีกได้" แม่ทูลตอบ "เมื่อหม่อมฉันอยู่ในวังเคยแต่มีสุข ไม่รู้ทุกข์ ออกไปแล้วจึงได้รู้ เมื่อรู้จักทุกข์แล้ว ก็เห็นจะกลับไปหาทุกข์อีกไม่ได้"

"พวกเจ้าก็เหมือนกันทุกคน" เสด็จรับสั่ง "อยู่สบายๆไม่ชอบ ว่าคับแคบไปละ ถูกดขี่ละ อยากรออกไปมีลูก มีผัว เป็นคุณหญิง เป็นท่านผู้หญิง จะได้เบิกบานให้เต็มที เสร็จแล้วก็เห็นแต่บ่นกันไปทุกคน ข้าก็ไม่รู้จะไปช่วยเหลือได้อย่างไรจริงๆ นะแซม เรื่องลูกเรื่องผัว ข้าไม่อยากเกี่ยว โกรธกันก็มาฟ้อง พอดีกันเข้า ก็จะมารุมเล่นงานเอาข้าเข้าอีก"

"โบราณเขาว่า" คุณสายทูลขึ้นมา "เรื่องความผัวความเมีย อย่าไปเกี่ยวมั่งคะ"

"อ้อ" เสด็จทรงพระสรวล "สายก็เคยมีผัวกับเขาเหมือนกันรี" ทุกคนในที่นั้น หัวเราะกันเกรียว

"วู๊ย !" คุณสายร้องเสียงหลง "เสด็จรับสั่งอะไรอย่างนั้นก็ไม่ว่า หม่อมฉันว่า โบราณเขาว่าดอกมั่งคะ !"

"แล้วสายไปรู้ได้อย่างไรว่า โบราณเขาว่าถูกหรือผิด ถ้าเราไม่เคย" ทุกคนในที่นั้น ก็พากันหัวเราะกันขึ้นอีก ขณะนั้นข้าหลวงอีกสองคน เชิญเครื่องเสวยขึ้นมา พลอยเหยียวไปมองดูแม่ เห็นขยับตาพยับหน้า ให้พลอยถอยออกไป พลอยก็หีบพานคลานถอยไปหมอบอยู่ใกล้ๆกับแม่

พวกที่เชิญเครื่องขึ้นมานำเครื่องไปตั้งตรงพระพักตร์เสด็จ เครื่องนั้นใส่จานเงิน วางอยู่บนโตกเงินเล็กๆ พลอยรู้สึกว่าเป็นของเล็กๆน้อยๆเหลือเกิน ครั้งหนึ่งพลอยเคยเห็นที่บ้านตั้งข้าวพระ ถวายพระพุทธรูป ใส่ชามเล็ก ชามน้อย พลอยยังนึกว่าพระพุทธรูปจะฉ้ออย่างไรอืม มาเห็นเครื่องเสด็จคราวนี้ ก็ดูไม่น่าจะอืมเช่นเดียวกัน

เสด็จทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วก็เริ่มเสวย ขณะที่เราเสวยก็รับสั่งคุยกับแม่และคุณสาย ถึงเรื่องทางบ้านของแม่บ้าง หรือเรื่องเก่าๆ ที่ทรงนึกขึ้นได้ แต่ส่วนมากนั้นแม่เป็นผู้คุย พลอยเห็นเสด็จทรงพระสรวลอยู่บ่อยๆ เสด็จเสวยเรื่อยๆ คล้ายกับไม่สนพระทัยในอาหารที่กำลังเสวยอยู่ พลอยสังเกตเห็นข้าวที่เสวยนั้น ดูเหมือนจะมีอยู่ประมาณสองช้อนถ้วย แต่เสด็จเสวยเท่าไร ก็ไม่รู้จักหมดสักที กว่าจะเลื่อนเครื่องคาวออก แล้วตั้งเครื่องหวาน ก็ดูนานหนักหนา

"สาย" เสด็จรับสั่ง "บายนี่มีสวดมนต์บนพระที่นั่ง ข้าว่าจะขึ้นไปสักหน่อย เสด็จตำหนักบนจะขึ้นไปหรือไม่ ก็ไม่รู้ ถ้าไปจะได้ไปด้วยกัน"

"หม่อมฉันจะให้ไปทูลถามคุณก็ได้มั่งคะ" คุณสายทูลตอบ แต่พอคุณสายพูดยังไม่ทันขาดคำ ก็มีเสียงคนเดินขึ้นบันไดมา เสียงข้าหลวงที่หมอบอยู่ใกล้ๆ ทางขึ้นทูลว่า

"แม่มาลัย มาจากตำหนักบนมั่งคะ" และทันใดนั้น ก็มีสตรีวัยกลางคนอีกคนหนึ่ง โผล่หน้าขึ้นมาราบเสด็จ ทรงทางขึ้น แล้วทูลอย่างเร็วปรือว่า

"สวดมนต์เย็นบนพระที่นั่งบายนี่มั่งคะ เสด็จให้มาทูลถามเสด็จว่าจะเสด็จหรือไม่เสด็จ ถ้าเสด็จจะเสด็จ เสด็จจะเสด็จด้วย "

พลอยไม่เคยได้ยินใครพูดราชาศัพท์ ใช้คำว่า 'เสด็จ' คำเดียวแต่ได้ความทั้งประโยคและรวดเร็วเช่นนั้น ด้วยความแปลกใจจึงหันไปดู

เสด็จทรงพระสรวลก็ก ับรับสั่งว่า

"พลอยถ้าจะยังไม่เคยได้ยินภาษาชาววัง ไหนพลอยบอกมาลัยเขาสิว่า เสด็จให้ไปทูลเสด็จว่า เสด็จจะเสด็จ ถ้าเสด็จจะเสด็จด้วย เสด็จก็จะดีพระทัยมาก"

ทุกคนรวมทั้งแม่มาลัยหัวเราะกันเกรียว ทำให้พลอยต้องหมอบ ก้มหน้าต่ำลงไปอีก

Chapter 1

‘Phloi!’ Mother’s voice was calling as the boat, coming out of the Bang Luang canal into the Chao Phraya river, headed straight for Tha Phra*. ‘Phloi, remember this: when the time comes, find yourself a faithful husband. Don’t settle for a man collecting wives or you’ll be distressed like your mother!’ Mother was silent for a while, then added, ‘And never be anyone’s minor wife. Remember this.’

Phloi turned to look briefly at her mother then went back to gazing from under the awning at the boats paddling upstream and downstream, at the waterside houses and houseboats full of goods for sale on display, at the people on the banks and inside the boats going by, gazing in excitement and at a loss for words, because this was the first time she ventured so far from home and before they left Mother had told her they were leaving for good, for the rest of their lives they’d never set foot on the threshold of that house again.

Phloi’s home was by the Bang Luang canal. It could be said it was a big estate, with a brick wall topped with an iron fence running the length of the grounds on the waterside. The landing place had a big pavilion made of wood. From the landing stairs, you walked across a wide courtyard to reach the building which was the residence of Phloi’s Honoured Father. That mansion was considered modern in the 1880s, during the reign of His Majesty Phra Phuttha Chao Luang the Great** in Rattanakosin***, with white stuccoed brick walls and a roof of corrugated Chinese tiles. The front twin stairways merged

---

* Royal Pier

** Rama V, King Chulalongkorn

*** The old royal city of Bangkok

to form a modest open veranda and from there a straight flight of stairs led to the upper part of the building. A veranda with dark green ceramic balusters shaped like elongated grapes ran around that floor. The three large rooms at the front were where Honoured Father dwelled. There was another, smaller room for Buddha images and the ashes of Honoured Grandfather and numerous previous ancestors. When Phloi was still a child of six or seven, she had gone up one afternoon to see Honoured Father. She was especially afraid of this room because it was always closed and silent. It would be opened once a year when Honoured Father made merit, and on such an occasion, Phloi had seen the urns lined up on a set of votive tables. She had been called upon to light joss sticks and candles and prostrate herself in front of Honoured Grandfather, Honoured Grandmother and several other Honoured Ancestors. From that time on she had been in awe of that room in particular. The veranda at the back of the house was a place to relax for Honoured Father. When he was at home, he would usually be there, have his meals there and rest there, and there he would receive visiting acquaintances. The floor of the upper part of the house was made of large boards turned shiny by decades of diligent polishing. Honoured Father would sit on a small rug, with the customary betel tray, water pot, dipping bowl, spittoon, cigarette box and footed tray with implements for lighting up all laid out before him. On the day Phloi was to leave the house, she went there to take her leave of Honoured Father, Mother having told her to go there alone. By then she was ten years old, old enough to have a sharp sense of observation. In years to come, whenever she thought of him, she would still see Honoured Father as he sat cross-legged on the rug that day. He wore a casually draped length of nutmeg-dyed chintz round his loins. She would always remember how he scanned the face of his youngest daughter, scrutinising her features as if to learn them by heart. Yet he didn't open his mouth in greeting or dissuasion, merely stared at her until she crawled back and went down.

So, in 1892 Phloi was ten years old. Had someone asked her then who her father was, she would have answered that his name

was *Phraya** Phiphit and her mother's Chaem. Mother was Phraya Phiphit's Number One Wife but didn't have the status of Khunying (Dame), because his first wife and thus khunying was Ueam. A native of Amphawa, Khunying Ueam didn't live with Honoured Father but had returned to her hometown since before Phloi was born, leaving in the care of her husband their three children: Khun Un**, Phloi's eldest sister, aged nineteen; Khun Chit, Phloi's elder brother, aged sixteen; and Khun Cheui, her other sister, two years older than she was. Phloi had an elder brother from the same mother, Phor (Young) Pherm, older than her by a little over one year, and a younger sister from another mother – Honoured Father's Number Two Wife Waeo – named Wahn and two years younger than Phloi. Of all these siblings, besides her full brother Pherm, Phloi got along especially well with Khun Cheui, as they were almost the same age and Khun Cheui was a child who liked to romp about everywhere, which agreed with Phloi's disposition. Khun Un, the eldest sister, Phloi considered as an adult to be held in awe, because she lived upstairs with Honoured Father. Khun Un was the only one to have the key to another large room where the silver and gold were kept. All outgoings in the house were overseen by her. Honoured Father trusted her as his eldest daughter. As for Phloi's mother, whom everyone in the house called Mother Chaem, Honoured Father had had a wooden house of five rooms built as her residence next to the main house within the compound. The meals for the three of them, mother and children, were brought in from the kitchen. When the meal was over, Phit, a servant Mother had taken into her service at the cost of twelve *tamlueng****, would eat what was left and do the dishes. Sweeping the house, taking out and laying out mattresses and pillows and doing the house's laundry were Phit's other duties.

Phloi's two elder brothers were Khun Chit and Phor Pherm. The

---

* A high-level nobility title for men in royal service, addressed as 'Jaokhun'

** Pronounced, like Khun, with a short 'oo' sound; *Khun* is a term of address meaning Mr, Mrs, Miss (as in this case).

*** A unit of 60 grams of silver

first, she hardly knew at all. By then Khun Chit was a young man of sixteen. At times she saw him in the early evening, wearing a coloured sarong and a short tight-fitting shirt with straight long sleeves of glazed silk, his hair slicked back, a round patch to cure headaches on each temple as was the fashion amongst young men in those days, walking to and fro near the landing pavilion. As soon as it was dark, he would stealthily cross the canal to slip into town with some of Honoured Father's young menservants. Once, Phloi remembered, he disappeared for days, but on his return there was a big fuss, as Honoured Father gave him and the menservants a whipping in the courtyard there and then. Their shouts resounded throughout the compound. Phloi went to spy from behind one of the Chinese box-trees around the house with Khun Cheui, who was delighted that her brother got whipped and remarked to Phloi it served him right. Another time, Phloi saw Khun Chit lying, gaunt and in pain, in the house where he lived with menservants of the same age, and saw them boiling pots of potions for him to take. Khun Cheui came over and whispered to Phloi, 'Mae Phloi, I'll tell you something. Don't repeat it. Khun Chit has men's disease. If you tell anyone I'll be very angry.'

Pherm, Phloi's big brother, seemed to give his allegiance to Khun Chit more than to any other sibling, but he had to visit him without Mother knowing, because if she found out he was associating with Khun Chit, it was a thrashing every time. As for Wahn, her half-sister and Mother Waeo's daughter, she was too young for Phloi to pay attention to her.

One day, Phloi asked Mother about her siblings: how was it that people called Honoured Father's children Khun Un, Khun Chit and Khun Cheui but called the other children Phor Pherm, Mae Phloi and Mae Wahn. Mother glanced at Phloi and then laughed. She answered, 'Because you're children of minor wives. They are the children of a khunying, so they have to be "Khun". Just be thankful they're not calling you "Ee" Phloi as they would servants!'

From as far back as she could remember, Phloi felt that Mother and Khun Un, her eldest sister, were always uneasy with each other. True, they were never angry one with the other to the point of coming to words, and in front of Honoured Father talked with each other

as much as was necessary, but Phloi noticed with the sensitivity of a child that Mother took pains to be especially polite in her address to Khun Un, for example calling her 'Khun Yai' and herself 'Dichan' with a clear enunciation and punctuating her sentences with liberal doses of 'Jao Kha', thus emphasising her inferior status, while maintaining a deferential demeanour so cold and standoffish as to mask all feelings, but on occasion Mother would let her true feelings show privately, so that Phloi could see that Mother was always under pressure and feeling frustrated as Khun Un, whom Mother held to be only Jaokhun's daughter whereas she was his wife, enjoyed his total confidence and, what was worse, was left by him in absolute authority over the household. Mother would cry and confide in Phloi that Honoured Father was treating her like a servant or a dependent; she had no rights whatsoever in this house; she was left to vegetate from day to day. As for Mother Waeo, Honoured Father's third wife, she was very intimate with Khun Un, they were always together and almost never parted, because Mother Waeo was only four or five years older than Khun Un, she used to be her personal servant, and Mother told Phloi that Khun Un had arranged for her servant to become Honoured Father's wife in order to have Mother leave the house. Mother also told her that at the time she had been, as she put it, 'jealous of that Waeo woman' and had wanted to run away there and then but, Phloi being so very young, she had had to take a hold on herself and bear with staying put.

Phloi found herself in the middle of the tension between Mother and Khun Un, so that sometimes she felt afraid of both and didn't want to get close to either. The one who could relieve the tension that Phloi could not but sense was Honoured Father, because Honoured Father was someone who loved all children, his as well as anyone else's. Sometimes in late afternoon he would call on all the children in the house to go out and play in the courtyard while he watched. They could shout their lungs out if they felt like it, and the one who shouted the loudest and laughed the loudest was Honoured Father himself. But with the grown-up children he was seemingly passive, showing consideration for Khun Un's feelings and, in the

case of Khun Chit, with whom there were all too often grounds for vexation, they simply could not see eye to eye. Honoured Father had given all of his children their names, and simple, one-syllable names at that. Phloi had heard him laugh at some of his noble friends who thought up long-drawn-out monikers imitating royalty that would no doubt invite lice on their heads, like Phra Phiphat's nearby household whose children's highfalutin names had the same beat: Pheinphitsamai, Saisukhontharot, Sotsamrarnjit and Sanitsanei-ha*. Honoured Father had once chanted them out to Mother and then told her it sounded like the song of an Indian firewalker.

Before she left the house, Phloi noticed that the tension between Mother and Khun Un had increased. Amongst Khun Un's several maids there was a young woman named Yuean who was prettier than the others. Mother told Phloi 'Khun Yai is about to offer that Yuean hussy to Jaokhun,' and Phloi felt that something terrible was going to happen.

Finally, the terrible event which was to change Phloi's life so much did happen. One evening, Mother went to see Honoured Father in his quarters at eleven o'clock. Phloi stayed in the house and fell asleep while waiting for Mother, only to wake up with a start some time after three in the morning when Mother came in, lighted the lantern in the room and then went straight to wake her up, with Pherm, who slept outside, following her inside looking befuddled.

'You are coming with me, Phloi.' Mother's voice was edgy, her face bathed in tears. 'Given that he won't care for me any longer, I must leave and let things run their course. We too are well born. Who could accept to be trampled upon like a bonded slave? Pherm, as a son, you must stay here. Honoured Father won't let me take you with me. Stay here under his care and do your best. Don't think of yourself as his child, though, because his eldest daughter considers us as menials. As for you, Phloi, I won't leave you here or they'd soon all be bullying you. Though I can't take proper care of you singlehanded, we still have our patron. I'll have you go into Sadeit's service.' Hav-

---

* Lovely Moonlight, Clear Redolent Savour, Fresh Buoyant Mind and Bewitching Charm

ing said this, Mother lowered her head and cried, mopping up her tears with a corner of her breast cloth, as if her heart would break. Pherm, upon hearing Mother say she was leaving him behind, burst into racking sobs that shook the house in the dead of night.

Hearing Mother say she'd entrust her to Sadeit (Her Royal Highness), Phloi understood at once, because she had often heard Mother tell her about Sadeit. Sadeit lived in the royal palace. Mother had lived there since she was a child until she left to live with Honoured Father, because a relative on her mother's side had brought her into service there. Mother told Phloi that actually she too was a relative of Sadeit's. Mother's Father, that is Phloi's Grandfather, was a nephew of Sadeit's mother's, a royal concubine, but Mother only told her this much and then said, 'Don't talk about it. We are only her servants. It's not good to claim family connections with royalty; it will only bring lice on our heads.' About catching lice on your head or being cursed with bad omen when meddling with royalty, Phloi was familiar with that too. If it wasn't Honoured Father saying so, Mother had repeated the words so often that Phloi thought those royals must be crawling with lice, like Chup, the slave-child in the house: every time Phloi played with her, she came back with lice. She had asked Honoured Father about it. He had laughed uproariously but then hadn't said anything.

About Sadeit, Mother had told Phloi that when she was a little older she would offer Phloi into Sadeit's service. Mother had already asked Honoured Father and he had made no objection. He had said, 'Just as well. The child will get good training there,' but then had asked her to leave it until later, as otherwise he would be left with no little child to play with. Therefore, as soon as Mother said she would have her go into Sadeit's service, Phloi understood, but seeing Mother crying so much and with Pherm bawling, all she could do was sit and stare dumbly, unable to think of what to say.

Seeing Pherm's distress, Mother took him in her arms and undertook to soothe him in low whispers. She herself stopped crying, lest her son wail all the more. When she saw that he had somewhat calmed down, she asked him to fetch Phit to help with the packing.

For the rest of the night, Mother and Phit were busy packing up. At dawn Mother sent Phit with the luggage to the landing pavilion with orders to arrange for a boat. Then Mother took Phloi to wash her face, redid her topknot and dressed her up well before dawn, asking her to wait on the balcony outside.

‘Mae Phloi!’ Khun Cheui’s voice called her softly. ‘Don’t make any noise. Come down here right now.’

Phloi looked up, saw that Mother was still busy inside, so she slowly went down the stairs. As soon as she came within reach, Khun Cheui grabbed her wrist and pulled her under the house and then asked in a trembling voice, ‘You’re really leaving, aren’t you? Khun Un just told me a minute ago but I couldn’t believe it.’

Phloi saw the pallor of Khun Cheui’s face and, thinking how they had romped about together every day, her throat constricted and she merely nodded her head. Khun Cheui wouldn’t let go of Phloi’s arm and the hand holding her arm was icy-cold.

Big tears rolled out of Khun Cheui’s eyes when she saw her nod and several of them fell on Phloi’s arm.

‘Oh dear, Mae Phloi!’ she said in a shaky voice. ‘Who am I to play with when you’re gone? You won’t forget me, will you?’ She kept repeating those words.

After standing still looking at each other for another while, Khun Cheui held out the small package she had brought along, saying, ‘Here, Mae Phloi, this is for you. *Jan-ap**. I pinched them from Khun Un upstairs. Take them to eat along the way.’

Phloi took the *jan-ap* package from Khun Cheui’s hand as if it was the most valuable thing in the world. She could not say a word to Khun Cheui as her throat was constricted with emotion. Her vision of Khun Cheui’s face was blurred because her eyes were full of tears. Just then Mother called Phloi softly two or three times from the house. Phloi took the opportunity to free her arm from Khun Cheui’s grip and hurriedly turned round to flee upstairs to Mother.

‘Come here, Phloi,’ Mother’s voice called from the room once

---

* Chinese sweetmeat made from peanuts, sesame, puffed rice, etc

again. Phloi swiftly went in and sat down beside her. Mother had finished packing. Items such as cups, bowls and the like, Mother held that they belonged to the house so she had set them apart. She would keep only clothes and a few personal things placed into a wooden chest wrapped in black leather bearing a gold motif of swans and dragons. As for Phloi's clothes, Mother had put them in a smaller chest, a red one. Mattresses, pillows and mosquito nets she would leave in the house for Pherm to use; she'd find replacements later. The more Phloi saw the things they had all used every day thus sorted out the more her emotions grew, because everything she saw testified to a broken home. The tears welling in her eyes poured over and she could do nothing to stop them.

Mother took a cloth to wipe her tears and caught a glance of the package Phloi held in her hand, so she asked, 'Phloi, what's this package?'

'A pack—' A sob cut her short and then she stuttered, 'A package of jan-ap, Mother.'

'Who gave it you?' Mother asked, but then she guessed and added at once, 'Khun Cheui, isn't it?'

Phloi merely nodded. Mother was about to close a chest but stopped short, rested a hand on the lid for a while, her eyes gazing through the window as if she was mulling over some decision, but then she heaved a sigh, shook her head as she turned towards Phloi, gave her the piece of cloth to wipe away her tears again and then stroked her head, saying, 'Quiet, Phloi. Don't cry, my darling daughter. I am the one who loves you most. Nobody will ever love you more than I do. Do go with me. I love you so I want the best for you. At the palace, in Sadeit's quarters, before long you'll be in clover and won't miss this house again.' Mother was silent for another spell and then whispered in a tremulous voice, 'Phloi, go to the main house and take leave of your Honoured Father, and when you are done go to the landing. I'll be waiting for you there.' Having said this, she turned her face away, began to stuff a chest with things busily and slammed the lid shut as if to use the vigour and fracas of it to help strengthen the firmness of her resolution.

Phloi stealthily left the room, slowly walked across the porch and

down the stairs because it was the last time she would go out of the house she had lived in since she was born. She knew every defect, every crack in every single wall, each more noticeable than ever at this moment, every slit of the floorboards she had ever sat on or lain over or secretly dropped things through to the ground below. They seemed to be calling for her to stop leaving. Every step of the stairs she had slid along up and down on her bottom, and even the stairs railing she was always swinging from with Khun Cheui seemed bigger than before, more obvious than before, more important at the time they were about to part today.

Khun Cheui had already vanished from below the house, wherever it was she had gone to hide. Phloi slowly walked across the courtyard, looked all around her as if to take leave of the place and surroundings she had seen every day – the big Indian cork tree in whose shade she had played cooking with Khun Cheui and whose flowers they had plucked to offer Mother to mix with tobacco and roll into cigarettes for Honoured Father. Phloi wondered who would roll cigarettes for Honoured Father once Mother was gone as she had always been the one to do it and it was big work because you had to boil honey, pineapple juice and liquorice along with tobacco shreds from Phitsanulok and then roll the tobacco into individual units either with paper or with a banana leaf you had to flatten and cut just the right size. All of this, who would do it when Mother wasn't around any longer? Phloi walked past the East Indian coffee bush whose small, fragrant white flowers Mother picked to thread into garlands for Phloi's topknot; past the night jasmine bush, the fallen flowers of which Mother had ordered to collect every morning as she would sun-dry their red stems to dye breast cloth with; past the *chaloot* climber which had a powerful smell but whose white flowers were hard to pick out – all of this was calling for Phloi to stop, turn around and stare, but her reluctant steps finally took her to the bottom of the back stairs of the mansion. When she reached the veranda, Phloi knelt down and began to crawl, and when she was close enough to Honoured Father, she prostrated herself then sat with her head bent, one hand worrying a board to relieve her nervousness, waiting to see what Honoured

Father would say. After sitting for a while, there was not a sound from Honoured Father at all except for the occasional clearing of throat and spitting of betel juice. Phloi prostrated herself once again and then crawled out to go back down the stairs.

‘Mae Phloi!’ Khun Un’s voice was calling from inside her room. ‘Come here!’ Phloi was startled out of her wits. She hesitated. Should she or shouldn’t she? When she decided it would be wrong not to, she turned to watch Honoured Father’s face, saw him nod towards the room as if to tell her to enter just as Khun Un’s voice called her again, so Phloi crawled into the room.

That room was always dark, because Khun Un didn’t like sunshine, saying it ruined her skin. The room was suffused with scents. The walls on three sides had rows of sideboards crammed with silverware and nielloware. Besides these, there were several metallic strongboxes placed in dark corners containing jewellery and articles of gold for which only Khun Un had the keys. Khun Un sat in the middle of the room, with a silver betel set and a silver spittoon close at hand. That day was a Wednesday. She was wearing a green chintz wraparound skirt pumiced to a fierce shine and a dark orange-yellow breast cloth. She was a stickler for observing the dressing code for each day of the week and was always impeccably dressed. She combed her oiled hair impeccably so that not a strand could shake loose, her hairline kept impeccably neat at all times. As soon as she saw Phloi crawling in, she picked up an ivory compact, opened it, took out a blob of wax she smeared on her lips and then asked in a tone devoid of mercy, ‘So you are leaving with your mother, aren’t you, young pup?’

Phloi sat silent, her head hung, looking at the floor without fidgeting, feeling oddly frozen stiff.

‘Leave then, and don’t come back,’ Khun Un went on. ‘We can’t have you coming and going: your high and mighty mother would lose her dignity.’ Phloi kept still and silent, unable to think of an answer.

‘Go then! Go away!’ Khun Un dismissed her. ‘You’re your mother’s daughter. Tiger cubs and crocodile hatchlings can’t be nurtured.’

Those were the only words of farewell from Khun Un. Phloi bowed low and then hastened to crawl out of the room and sped

across the back veranda because her heart was now bent on going away for good. As soon as she reached the foot of the stairs, she ran straight to the landing where Mother was waiting with Phit. Pherm stood hugging a post of the pavilion and sobbing.

When Phloi reached the landing, Mother didn't ask or tell her anything but at once told Phit to take Phloi to the boat. She went over to Pherm, took him in her arms and whispered a few words to him. Pherm's sobbing grew deeper and louder, and then Mother hurried to get into the boat and ordered the oarsman to get going. The prow left the landing. It was morning and the tide was low. Phloi looked out of the boat in the direction of the house, and saw only the posts of the pavilion emerging from the water. When the boat was at some distance from the landing, she could see the roof of Honoured Father's mansion, the iron fence of the compound wall and the whole landing pavilion. Pherm still stood hugging the post crying and sobbing in the same posture as before. And then that picture grew smaller as the distance lengthened until it finally disappeared, replaced by pictures of other houses, gardens and orchards along the canal. The closer to the mouth of the canal, the denser the houses and rafts on both sides, the more bustling on water as well as on land. Phloi looked intently at the colourful scenes that kept running as if on a screen in a fascinating way. As the boat came out of the canal, Mother spoke. Phloi paid no attention, because the fear she had felt since Mother woke her up in the small hours, the sorrow of having to leave home and the bitterness at Khun Un's parting words had numbed her feelings, and the vision of so many exciting novel things made her hardly interested in what Mother was saying.

When the boat was in the middle of the river, Phloi looked at the opposite bank and her excitement grew so that she couldn't help it: she had to ask Mother.

'What's that over there, Mother?' Phloi pointed at a roof of coloured tiles with gold-stamped finials glinting by the bank.

'That's a floating palace, of course,' Mother's voice answered. Phloi didn't understand what a floating palace was, who owned it and what it was there for. Her interest and curiosity were changing fast and growing by the minute. She pointed to beyond the floating

palace and asked, 'And over there, Mother? Those tall spires, what stupa is this? What temple is it, so huge?'

Mother giggled, gave her a hug and then answered, 'It's no temple, child. That's the Royal Palace where you are going to stay. Those tall sharp spires, that's the Grand Palace. What you see like a temple roof is the Royal Household. In a moment we'll be landing at Tha Phra and then walk around a bit to enter the palace by the Srisudavongsa Gate.'

'Then where does Sadeit live? In those tall spires?'

Mother laughed again. 'No, child. She doesn't live there at all. When I repeat your question to Sadeit, she'll laugh no end. She lives in another palace altogether we cannot see from here ... Phloi! Don't lean too far out, or you might fall into the water!'

Phloi hastily drew back and sat properly in the boat, her heart throbbing with excitement. 'So that's where we are going to stay?' Phloi thought to herself. 'It is so very beautiful. They say Honoured Father's mansion is beautiful, but it's nothing compared to the Grand Palace.' To clear up her doubts, she asked Mother: 'This Grand Palace, does it belong to Sadeit?'

'Good gracious, no!' Mother exclaimed in mirth. 'It belongs to His Majesty the King. What you see here, all of it is the King's Halls. Sadeit and the other royals live in palaces in the Inner Court, where men are not allowed, only women like us. If men could get there, I wouldn't have had to leave Pherm behind. It's because I couldn't do anything about it that I didn't take him along.'

'Then are you going to stay with me in the palace, Mother?' Phloi asked worriedly.

Mother was silent for a moment and then, sighing, answered, 'I shall for a while, but I must find some way of earning a living ... Let's not talk about this now. We'll see how it goes, child.'

By then the boat had drawn alongside the pier. Mother took Phloi's hand and got out of the boat then had Phit oversee the unloading of their belongings, some of them to be left at the pier until someone was hired to take them to the palace in late morning. As for Phloi's small chest, Mother had Phit carry it along.

Mother and child skirted the palace wall for a while with Phit

in their wake and then turned into an outer gate. Phloi was all the more impressed because the palace grounds were full of buildings she found incredibly huge. The place teemed with people moving in and out, as well as countless peddlers with shoulder loads and squatters with trays of goods for sale. In front of her, looking further inside, Phloi could see another high wall without any opening except a wide-open gate. She noticed that the people who entered and went out of the gate were in a state of frenzy. Some shouted, greeting each other boisterously; others sped with their heads bowed and their eyes on the ground, as if on urgent errands. All of them were women, oddly dressed. The old or middle-aged wore inner breast cloths with pleated silken cloth on top. Younger women wore blouses pleated at the waist with bunched-up sleeves, from plain straight ones to frilly ones with bows all over. Phloi looked at Mother's clothes and the way she walked: she looked the same as the others and could have been taken for any of them coming and going. Seeing Mother, some people hailed her, saying 'Where have you been? We haven't seen you around in ages.' Mother bowed to some respectfully. Others shot long looks at her as she walked by. Mother pretended not to notice, but her mouth complained loudly to Phit, 'Some of us just won't have the grace to die, don't you think?' and there was Phit's voice answering readily, 'I should say so indeed!' and then there was the noise of Phit loudly spitting out betel juice.

'Oh! Phloi!' Mother exclaimed just as if she had just thought of something. 'When you go through the gate, you have to step over the threshold. Don't step on it or touch it with your foot or there will be trouble.'

Having said this, Mother hurried Phloi along towards the gate. Phloi was startled out of her wits. Her interest fled from other wonders to centre at once on the threshold she could see ahead. It was made of a rather high square beam but not so high as to be hard to step over. There were traces of gold leaves pressed on it in places, and packets of joss sticks stacked by the gate jambs. Beyond it, there were women old and young sitting on both sides. Phloi would learn later that those women had the duty to watch over the palace gate

and many other duties in the palace. They were officials of the palace guardian department. The palace people called them *khloan* or guards of the Inner Court.

If Mother hadn't warned her abruptly about the threshold of the palace gate, Phloi might not have known of its importance nor paid attention to it and thus might have gone over it blithely, but as soon as Mother spoke, her interest shifted entirely to that threshold with apprehension.

The closer she got to it the taller and thicker it looked, increasing her alarm accordingly. Everything else around her seemingly blurred. Even the people going in and out in confusion she saw as mere shadows. The one thing that stood out in her vision, growing increasingly clear as each step brought her closer, was that gate threshold dabbled with gold leaves, to the point that it seemed to have changed from a most ordinary block of wood into a ghastly growling monster barring her progress and that monster seemed to be shouting, 'Don't enter! Don't enter! Don't you dare step on me! Don't step on me! Come in if you dare but steer clear of me!'

She thought with dread, 'I can't get through! I can't get through! This is the Grand Palace, the King's abode. Whoever makes the least little mistake gets whipped, gets thrown into jail, gets beheaded. Whoever steps on the threshold must surely be beheaded! Look: no one dares do it. Everyone entering or leaving has to jump over it, but I surely won't be able to do it, tall and big like that!'

Phloi's heart beat wildly out of fright. Both her eyes stared fixedly at the gate threshold and both her hands were bunched into tight fists. She felt sweat drench her palms. Both her feet walking behind Mother slowed down. Phit, who carried the chest behind her, pressed her.

'Walk faster, Mae Phloi. Don't linger. Look, your mother has gone in already.' What Phit was saying was true. Mother had sprightly stepped over the threshold and turned to greet someone who sat inside the gate, calling her 'sergeant'.

Phloi had to make a do-or-die decision: no matter what, she had to catch up with Mother. She hastily lengthened her strides towards the gate. As she reached the gate, she suddenly felt herself grow cold,

closed her eyes and raised one foot as high as it would go and took a step, a step she felt was the widest step she had taken in her life. As soon as she put her foot down on the ground, she opened her eyes and saw that she was actually standing on the threshold of the gate.

‘Stop!’ someone thundered. ‘Stop right now! Come back here first!’ that voice barked again.

Phloi ran to Mother and in her panic would have run past her had not Mother caught her arm, asking in alarm, ‘Phloi! What’s the matter, child? Stop first. What have you done?’ but then she understood, squatted down hugging Phloi and then laughed herself to tears.

‘Phloi!’ she said as she laughed. ‘You’ve stepped on the palace threshold, haven’t you? It’s my fault. I wasn’t looking.’ And then she went on laughing, looking amused no end.

Seeing Mother laugh in mirth, Phloi’s felt considerably better. She slowly turned her face to look at the threshold where the incident had taken place, saw the guard who had shouted draw the others’ attention to Phloi and then signal with her hand for her to go back to the gate. Seeing this, Phloi looked Mother in the eye, but Mother nodded her head and told her, ‘Let’s go, child. I’ll go with you. Go and prostrate yourself to the threshold. That’s all there is to it. No-one will do anything to you.’ Then she whispered into Phloi’s ear, ‘Since you are going to live here, please remember: don’t ever get into a fight with the guards. They can give you a lashing just with their tongues. We can’t fight them at all.’

Taking Phloi by the hand she led her back to the gate. The voice of the middle-aged woman Mother called sergeant asked, ‘So this is your daughter, Chaem? She must be new to the palace.’

‘My daughter, yes,’ Mother answered. ‘I’m placing her under Sadeit’s protection – and yours too, Sergeant.’ While Mother spoke, Phloi sneaked glances at the sergeant, who sitting on a rug was taking a pinch of tobacco to rub on her gums before stuffing her mouth with betel. She was a woman dressed in the most outlandish way Phloi had ever seen. She wore a plain sarong, a blouse pleated at the waist and with straight long sleeves, and an outer garment. What was most strange to Phloi was that the sleeves had four chevrons.

The prospect of imminent chaos over her stepping on the threshold had her interested in the sergeant only in that she was a woman wearing chevrons, because up until then she had only seen men wear those. By then the people around the palace gate had turned to look at Phloi. Those entering and leaving had stopped to see her being punished by prostrating herself to beg forgiveness from the threshold. As for the guard who had shouted at Phloi to stop, she was glaring at her to prevent her from leaving. Phloi was alternately hot and cold, cold and hot. Sweat from nowhere came out of her body through every pore. Mother released her arm and told her to get on with it. Phloi slowly inched forward, her head hung, so ashamed she almost wished to be swallowed up by the earth, not daring to meet the hundreds and thousands of eyes staring at her with amusement. For all that, she couldn't help noticing that the people were calling at one another to stop and watch, some making amused comments, others laughing gaily. When she reached the threshold, she knelt down, joined her palms, placed the side of her hands on the wood, then closed her eyes tight and lowered her head amidst guffaws answering one another. Even the guards who sat by the gate seemed to be laughing, but she didn't have the energy to turn round and find out, because by then if she had been able to vanish she would have done so out of shame. When she was through with the prostration she promptly stood up, turned around and for dear life ran to Mother.

Taking Phloi by the arm, Mother walked on, past a theatre in a palace which was an open hall. Seen in the daytime it looked like a large temple pavilion and was quite meaningless. A few people sat there idly. Further on, Mother pointed out a pool, saying it was Princess Orrathai's pool. They walked past a row of rooms for khloan, which had Phloi scared witless all over again because at her first step inside the Inner Court she had become aware of the power of the guards. In those rooms, Phloi noticed, there were many of them, some fully dressed, that is wearing the regulation pleated clothes, others dressed informally, wearing only a breast cloth as they went about domestic chores. Several of the guards sitting there knew Mother, especially the older ones, and greeted her boisterously, some claiming

they hadn't met in years but she hadn't aged a bit, others asking her loudly if she was still as naughty as she used to be, some others asking aloud who Phloi was. 'Where did you get that child, Mother Chaem?' someone shouted. Mother shouted back, 'My own daughter, she'll be staying in the palace.' The shouted answer was, 'That's good. I'll help look after her.' But then another voice objected, 'If she's as naughty as her mother at her age, you don't know what you are in for.' And then Mother and her loud interlocutors broke into merry laughter. Mother asked the guards further, 'How is Luang Mae Jao?' and someone answered, 'So-so, you know. Sickly. She's getting on in age.'

This renewed Phloi's interest because she had never heard before of a Head Mother. She couldn't restrain her curiosity, and had to touch her mother's arm and ask in a whisper, 'Mother, who is Luang Mae Jao?'

Mother turned to tell her, 'The head of the guards, Phloi. Don't ever forget it.' Then she took her by the arm and walked on. The road by now had many embranchments, each side street paved with flagstones, and wherever you looked it was only a maze of princely residences and mansions of various sizes. Mother took Phloi into one of the side streets and past a very long two-storey building with many rooms. Phloi noticed that there were many people in that building. When she asked what this long building was called, Mother answered, 'Teng Row'.

'And who stays in this Teng Row?' Phloi asked further. 'Oyo! Such a crowd in there!' Mother answered, 'Attendants, supervisors, officers of the King's Kitchen, Upper Residence maids...'

Phloi was at once drawn to such weird names. Mother mentioned many others, but Phloi couldn't remember them all, only up to 'Upper Residence maids', so she asked Mother only about what she could register, such as who those residence maids were. Mother answered, 'The maids of the Upper Residence princess of course,' then turned to greet people she knew in Teng Row as if the answer she had given Phloi was clear enough.

Phloi found that Teng Row was crammed and had not an inch of space to spare from what she could see of the people who sat or stood

there busy with private tasks, some putting washing out to dry, others placing opened boxes of folded and perfumed linen in front of their rooms to catch the sun. Some places had small articles laid out for sale – utensils, cakes and snacks, sausages, fish, side dishes and others. There was an unending stream of people buying and selling or stopping by for a greeting or a chat. Phloi came to understand that the palace was no ordinary village but a whole town with its urban grid and its own existence, uninvolved with and uninterested in the outside world, and in that town which she had just entered all dwellers were women, with not a single man mingling with them.

Finally, Mother grabbed Phloi's wrist as they came to a large square building. The yellow paint over the stuccoed walls had darkened with age. Windows and doors, most of them closed, were louvered, and had garland mouldings around their frames. Seen from the front gate, the facade looked dark. The low flight of stairs leading in was of only a few stone steps. Mother told Phit to wait there first and then took Phloi along to walk quietly inside.

The front part of the residence had closed rooms, and rooms whose insides could be glimpsed at. Phloi could see finely carved tables and chairs, and glass-fronted cabinets of the same style with things on display she didn't have time to identify. In a whisper, Mother ordered her to walk softly because Sadeit had still not woken up, but actually this was unnecessary because the cool dimness of the place, the strangeness and newness of the residence and the respectful awe she felt, this being Sadeit's residence, already had Phloi walking on eggs. Mother took her into a room to the back of the residence, past a large staircase leading upstairs. Before reaching it, Mother turned to whisper to Phloi that she was taking her to see Khun Sai, Sadeit's housekeeper. Actually Mother had already told Phloi about Khun Sai many times, telling her that she had been in Sadeit's service since Sadeit was still a child and so was she, had stayed with her all along and become most trusted, and was in charge of the princess's personal affairs of all kinds besides supervising all attendants in the residence. Mother had told her that Khun Sai was very kind, didn't consider herself the favourite, and was always ready to look after her subordinates. Khun

Sai was already an adult when Mother was a child and had taken good care of her to the point of imparting many sorts of knowledge to her. Mother had told her that, besides Sadeit, she was also in debt to Khun Sai, and her own children should never forget it. Having heard her mother repeat so often that Khun Sai was very kind, Phloi followed her without feeling frightened. When they reached Khun Sai's room, she sat down and prostrated herself as Mother instructed, and when she raised her head to look at Khun Sai who sat in the centre of the room, she knew at once that everything Mother had told her about Khun Sai's kindness and benevolence was true.

Khun Sai had a plump figure, the face of someone good tempered, and a healthy complexion. Although she was getting on in years and her closely cropped hair, as was the fashion in those days, was getting grey and sparse, her face still didn't show the lines betraying past anger or sorrow. She wore a shiny iron-grey wraparound and an orange-yellow plaited breast cloth, and lay face down comfortably on the cool shiny perfectly spotless floorboards, with in front of her a bamboo threshing-basket filled with betel leaves, some of them already folded. Beside her was a large container full of lime made redolent by aromatic leaves. She was folding a long betel leaf of the kind with an exceptionally long stem that even the ones Khun Un was always folding couldn't match. Next to her she had the betel tray that was inseparable from ladies in those days and there were also two covered dishes close at hand.

As soon as she saw Mother, Khun Sai sat up to welcome her in delight, pushed the threshing-basket aside, told Mother to come close and then patted her head and back, firing questions as people who haven't met in years are wont to do. Mother started to tell her softly what had happened at home and was soon in tears yet went on with her tale. Khun Sai nodded in sympathy, and now and then entreated her to stop crying as a grownup would a child. Meanwhile Phloi was merely busy surveying the items in the room. On a wall without opening Khun Sai had disposed a few cabinets holding sundries. On the opposite wall, which had a window, she had lined up a number of chests and large, antique, wide-mouthed covered earthen pots with

motifs of flowers and butterflies, to keep folded blankets in. Looking towards the wall by the door, Phloi's heart beat faster because she had just realised that she hadn't eaten anything that morning. Her stomach was beginning to protest now that she had reached her destination. What made her aware that she had not eaten yet was the low shelf on the wall next to the door. On it was a row of glass jars containing coconut-flavoured crispy rice, roasted chilli paste, dried shredded pork, glazed tamarind, fried dry fish, salt and chilli, crispy golden threads, alua macaroons and other tantalising treats for a child of ten like her.

Khun Sai sat chatting eagerly with Mother but would occasionally cast a glance at Phloi. When she saw that the girl sat gazing at the shelf with foodstuff as if mesmerised, Khun Sai thoughtfully asked aloud, 'I say, have you eaten yet?'

Mother hearing this raised her hand to her breast and exclaimed, 'Good grief, Phloi, my child, you haven't had anything to eat all morning!'

'For goodness' sake, dear Chaem!' Khun Sai said. 'Fighting with your husband so much you forget to feed your child! Aren't you starving as well?' She gestured to Phloi to get close. When Phloi had crawled almost up to where she sat, Khun Sai moved the two bowls next to her and offered them to Phloi, saying, 'Here, Phloi, have some of this while I go and tell them to bring you some proper food.' And then, adjusting her breast cloth, she walked quietly out. Mother told Phloi, 'Eat something first, Phloi. I'm hungry too. Here we don't have to be afraid someone will look down on us. Just think that this is home, and a better one than the one over there.' Then Mother opened the two bowls to have a look. 'Golly! I haven't had those in years.'

Phloi looked at the foodstuffs in the bowls and was stumped, as she had never seen anything like these before and couldn't believe there could be such things: one bowl contained horseshoe crab roe, which she had only seen served in pineapple sautéed curry, and the other small flat shrimps which she had only seen used to make shrimp paste or as an ingredient in fried food and curries, but the crab roe and shrimp she saw in the palace today were new to her because both

were sugared to the point of being hard. Phloi cast a sidelong glance at Mother for a clue and saw her pick up a sugared shrimp or, to give it its proper name, a preserved shrimp, bring it to her mouth and munch on it with relish.

‘Mother,’ Phloi whispered as she moved near, ‘I can’t eat that. It’s so I don’t know what.’

Mother laughed and then took some crab roe and put it in Phloi’s mouth, her own mouth saying, ‘Do try it, Phloi, it’s delicious, really.’

Phloi tried to chew but had to swallow it all in a hurry because it was so sweet it was revolting, but then she had to remain silent, asking nothing from Mother any longer for fear she would plop more unknown stuff into her mouth.

After a while, Khun Sai returned into the room with two servants in her wake, one carrying in a food tray and two plates of rice she set down in front of Mother and Phloi, the other holding a spittoon, a pitcher of water and hand towels she set about similarly. Khun Sai’s voice ordered the girl holding the food tray, whom she simply called Phart, to add a portion of dried fish from the jar to the meal. As for Phloi, who was rather apprehensive that the food tray would hold bizarre palace fare, as soon as Phart removed the lids from the bowls, she felt relieved to see it was all dishes she already knew, such as *kaeng born**, fried string beans and spicy catfish roe salad. Meanwhile Khun Sai was complaining to Mother that ‘I had no idea you were coming. Had I known I would have ordered your favourite dishes.’

Mother laughed and answered, ‘Ah, you’ve always spoiled me – that’s why I couldn’t stay with anyone for long but must come back here every time.’

While Phloi ate with Mother, Khun Sai walked over to unlock a cabinet by the wall, took a golden footed tray then went to another cabinet, opened it and took out a set of four pairs of joss sticks and candles and as she walked back to where she sat she told Phart to go and get her another banana leaf to make a flower *krathong*** with.

---

* Snakehead-fish and elephant-ear curry

** Small banana leaf receptacle

Mother stared at Khun Sai dubiously and then asked, 'What's that for?'

'What do you think?' Khun Sai answered. 'I'm preparing the set for Phloi's presentation to Sadeit, what else?'

'Does it have to be that much?' Mother protested. 'Phloi is my daughter. I'm already Sadeit's attendant. Why present her as well?'

'Really, dear Chaem! When will you ever grow up?' Khun Sai grumbled. 'Since when is Phloi your daughter only? Her father is a phraya and of the clan across the river too. If she is not properly presented, her relatives will blame me as well. Since we are introducing Phloi, we might as well do it properly, and there's nothing much to it. We've got everything we need here.'

Mother laughed and then told Phloi, 'Listen to your aunt: she is rich. Everything here is hers.'

Khun Sai giggled then protested. 'Now, don't exaggerate. This footed tray here is mine; it's not Sadeit's at all...'

'And those sets of joss sticks and candles are yours too, are they?' Mother interrupted.

'Oh, I won't argue with you,' Khun Sai exclaimed good-humouredly. 'Who would present someone like me with joss sticks and candles? Of course they are hers. She keeps receiving lots of them from people everywhere. If I present them again to her once in a blue moon, how is she to remember?'

Having said this, both Khun Sai and Mother burst out laughing gaily. As for Phloi, who wasn't interested enough to listen, she went on wolfing the food like one truly hungry.

Meanwhile, the news of Mother being back to the palace slowly spread. Several of Sadeit's attendants came in turn into Khun Sai's room. Some came from other residences to greet Mother and inquire about her until the room was full of women old and young, all friends and acquaintances of Mother's from way back. All of them addressed Phloi nicely. Some hugged her, kissed her, patted her on the back. Phloi felt both embarrassed and excited, because since she was born she had never been so much fussed about by so many people. But her unease didn't prevent her from noticing that all the

ladies coming into the room were impeccably dressed and all in the same way. They all wore chintz wraparounds and breast cloths of the colours of the day and of the same cut. The only difference was in the rings and necklaces they displayed. They all wore powerful perfumes of the kind that stuck to the floorboards where they sat, and smoothly combed oiled hair, each having given herself before coming a beauty treatment of the first order.

Upon seeing her friends and acquaintances of old, Mother seemed to have forgotten all the sorrow she had been through that made her flee from home with her child that very morning. She chatted with them in high spirits. Their laughter and banter never ceased. Phloi noticed that Mother was an altogether different person from the one she had been at home. There she had often behaved like a grumpy old woman. Sometimes she sat looking dejected, staring into space, indifferent to everything around her. It was very seldom that Phloi had seen her in animated conversation with anyone, but now after only a few hours in the palace, amongst a circle of old acquaintances and friends, back into a cool atmosphere devoid of petty annoyances, she seemed altogether rejuvenated and spry, she had begun to chatter and jest with the people around her and everyone who had come to see her seemed to be hanging onto her every word with devotion, finding everything she said funny. Laughs greeted Mother's every remark without a break.

Phloi and Mother had long finished eating and Phart had long removed the food trays as well. While Mother spoke with her friends, Khun Sai sat making a flower krathong, listening genially, occasionally joining in the laughter. Phloi, to whom by now no-one paid attention, because everyone sat around talking with Mother about things Phloi didn't understand and wasn't much interested in, merely sat observing Khun Sai sewing the krathong, but the krathong, or what Khun Sai called a krathong, was stranger than any she had ever seen. First, Khun Sai took a fine banana leaf and cut it into strips of equal size, which had Phloi mystified, wondering what she was up to, but then Khun Sai undertook to plait each cut piece into shapes and then pinned them together with wooden pins until finally they formed a

small krathong which was the most exquisite Phloi had ever seen. Khun Sai unfolded another banana leaf packet, took out the few champak flowers it contained and put them in the krathong and then reshaped the banana leaf into a cone as a lid for the krathong. Then she took a set of four pairs of joss sticks and candles, laid them on a footed tray and put the flower krathong on top. This done, she caught sight of Phloi who sat watching eagerly and smiled at her then asked, 'Is it pretty, Phloi?'

Phloi didn't know how to answer, so she just smiled back then lowered her head and looked at the floor.

'Since you'll be staying with me, I'll teach you how to make them,' Khun Sai's voice said further. 'I'm only afraid that once we've got used to each other, you'll be mischievous like your mother and turn out as useless as she has.'

'Sure!' came Mother's voice from amongst her group of friends. 'Blame everything on me, and don't be surprised that my child no longer has any respect for me.' Then everyone around burst out laughing.

Right then, a young woman walked past Khun Sai's room on her way to the back of the residence. Khun Sai saw her and called her over. The young woman came over and kneeled down by the door of the room.

'Samai, has Her Royal Highness woken up yet?' Khun Sai asked.

'Quite a while ago,' Samai answered. 'I was going to have her breakfast served.'

Hearing this, Khun Sai went into action, took the footed tray with the offerings and then said, 'Dear Chaem, let us go up now. It's good to have an audience while she eats. Talking will help give her an appetite.'

Upon which Mother exclaimed, 'I say, as soon as her eyes fall on me she'll have a seizure for sure! For all those years with a husband I've never visited her once and it takes leaving my child here to be raised by her for me to come visiting.'

But then she stood up, adjusted her clothes and told Phloi to follow her outside.

FOUR REIGNS/KUKRIT PRAMOJ

Once out of the room, Khun Sai led the way holding the footed tray with flowers, joss sticks and candles, with Mother and Phloi right behind her, through dim corridors past several closed rooms and then up the large staircase Phloi had seen earlier. As she started to go up the stairs, Phloi's heart began to pound out of nervousness, because Mother had told her about Sadeit from as far back as she could remember and she knew that Sadeit was the person Mother held in the highest esteem. Today Phloi would be introduced to Sadeit. She would see her in a moment, because Sadeit lived upstairs, only a few short steps away.

When they reached the middle of the stairs, Khun Sai gave the footed tray to Phloi to hold and then walked up ahead. At this point, Phloi was struck by how different the atmosphere between upstairs and downstairs was. Downstairs anyone walked and talked at ease and didn't have to be particularly on the alert, but only halfway up the stairs, Khun Sai and Mother's attitude changed. Even going up the stairs or handling the footed tray was done with composure, no longer with the easy-going informality of the ground floor of the residence. A breath of air from upstairs brought a mix of scents and perfumes to Phloi's nose and to her ears the hum of soft conversation followed by soft laughter.

As soon as Khun Sai reached the last step, she crouched down and crawled on the landing. Mother and Phloi followed suit right behind. Phloi was scared she wouldn't be able to raise her head to look around, especially with one hand busy holding the tray, which seemed to be growing heavier by the minute. To grab it with both hands as she crawled she wouldn't dare try, because she would have to raise her head, so she was left with only one hand and both knees to crawl in an ungainly way. What she could see most clearly as she did so was Khun Sai's feet lurching ahead. How long it was Khun Sai led the way thus, who knows, but eventually she stopped, shifted to the side a little and then crouched down. Phloi shot a glance at Mother and saw her stop crawling to prostrate herself. Phloi put the footed tray in front of her and did the same, but then stayed crouched, her nose to the floorboards, not daring to look up to see who was where.

‘Who is this you’re bringing me, Sai?’ a lady’s voice asked and that voice resounded from straight ahead. As Phloi understood it was Sadeit asking, she lowered her head even more, but before Khun Sai could answer, Sadeit answered herself, saying, ‘Isn’t that Chaem?’ Phloi stole a sidelong glance at Mother and saw her prostrate herself once again, so she did too.

‘Hey, what’s this?’ Sadeit went on saying. ‘Am I going to get one prostration for every question? How are you, Chaem? You’ve disappeared for I don’t know how many years and here you show up again. I thought you must have died.’

‘Today I brought my daughter to enter your service, *mangkha* (Your Highness).’

Phloi had heard people addressing royalty in royal language for the first time today. Mother had taught her royal language at home but in no great detail, so she knew that, as a female, she should end her answers with ‘*pheikha*’, but now that it came to the crunch, Mother didn’t say ‘*pheikha*’ at all, but something that sounded like ‘*mangkha*’, with ‘*mang*’ hardly stressed either.

‘So this child is your daughter?’ Sadeit went on saying. ‘It was only yesterday I saw you prancing about as a child yourself and then you were gone and now you are back with a child for me to raise all over again. You people don’t seem to know how to grow. You make yourselves scarce and send your daughters instead.’

Discreet laughter came rippling from a number of women crouched here and there on the veranda.

‘You never knew how good you had it here,’ Sadeit said. ‘You wanted to go and have a husband and then you did, as a minor wife to boot. Did he throw you out or did you walk out, Chaem?’

‘I walked out, Your Highness,’ Mother answered, ‘but he didn’t stop me.’

‘Same old Chaem, never at a loss for an answer!’ Sadeit laughed. ‘What’s your child’s name? How old is she?’

‘Her name is Phloi, Your Highness.’ Mother prostrated herself again. ‘She is ten years old.’

‘Do raise your head, Phloi,’ Sadeit said. ‘Don’t hide your face like a shy loris.’

Hearing such words from Sadeit, Phloi felt like sinking into the ground out of nervousness and shyness, but Mother promptly gave her a little push and she forced herself to raise her head as ordered.

This allowed her to see the various things around her. Where she was crouching was a long veranda with a shiny scrubbed floor, windows on one side letting in daylight, and on the other doors opening onto the various rooms of the residence. In front of her at a short distance a green carpet was spread close to the wall. Sadeit sat in its middle on a small square mattress stitched to a triangular cushion; both mattress and cushion were sheathed in dark floral-patterned silk. All around her were a variety of implements such as spittoon, water pitcher, betel tray, hot-water bottle and small footed trays bearing lots of useful odds and ends.

Sadeit was the same age as Khun Sai or only a few years older. Phloi noticed that she was paler than Khun Sai and she felt that, either because she sat in a well-lighted place or for some other reason, Sadeit was more radiant than anyone else crouching there, even though she dressed no different, that is with the same kind of chintz wraparound and top cloth as the other palace people Phloi had seen wore. What drew her attention most in Sadeit's appearance was her eyes, glossy black and sparkling. Those eyes seemed to look at her and see through her entirely. She felt at once that those eyes had the power to order people about, but at the same time she also felt that they were full of loving kindness which could be just as fully relied upon for protection.

Of the several young female attendants present on the veranda Phloi couldn't help thinking that they were all most beautiful. As soon as she raised her head, all eyes turned to fasten on her and everybody including Sadeit smiled at her with kindness. As she turned her face down again out of bashfulness, Mother gave her another nudge and whispered, 'Phloi, present your incense and candles,' and then aloud to Sadeit, 'She's very shy, Your Highness. She has never been out anywhere until today.'

'That's good,' Sadeit answered. 'If she were as daring as her mother was as a child, I'm afraid I'd give up, I couldn't handle her.'

Phloi rose and stirred forward. One hand grabbed the tray. Crawl she hardly could because she was still so very nervous but Mother reached out to push her leg and have her move forward. Phloi slowly slithered forward until she reached the green carpet and then froze, not knowing whether to go on crawling or what. That's when Sadeit said, 'Come closer, Phloi.'

Phloi forced herself to go on and when she came as close as she dared closed her eyes, thrust the footed tray forward and then crouched down and prostrated herself, her heart racing, not knowing what to do next.

'Oh, look, you haven't opened the flower krathong,' Sadeit's voice said. 'Lift the lid first, Phloi.'

Phloi raised her hand and took off the conic lid but she still didn't know what to do next until Sadeit said, 'Now hand me the tray.' Phloi did so. Sadeit took the flowers, joss sticks and candles and put them down by her side then stretched her royal hand and stroked Phloi's hair gently while she said, 'So innocent and helpless. I wonder how easily it will be for you to get on with people, being terrified of me as if I were a demon or a devil. There is nothing to fear from me, Phloi.'

Sadeit's hand raised Phloi's chin up to look at her face and then she laughed and said, 'Such a lovely face, prettier than her mother even. A fair complexion too, worthy of a phraya's daughter.' Hearing this, Phloi felt as if she were on cloud nine because at home no-one had ever said she was pretty – sweet at best, but never pretty. Sadeit's praise delighted her beyond words.

'If you give her to me it's for good, you know,' Sadeit said to Mother. 'Don't come next to take her away to some husband when she's grown-up.'

'My goodness, I would never do that, Your Highness,' Mother's voice answered. 'I leave her in your care for good if you are kind enough to have her. If I come and interfere, have me punished at once.'

'That's what you say,' Sadeit answered. 'How can mother and daughter be parted? I can only take care of her until she is grown-up. What do you say, Phloi?'

All Phloi did was lower her head, not knowing how to answer.

‘And what about you, Chaem? What are you going to do?’ Sadeit asked Mother.

‘I’ll look around first, Your Highness,’ Mother said. ‘In the meantime I would rely on your benevolence, if you please.’

‘Wait here till he sends for you, knowing you?’ Sadeit chafed and then laughed.

‘Not in this lifetime. I’ll never go back,’ Mother answered. ‘When I was here, I knew only happiness; I didn’t know what sorrow was. Only when I left did I know, and knowing sorrow now, I will never go for it again.’

‘You are all the same,’ Sadeit said. ‘Living in comfort you don’t like, claiming you feel confined and constrained. You want to leave to have husband and children, to be dames, to be ladies, to live to the full. In the end you all complain. I really don’t know how I can help you, Chaem. I don’t want to interfere in family matters. When you are angry, you come and complain, but when you patch it up with your husband you might just start blaming me.’

‘As the old saying goes,’ Khun Sai pointed out, ‘never interfere in man and wife affairs.’

‘Oh?’ Sadeit laughed. ‘So you too have a husband, have you?’ Everyone there burst out laughing.

‘Eek!’ Khun Sai shrieked. ‘What are you saying? I was merely repeating the old saying, Your Highness.’

‘Then how do you know the old saying is right, with you being single?’ Everyone there laughed out again. Right then, two new attendants brought in the meal. Phloi cast a glance at Mother, saw her wink and nod for her to pull back. She took the footed tray and crawled back to go and crouch down by Mother.

The two attendants placed the food tray in front of Sadeit. The various dishes were on silver saucers disposed on small silver footed trays. Phloi felt that the portions were tiny. She had once seen at home food offerings to the Buddha placed in small dishes and had thought there was no way that would be enough to fill anyone. Seeing Sadeit’s food this time, there was no way she would have enough to eat either.

Sadeit rinsed her mouth and then began to eat. While she did so she conversed with Mother and Khun Sai about Mother's affairs at home or old events that came to mind, but it was mostly Mother who spoke. Phloi saw Sadeit laugh often. Sadeit picked at her food as if she wasn't interested in what she ate. There seemed to be about two spoonfuls of rice on her plate, but no matter how much she ate that amount never seemed to diminish. Before the main course was put aside and replaced with sweets, much time had elapsed.

'Sai,' Sadeit called out, 'this afternoon there is prayer chanting at the Throne Hall. I think I shall attend for a while. I don't know if Sadeit of the Upper Residence will attend. If she does, we should go together.'

'I'll go and enquire, Your Highness,' Khun Sai answered, but she had hardly finished speaking when someone was heard coming up the stairs and the voice of one of the attendants crouched by the entrance said, 'Ma-lai from the Upper Residence is here, Your Highness.' Whereupon a middle-aged lady showed her face and prostrated herself at the entrance and then said at full speed, 'There is prayer chanting at the Throne Hall this afternoon, Your Highness. Sadeit told me to ask Sadeit if Sadeit will *sadeit* as Sadeit would like to *sadeit* with Sadeit.'

Phloi knew that 'sadeit' in the royal language was both noun or pronoun for royals and their verb for 'to come' and 'to go', but she had never heard anyone utter the word seven times in succession and at such speed and she was so astonished that she dared to look up.

Sadeit burst out laughing and said, 'Phloi, you don't seem to be used to royal language yet. Well now, tell Ma-lai here that Sadeit wishes to tell Sadeit that Sadeit will *sadeit* and will be very happy for Sadeit to *sadeit* with her.'

Everyone, including Ma-lai, laughed uproariously, forcing Phloi to lower her head even more.

แผ่นดินที่ ๒

บทที่ ๑

บ่ายวันหนึ่ง พลอยนั่งดูลูกๆ เล่นกันอยู่ที่หน้าตึก ตาอันเวลานี้อายุเจ็ดขวบเศษ ตาอันเวลานี้อายุราวๆ ห้าขวบ และตาอืดบุตรชายคนที่สองของพลอย ที่ท้องค้ำแผ่นดินมาเกิดเอาในรัชกาลที่ ๖ ระหว่างงานพระเมรุ พระพุทธเจ้าหลวง มหาราช อายุราวๆ สามขวบ ตลอดเวลาที่ท้องตาอืด พลอยก็นึกในใจอยู่ตลอดว่า ลูกคนนี้จะต้องเป็นผู้หญิง แต่พอออกมาจริงก็เป็นผู้ชาย หน้าตาไม่ผิดกับตาอันเท่าไรนัก ชื่อที่เรียกกันในครอบครัว ก็ต้องเป็นตาอืดต่อจากตาอันเป็นธรรมดา และชื่อจริงนั้นคุณเปรมตั้งให้ชื่อว่า "ประพจน์" ซึ่งเมื่อคิดว่าเริ่มจาก "ประพนธ์" และ "ประพันธ์" แล้วก็เป็นผู้หญิงอีกเหมือนกัน พอตาอืดอายุได้สองขวบกว่าๆ พลอยก็ตั้งท้องอีกคนหนึ่ง ขณะนี้ยังไม่คลอด คราวนี้พลอยถึงกับบนบานศาลกล่าว ขอให้ลูกเป็นผู้หญิง และในระหว่างเดียวกันนั้นก็นึกในใจว่า หน้าตาลูกสาวที่ยังไม่เกิดนั้นควรจะเป็นอย่างไร แม้แต่ชื่อก็คิดไว้ให้ล่วงหน้า ว่า "ประไพ" เมื่อพลอยบอกคุณเปรมถึงเรื่องนี้ คุณเปรมก็หัวเราะแล้วพูดสัพยอกว่า "ระวังให้ดีเกิดแม่พลอย เตี้ยออกมาเป็นผู้ชายเสียอย่างตาอืด ก็จะต้องงุ่นวายคิดชื่อกันอีก"

ตั้งแต่ผลัดแผ่นดินมาคุณเปรมก็ได้เลื่อนฐานะขึ้นไปในหน้าที่ราชการ หลังจากพระบรมราชาภิเษกแล้ว คุณเปรมก็ได้ตำแหน่งมหาดเล็กหุ้มแพร ราชทินนามว่า นายสนองราชกิจ คนทั้งปวงก็พากันเรียกว่า คุณสนองฯ เรื่อยมา ชื่อคุณเปรมที่พลอยเคยเรียกมาแต่แรกก็ดูจะเลือนหายไป ต่อมาอีกปีหนึ่งมีงานบรมราชาภิเษกสมโภช มีเจ้านายจากประเทศต่างๆ ในโลกมาชุมนุมในกรุงเทพฯ มากกว่าที่เคยปรากฏมาในประเทศใดๆ ในตะวันออก คุณเปรมหรือคุณสนองฯ รับราชการคราวนั้นมีความดีความชอบมาก ได้เหรียญตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และพอเสร็จงานบรมราชาภิเษกสมโภชแล้วไม่นาน คุณเปรมก็ย้ายตำแหน่ง จากกรมมหาดเล็กไปอยู่กรมวัง เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นคุณพระ มีราชทินนามว่า พระบริบาลภูมินารถ วันที่ได้รับสัญญาบัตร คุณเปรมกลับมาม้าน แล้วพบกับพลอยว่า

"แม่พลอย เตี้ยวันนี้ฉันเป็นคุณพระเสียแล้ว ได้ยินใครเรียกว่าคุณพระ รู้สึกว่าแสบเหงอกลงไปถนัดใจ เมื่อเป็นคุณสนองหุ้มแพรนั้น ฟังดูเป็นหนุ่มเข้าที่อยู่ฉันก็ไม่เคียดร้อน แต่พอเป็นคุณพระนี่ฉันถึงรู้ตัวว่าแก่" คุณเปรมเดินเข้าไปมองดูตัวที่กระจกในห้อง ยกมือขึ้นลูบผมที่เริ่มจะหงอกประปราย เหนือขมับขึ้นไปทั้งสองข้าง แล้วพูดต่อไปว่า

"ใครเขาเห็นฉันจะแก่ก็ชั่งเกิด ดีเสียอีก แต่มีคนๆ หนึ่งที่ฉันอยากให้เห็นว่าฉันยังหนุ่มอยู่เสมอ คนๆ นั้นคือ แม่พลอย เพราะฉะนั้นแม่พลอยอย่าได้เรียกฉันว่าคุณพระ ตามคนอื่นเขาไปเป็นอันขาดทีเดียว เคยเรียกว่าอย่างไรก็ขอให้คงเรียกอย่างนั้น ถ้าฉันไม่ฟังฉันจะทิ้งเสียไปหาเมียใหม่"

พลอยหัวเราะชอบใจ แล้วตอบว่า

"ดูคุณเปรมพูดสิ ! เตี้ยกว่าตัวแก่แต่อีกประเดี๋ยวก็จะริหาเมียใหม่ ยิ่งกะว่าฉันคอยหวงห้าม อยากมีสักกี่คนก็ได้ฉันไม่ว่าหรอก" พลอยหยุดหัวเราะแล้วพูดต่อไปว่า

"ความจริงคุณเปรมจะแก่ลงไปฉันก็ไม่เห็นจะน่ากลัวอะไร เพราะคุณเปรมไม่ได้แก่ลงไปคนเดียว ฉันก็แก่ลงไปด้วย เหมือนกัน และถ้าจะว่ากันไปแล้ว ฉันรู้สึกตัวว่าเดี๋ยวนี้ฉันแก่กว่าคุณเปรมเสียอีก คุณเปรมหนุ่มกว่าแต่ก่อนเป็นไหนๆ"

ถ้อยคำที่พลอยพูดนั้นเป็นเชิงสัพยอกก็จริง แต่มีสาระแห่งความจริงใจอยู่ในนั้นมากกว่าที่พลอยรู้ตัว เพราะขณะนี้พลอยรู้สึกตัวว่าเป็นผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์ ผู้ใหญ่ที่เป็นญาติก็ตายไปบ้างแล้วหลายคน เมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อนเสด็จสวรรคตแล้วไม่นาน เสด็จของพลอยก็เริ่มประจวบ และเมื่อประจวบอยู่ได้สัก สามเดือนก็สิ้นพระชนม์ ทำให้พลอยต้องโศกเศร้าอย่างหนักอีกครั้งหนึ่ง และต้องหอบลูกเข้าวังทั้งที่เป็นแม่ลูกอ่อน เพื่อช่วยคุณสายทำงานเกี่ยวกับงานพระศพ ซึ่งตั้งไว้ที่หอธรรมสังเวช งานถวายพระเพลิงเสด็จผ่านพ้นไปแล้ว ที่ตำหนักคงมีแต่คุณสายและซ้อย กับข้าหลวงอีกสองสามคนที่มีอายุคงอยู่ไป โดยไม่มีเจ้านายที่เคยคุ้มครอง ประทับอยู่ หลังจากที่ได้เสด็จสิ้นพระชนม์แล้ว พลอยก็รู้สึกตัวว่าเป็นผู้ใหญ่ขึ้นโดยสมบูรณ์ มิใช่เด็กหรือรุ่นสาว ที่ยังมีผู้ใหญ่คอยคุ้มครอง แต่เป็นคนที่ต้องรับผิดชอบต่อตัวเอง และเป็นที่ยิ่งต่อลูกๆที่เกิดมา

ถ้าหากใครจะถามพลอยว่า แผ่นดินก่อนกับแผ่นดินปัจจุบันนั้นแตกต่างกันอย่างไร พลอยก็คงจะต้องนึกถึง คุณเปรมก่อนผู้อื่น เพราะความต่างต่างนั้นเห็นได้ชัดในตัวของคุณเปรม แผ่นดินก่อนนั้นเป็นแผ่นดินของ ผู้ใหญ่สูงอายุ คุณเปรมตลอดจนคนอื่นๆ ที่พลอยรู้จักจึงวางท่าทางเป็นผู้ใหญ่ กิจวัตรจากการแต่งกาย ตลอดจนชีวิตประจำวัน หรือวิถีทางการก็รู้สึกว่าเป็นอย่างผู้ใหญ่ทั้งสิ้น แต่พอผลัดแผ่นดินใหม่ การเปลี่ยนแปลง และความต่างต่างนั้น ก็เริ่มสำแดงตัวออกมาทีละน้อย แผ่นดินใหม่เป็นแผ่นดินของคนหนุ่ม บรรยาการในพระราชสำนัก ก็เป็นบรรยาการของความหนุ่มแน่น คุณเปรมก็เปลี่ยนไปตามโดยไม่รู้ตัว การแต่งเนื้อแต่งตัวนั้น คุณพิถีพิถันเอาสวยงามกว่าแต่ก่อน ท่าทางก็ดูทะมัดทะแมงกระเดียดไปทางฝรั่ง หมากพลุหรือที่เคยกิน ก็เปลี่ยนไปเป็นนุหรือกระป๋องจากนอก และที่พลอยรู้สึกตะขิดตะขวงใจ แต่ไม่กล้าห้ามปราม ก็คือ คุณเปรมเริ่มกินเหล้าฝรั่งจากนอกชนิดต่างๆ ซึ่งมีราคาแพง และถึงแม้ว่าคุณเปรมจะอธิบายถึงการเข้าสมาคม และคุณสมบัติอันวิเศษไม่มีอันตรายของเหล้านั้นๆอย่างไร พลอยก็ยังเห็นว่าเป็นเหล้าอยู่นั่นเอง

การพิถีพิถันในเรื่องการแต่งกายของคุณเปรม ที่มาเริ่มมีขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่พลอยอดสังเกตุได้ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลอยโดยตรง คุณเปรมซื้อผ้าม่วงผ้าพื้นต่างๆสีเป็นจำนวนมากมาย และตัดเสื้อที่ใช้ผ้าราคาสูงเป็นจำนวนมาก จะไปไหนก็แต่งตัวอย่างประณีตบรรจง เหมือนกับว่าจะไป ประทศประชันกับใคร พลอยจำได้ว่าครั้งหนึ่งคุณเปรมไม่พิถีพิถันเท่าไรนัก เพราะในแผ่นดินก่อน มหาดเล็กจะเข้าไปข้างในนุ่งได้แต่ผ้าพื้น และผมนั้นก็ต้องเอามือเสยหรือขยี้เสียก่อนมิให้เรียบ แต่เดี๋ยวนี้กาลสมัย เปลี่ยนไป ราชสำนักแผ่นดินปัจจุบันยังไม่มีข้างใน ความสำคัญต่างๆ ตลอดจนความหรูหราโอ้อ่า ก็ออกมารวมประทศประชันกันอยู่ข้างหน้า ทุกคนพยายามทำตนให้อยู่ในสายตาของคนอื่น คุณเปรมมีฐานะส่วนตัวดีกว่าคนธรรมดา ก็ย่อมจะแสดงความหรูหราโอ้อ่าได้มาก ความเปลี่ยนแปลง ในตัวคุณเปรมนั้น พลอยอยู่ด้วยสายตาที่เป็นกลาง บางอย่างก็นึกขุ่น บางอย่างก็รำคาญ บางอย่างก็ใจหายใจคว่ำแทน เมื่อคุณเปรมเริ่มสะสมผ้าถุงและเสื้อหมวกตลอดจนถุงตีน พลอยก็ตามใจและนึกขุ่น นึกเอ็นดูไปในขณะเดียวกัน แต่พอคุณเปรมเอ่ยขึ้นมาว่า เสื้อนอกที่ซักรีดในเมืองไทยนั้นฝีมือไม่ดี ไม่เรียบร้อย อยากรจะส่งไปซักรีดที่สิงคโปร์ โดยฝากเรือเมล์ไป พลอยก็นึกรำคาญเห็นว่าเป็นเรื่อง และทำเป็นเฉยเสีย ไม่เอออวยด้วย คุณเปรมซื้อรถยนต์ตอนเดียวเครื่องทองเหลือง จุคไฟแก๊สที่ตะเกียงข้างหน้ามา

คันหนึ่ง และจ้างช่างมาขับ พลอยก็เห็นดีด้วยเพราะรถยนต์เป็นของใหม่ สะอาดสะอาด รวดเร็วกว่ารถม้า และทำให้พลอย ได้มีหน้ามีตาไปด้วย แต่คุณเปรมก็มิได้เลิกเลี้ยงม้า กลับซื้อม้ามาเพิ่มเติม และจ้างคนเลี้ยงเป็นพิเศษ เพราะคุณเปรมเป็น เสือป่าม้าหลวงรักษาพระองค์ ถ้ามีเวลาว่างต้องออกขี่ม้าฝึกม้า ด้วยลักษณะอันโดดเด่นต่างๆ ทำให้พลอยไม่สบายใจอยู่ เองนี่จ

การเปลี่ยนแปลงที่พลอยเห็นได้ชัดอีกอย่างหนึ่ง ก็คือชีวิตในวัง เพราะแผ่นดินนี้ยังไม่มีข้างใน ดังที่ได้กล่าวแล้ว ความรุ่งโรยก็เริ่มเกิดขึ้นในวังทีละน้อย ระเบียบประเพณีต่างๆนั้นยังคงมีอยู่เช่นเดิม ตำแหน่งรักษาและพระที่นั่งก็ยัง เหมือนเก่า มิได้ปรับหักพังลงไป แต่ทุกครั้งที่พลอยเข้าวัง เพื่อเยี่ยมเยียนพวกพ้อง คนเคยรู้จัก พลอยก็เกิดความรู้สึก เหมือนกับว่าไปในบ้านที่ไม่มีเจ้าของ เจ้านายชั้นพระมหากษัตริย์หรือพระอัครชายาก็เสด็จไปประทับตามวังต่างๆข้างนอก ซึ่ง สร้างขึ้นเป็นส่วนพระองค์ เจ้าจอมมารดาบางท่าน ที่มีพระองค์เจ้าเป็นต่างกรม ก็กราบบังคมทูลลาออกไปอยู่วัง กับ พระองค์เจ้าที่เป็นบุตร ในวังเหลือเจ้านายน้อยพระองค์ ที่ประทับอยู่เป็นประจำ มีแต่คุณพนักงานโขนง่า ซึ่งยังคงมีหน้าที่ ราชการ และข้าหลวงเจ้านายที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว หรือมิฉะนั้นก็คนเฝ้าตำแหน่งต่างๆ ที่ท่านเจ้าของออกไปสร้างวัง อยู่ข้าง นอก

ทางบ้านคลองบางหลวง พลอยมิได้ไปติดต่อเกี่ยวข้องกับใครเลย แต่แรกเมื่อพ่อเพิ่มยังอยู่ในบ้าน พลอยก็พอมิทาง ทราบข่าวคราวต่างๆ ซึ่งมีได้สนใจนัก แต่พ่อเพิ่มก็อยู่ไปได้ไม่นานเท่าไร พ่อเพิ่มก็ได้ภรรยาคนหนึ่งชื่อเอียน บุตรสาวพ่อค้า เล็กๆน้อยๆ แถวถนนบ้านแขก และพ่อเพิ่มก็ข้ามฟาก มาอยู่ที่บ้านภรรยารับราชการที่เดิมเรื่อยมา ตนบัดนี้ได้รับ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงภักดีวิจารณ์ ทุกคนพากันเรียกพ่อเพิ่มว่า "คุณหลวงภักดี" แม้แต่พลอยเองก็เรียกตาม คนอื่นไปเช่นนั้น

พลอยนั่งดูลูกๆ วังเล่นกันอยู่ใจก็หวนนึกไปถึงเรื่องเก่าๆ ที่ได้ผ่านมาในชีวิต ขณะนั้นรถเจ๊กคันหนึ่งมาจอด ที่หน้า ประตูบ้าน ผู้หญิงกลางคนๆหนึ่ง นุ่งหมี่สีไม่ดูสะอาดสมกับวัยก้าวลงจากรถ มือถือห่อกระดาษห่อหนึ่ง หญิงคนนั้นชำระธุระ ธุระแล้วเดินเข้ามาในบ้าน พลอยนั่งดูอยู่อย่างไม่สนใจ เพราะเมื่อมองไปที่แรก ก็จำไม่ได้ว่าเป็นใคร นึกว่าคงมาหา คนอื่นในบ้าน หญิงคนนั้นก้าวเข้ามาในประตูบ้าน หยุดมองเหลียวซ้ายแลขวา ครู่หนึ่ง พอแลเห็นพลอยก็ยิ้มเดินตรงเข้ามา หา ตะวันตอนบ่ายสองตรงหน้าหญิงคนนั้นพอดี ทำให้แลเห็นหน้าไม่ได้ถนัด พลอยยกมือขึ้นป้องหน้าดูอยู่ครู่หนึ่ง แล้วก็ลุก ขึ้นยืนอย่างรวดเร็ว แทบจะกระโดดโลดเต้น ด้วยความดีใจ เหมือนเมื่อยังเป็นเด็กๆ ปากก็ร้องตะโกนออกไปว่า

"คุณชาย !"

คุณชายหัวเราะเดินตรงเข้ามาถึงตัวพลอยโดยเร็ว คุณชายเองก็ดีใจที่ได้พบน้องสาวอย่างบอกไม่ถูก เหมือนกัน

"คุณชาย พลอยร้องขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เอ้อมมือออกไปจับแขนคุณชาย เพื่อดูให้แน่ใจว่ามีได้ฝันไป หรือตาฝ้าไป

"โอ้คุณชาย หายไปในนามาตั้งหลายปี ฉันคิดถึงออกจะตายไป จะไปหากี่ไปไม่ถูก !"

คุณเซยทุดตัวลงนั่งแล้วขุดแขนพลอยให้นั่งลงข้างๆตน แล้วก็เริ่มหัวเราะและร้องไห้พร้อมๆกันไป ด้วยความดีใจ อีกสักครู่หนึ่ง คุณเซยจึงพูดออกมาได้เป็นคำ และพูดขึ้นว่า

"แม่พลอย ฉันก็คิดถึงแม่พลอยใจจะขาดเหมือนกัน แม่พลอยสบายดีหรือ ขอน้ำที่กินสักอีกหนึ่งเกิด เรื่องมันมากอีกสักครู่หายเหนื่อยแล้วจะเล่าให้ฟัง"

พลอยเรียกเด็กให้นำน้ำมาให้คุณเซย แล้วก็นั่งยืมดูหน้าพี่สาว คุณเซยถามถึงเด็กที่วิ่งเล่นอยู่ต่อหน้า ก่อนอื่น พอพลอยบอกว่าเป็นหลาน คุณเซยก็เรียกมากอดรัดที่ละคน สำหรับตาอืดคุณเซยกอดอยู่นาน พิจารณาดูเปรียบเทียบกับหลานอื่น แล้วพูดขึ้นว่า

"ฉันรักคนนี้มากเสียแล้วละแม่พลอย" แล้วคุณเซยก็หัวเราะ ปรารภขึ้นว่า "ดูสิ ! พอมาถึงก็เริ่มลำเอียงทีเดียว แต่เดี๋ยวนี้ฉันปล่อยแก่เสียแล้ว แม่พลอยอย่าถือสาฉันเลย"

พลอยสังเกตดูรูปร่างหน้าตาคุณเซย เห็นผอมและด่างไปกว่าเดิม ที่เห็นได้ชัดก็ตรงที่มือ เพราะมือคุณเซยมิได้เล็กเรียว เหมือนเมื่อยังอยู่ที่บ้าน แต่กลายเป็นมือของคนทำงานหนัก เพราะหนาขึ้น และข้อตามนิ้วแตกทุกข้อ ถึงคุณเซยจะผอมและด่างไป กิริยาอาการของคุณเซยก็ยิ่งกระปริบกระปร่า แสดงว่าไม่มีโรคภัยเบียดเบียน และในแววตาของคุณเซยนั้นมีประกาย แสดงให้เห็นว่าคุณเซยมีความสุขในชีวิต คุณเซยกินน้ำกินท่า นิ่งพักผ่อนหายเหนื่อยแล้ว พลอยก็ถามขึ้นว่า

"คุณเซยยังไม่ได้บอกขัยเลยว่าย้ายไปไหนมาตั้งหลายปี ปล่อยให้ฉันคิดถึงเสียแย่ทีเดียว"

"ฉันออกจากบ้านไป ตอนแรกฉันก็ไปอยู่ที่ถนนตะนาวกับคุณหลวงเขานั่นแหละ" คุณเซยตอบ "ที่แรกฉันก็คิดว่าจะมาหาแม่พลอยเหมือนกัน แต่ฐานะมันมากมีอะไรต่ออะไรจะต้องทำอยู่เรื่อย ผัดวันประกันพรุ่งไป วันแล้วก็วันเล่า แล้วมันก็กลายเป็นเดือนจนกลายเป็นปีๆไป ระหว่างนั้นก็ไปบ้านนอกกับคุณหลวงเขาเสียบ้าง เลยดูหายไบนาน แต่เดี๋ยวนี้พอมีเวลาหายใจได้บ้างแล้ว ต่อไปฉันจะมาหาบ่อยๆ ถ้าแม่พลอยไม่รังเกียจ"

"คุณเซยพูดอะไรอย่างนั้น" พลอยท้วงขึ้น "ฉันจะไปรังเกียจได้อย่างไร มีแต่นั่งคิดถึงคุณเซยอยู่เรื่อยๆ คุณเซยเล่าให้ฉันฟังให้ละเอียดสักหน่อยเถิด ว่าคุณเซยไปทำอะไรมาบ้าง ฉันอยากรู้"

"เรื่องมันมากละแม่พลอย" คุณเซยตอบ "ไม่รู้จะจดจำมาเล่าอย่างไร วันแรกที่ฉันออกจากบ้านไป คุณหลวงเขาก็พาไปที่บ้านเขาทีเดียว พอเห็นบ้านเขาก็ใจหาย ฉันแทบจะลงนั่งร้องไห้ เพราะเราไม่เคยอยู่อย่างนั้น บ้านเขาอยู่ในตรอกเป็นเรือนปั้นหยาเก่าๆ มีบ้านคนอื่นปลูกอยู่ติดๆกันอีกหลายหลัง อย่งที่เขาเรียกว่า ไก่บินไม่ตก เวลาเดินเข้าไปก็ต้องเดินสะพานไม้เก่าๆยืดยาว เวลาอยู่บ้านจะพูดจะทำอะไร ชาวบ้านเขาก็ต้องเห็น ต้องได้ยิน บ้านอื่นเขาจะพูดอะไรกัน เราก็ได้ยินเหมือนกัน เขาต่อกันแจ้วๆวันยังค่ำ ได้ดูบ้านก็แสนจะสกปรก มีแต่น้ำครำส่งกลิ่นตรลบอบอวล ฉันไปถึงแต่แรกพอเห็นบ้าน ก็คิดถึงตัวแทบจะนั่งลงร้องไห้ที่ตีนกระได แต่เพราะรักเพราะสงสารคุณหลวงเขาก็ต้องทนเอา พอขึ้นบ้านไปเห็นแต่

ความรักเหมือนรังหนู เพราะเมียเก่าคุณหลวงเขาตายมานาน อยู่คนเดียวไม่มีใครช่วยดูแลก็ต้องเป็นอย่างนั้น ฉันต้องรบกับความสกปรก ความรกรุงรังอยู่ตั้งเกือบสามเดือนจึงค่อยได้ คุณหลวงเขาก็ดีหรรอก เอาใจฉันทุกอย่าง เงินทองของฉันเขาไม่ยอมแตะ เขาว่าเดี๋ยวจะมีคนนินทาว่าพาฉันมาปกคอก แต่ก็นั่นแหละเงินเดือนที่ได้ มันก็ไม่พอ ฉันต้องแอบซักส่วนของฉันออกจ่ายไม่ให้คุณหลวงรู้ มันก็พอประทังไปได้ แต่ฉันก็ทำอะไรเสียเองหมดเกือบทุกอย่าง ไม่มีบ่าวไพร่จะใช้ยกคนอื่นเขา เวลามันจึงไม่มีจะไปไหนมาไหน ปีแรกทั้งปีฉันเกือบจะไม่ได้โผล่ไปไหนเลย นอกจากจะไปตลาดซื้อกับข้าว แต่แรกๆก็เหนื่อย เพราะไม่เคยทำ เคยเป็นลูกพระน้าพระยา จะกระเดียดกระจาดไปจ่ายตลาด ก็รู้สึกชอบกล แต่แล้วมันก็เคยไปเอง เดียวนี้ไปไหน มาไหนได้คนเดียว ไม่ต้องมีคนตามหลังเหมือนเมื่อก่อน"

คุณเซยหยุดหัวเราะในชะตาของตนเอง แล้วพูดต่อไปว่า

"ก็อยู่กันไปอย่างนั้นแหละแม่พลอย บางวันก็ทุกข์น้ำตาแทบจะเซ็ดหัวเข้า บางเวลาก็เหนื่อยแทบสายตัว จะขาดแต่ความเจ็บช้ำน้ำใจนั้นไม่เคยมี ถ้าจะว่ามันเป็นสุข มันก็สุข เราอยู่กันอย่างคนจน ไม่ได้ฟุ่มเฟือย เหมือนเขาอื่น พอสิ้นแผ่นดินได้สักหน่อยเขาก็ยกกรมหมอ คุณหลวงก็เลยกว้างนอนอยู่กับบ้านเฉยๆ ตอนนี่สิเริ่ม จะอึดคัดเอาจริงๆ หนักเข้าฉันก็หนุนให้คุณหลวงเขาทำยาขาย เพราะตำรับตำราเขาก็มีอยู่ แต่เขาบอกว่า เขาไม่มีทุน ฉันจะเอาเงินของฉันออกเขาก็ไม่ยอม ต้องเถียงต้องอ้อนวอนกันอยู่นานเขาจึงตกลง เดียวนี้ค่อยยังชั่ว เพราะหาธนูได้พอกินพอใช้ไปวันหนึ่งๆ" คุณเซยหยุดกินหมากแล้วก็เล่าต่อ

"แต่มันก็เหนื่อยบ้างเหมือนกันแม่พลอย ฉันต้องช่วยเขาบดเครื่องยา บั่นเม็ดยาอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน จ้างเด็กมาช่วยอีกสองคนก็ไว้ใจไม่ค่อยจะได้ ยิ่งขายยาได้มากก็ยิ่งเหนื่อยมาก นานๆก็ต้องออกบ้านนอก กับคุณหลวง เอายาไปขายบ้าง ซื้อเครื่องยาสมุนไพรบ้าง เพราะซื้อได้ถูกกว่าในกรุง แต่มันก็ดีหรรอก มีกำไรเหลือ ฉันเก็บๆไว้ได้บ้าง เดียวนี้คุณหลวงเข้าตึกแถวเขาที่ริมถนน ข้างล่างเปิดเป็นร้านขายยา ฉันก็เลยย้ายไปนอนที่นั่น เพราะจะได้ดูแลได้สะดวก"

พลอยใจหายเมื่อได้ยินคุณเซยเล่าถึงตอนนี้ เพราะมิได้เคยนึกฝันมาก่อนเลยว่า คุณเซยจะต้องไปอยู่ ห้องแถว ขายยาอยู่ริมถนน ถ้าเป็นตนเองต้องไปอยู่อย่างนั้น บางทีพลอยจะไม่รู้สึกแปลกใจเลย แต่คุณเซยนั้น ดูไม่น่าจะเป็นไปได้

พลอยอยากจะรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับชีวิตคุณเซยมากกว่าที่คุณเซยเล่า จะถามรายละเอียดเหล่านั้น ออกไปตรงๆก็เกรงใจ ได้แต่ถามเลียบเคียงเข้าไปว่า

"คุณเซยขายยาได้ดีอยู่หรือ"

"ก็ยังนั่นแหละแม่พลอย" คุณเซยตอบ "มันก็พอกินพอใช้ไปวันหนึ่งๆ แต่จะเอารู่มเอารวยนั้นก็ไม่ได้" คุณเซยหยิบห่อกระดาษที่ถือติดมือมาด้วย แก้ออกวางตรงหน้าพลอย "นี่ไงฉันเอามาฝากเพราะเห็นแม่พลอย มีลูกมาก พวกนี้ยาหอม" คุณเซยชี้มือไปที่ห่อยามันหนึ่ง "และยาลมยาแก้วิงเวียน เวลาตั้งท้องใหม่ๆ กินไว้บ้างก็ดี พวกนี้ยาถ่ายยาแก้ไข้สำหรับหลานๆ เจ็บไข้ขึ้นมาจะได้หยิบฉวยได้ทันทั่วทั้งที" คุณเซยหัวเราะ แล้วก็พูดต่อไปว่า "ฉันพูดราวกับว่าเป็นหมอเสียเอง ความจริงก็เป็นแต่เมียหมอเท่านั้น แล้วเวลานี้ก็หาคนไขยาก เสียด้วย คนไข้ที่เขาหันเข้าหาหมอฝรั่งกันมากขึ้นทุกวัน เหลือแต่"

คนยากจนที่มารับคุณหลวงไปรักษา หรือมาเจียดยา อัฐุพัสอะไรก็ไม่ค่อยจะมีให้ บางทีคุณหลวงเขาก็รักษาให้เปล่าๆ แต่ก็ช่างเถอะ เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังพอช่วยได้ก็ช่วยกันไป"

"คุณเขยมีลูกบ้างหรือเปล่า" พลอยถามขึ้น

"ถ้ามีฉันก็ต้องพามาด้วยแน่ๆ" คุณเขยตอบ "เปล่าไม่มีหรือแม่พลอย ฉันเหมาเอาว่าคุณหลวงเป็นหมัน เพราะกับเมียคนก่อนที่ตายเขาก็ไม่มีลูก ฉันเองนั้นอยากมีเหมือนจะตายไป แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ คิดไปอีกที ก็ดีเหมือน ฉันกับคุณหลวงก็ยังยากๆจนๆ มีลูกก็อยากเลี้ยงให้ดี เลี้ยงให้ดีไม่ได้ก็อย่ามีเสียดีกว่า"

คุณเขยพูดถึงความจนอย่างเป็นทางการ ไม่ปรากฏว่ามีความน้อยเนื้อต่ำใจ หรือมีความทุกข์โศกเศร้า ซ่อนเร้นอยู่ในใจเลยแม้แต่น้อย ความจนก็ดี สถานะปัจจุบันร่วมกับคุณหลวงก็ดี เป็นสภาพที่คุณเขยรับเอา โดยปราศจากความขบขันหรือความรังเกียจ คุณเขยพูดถึงความจนโดยปราศจากความเกรงกลัว และพลอยก็รู้ว่า สำหรับคุณเขยนั้นความจนหรือความเป็นเศรษฐี ไม่สามารถเปลี่ยนนิสัยใจคอ หรือลักษณะอันแท้จริงเสียได้ จะมีหรือจะจน คุณเขยก็ยังเป็นคุณเขยอยู่นั่นเอง พลอยสังเกตเห็นคุณเขยทำทาง ตลอดจนวิธีแต่งเนื้อแต่งตัวของคุณเขย ก็ยังเห็นความจริงข้อนี้ได้ชัด คุณเขยเคยอยู่บ้านที่ใหญ่โต มีข้าทาสบริวารมาก จะทำอะไรหรือไปไหนก็ไปอย่างลูกผู้มีบรรดาศักดิ์ กับพลอยซึ่งเป็นลูกเมียผู้น้อยนั้น คุณเขยวางตัวเป็นผู้ใหญ่ที่โอบอ้อมอารีตลอดมา และไว้ตัวว่าเป็นพี่สาว แต่กาลเวลาและเหตุการณ์กลับฐานะ ของพลอยแลคุณเขยเสียสิ้น พลอยอยู่ตึกที่ใหญ่โตกว่าบ้านเดิม มีเงินทองทรัพย์สินสมบัติอย่างมั่งคั่ง และมีสามีเป็น คุณพระยังอยู่ในราชการมีหวังจะได้ดีต่อไป ส่วนคุณเขยเป็นภรรยาคุณหลวงนอกราชการ อาชีพทำยาขาย อยู่ห้องแถวและต้องหาใส่ปากใส่ท้องไปวันหนึ่งๆ ขึ้นแต่จะมาเยี่ยมน้องสาวคุณเขยก็ต้องมารดลาก แต่คุณเขยวางท่าทางเป็นปกติเหมือนเมื่อก่อน เคยเป็นที่ให้ความรักความอารีต่อน้องสาวอย่างสนิทสนมอย่างไร ก็คงทำต่อไปอย่างนั้น มิได้ลดตัวหรือถ่อมตัวให้ต่ำกว่าพลอย เพื่อประจบประแจงเอาใจ และก็มีไว้ตัวเย่อหยิ่ง หรือปิดบังฐานะ เคลือบแคลงความยากจนของตนเองแต่ประการใดเลย ความจนมิได้ทำให้คุณเขยดูถูกตัวเอง หรือดูถูกคนอื่น ความลำบากมิได้ทำให้คุณเขยสงสารตัวเอง และอิจฉาเคียดแค้นคนอื่นที่สบายกว่า ความจนมิได้ทำให้คุณเขยลดตัวเองลงไปจากระดับเดิม แห่งสภาพของจิตใจความรู้สึกนึกคิด คุณเขยมองดูความจน และการเปลี่ยนแปลงแห่งฐานะของตน ด้วยจิตใจอันแข็งแกร่งกล้าหาญ สมกับเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษ ที่ได้กล้าหาญสู้ศึกสงครามมาแต่ก่อน ความจริงที่สุดที่พลอยรู้แก่ใจวันนี้ก็คือ สำหรับคุณเขยนั้น ความจนมิใช่โรคเรื้อรังที่รักษาไม่หาย

เด็กๆที่วิ่งเล่นกันอยู่จนเหนื่อยนั้น ต่างเข้ามาอยู่ใกล้ๆพลอย กอดแขนขาบ้าง แอ่งกันนั่งตักบ้าง ทุกคนมองดูคุณเขยอย่างสนใจ พลอยสั่งให้กราบไหว้ และบอกให้รู้ว่าคุณป้าเขยเป็นญาติผู้ใหญ่ ที่ทุกคนจะต้องเคารพสักการะตลอดไป คุณเขยเปิดหีบหมากสานเก่าๆที่ถือมา แล้วหยิบเอาสร้อยคอเส้นเล็กๆ มีจี้ทองคำลงยาอันหนึ่งออกมาพูดว่า

"ฉันรู้ว่าแม่พลอยมีลูกอีกคนหนึ่ง แต่ยังไม่ได้ออกมาชั่วนานแล้ว วันนี้ที่จี้ทองคำของดิฉันมาด้วย ตาอืดมานี่ มาหาป้าหน่อย" คุณเขยเรียกตาอืดเข้าไปหา เอาสร้อยคอสวมให้ แล้วก็กอดจูบตาอืดด้วยความรัก ตาอืดดูเหมือนจะรู้ได้ด้วยญาณว่าคุณเขยเป็นป้าที่ใจดี พอได้โอกาสก็นั่งเล่นอยู่บนตักคุณเขย ไม่ลุกไปไหน

พลอยมองดูคุณชายของเขาของให้หลานแล้วก็สะท้อนหัวใจ พลอยจำได้ว่าสายสร้อยและจี้เป็นของเก่า ที่คุณชายเอาติดตัวมาจากบ้าน ถึงจะยากจนลงไปคุณชายก็ทำขวัญหลานด้วยใจบริสุทธิ์ มิได้นึกเสียดายของ ซึ่งถึงจะมีค่าเล็กน้อยสำหรับพลอย แต่อาจมีค่ามากสำหรับคุณชายก็ได้ แต่คุณชายก็ยังม่แ่ใจนึกถึงลูกของพลอย และเมื่อมาหาเป็นครั้งแรกก็มิได้มามีมือเปล่า พลอยรู้สึกตื้นตันในคอด้วยความเห็นใจคุณชาย อยากจะตอบแทนให้สมรัก แต่พลอยก็รู้ว่า สำหรับคุณชายนั้น นอกจากความรัก พลอยก็ไม่มีสิ่งใดที่จะตอบแทน ให้ได้ คุณชายเคยให้ของพลอยมาตั้งแต่พลอยมีฐานะต่ำกว่า ถึงเดี๋ยวนี้นคุณชายก็ยังเป็นฝ่ายให้ และยังจะให้อยู่ตลอดไปจนกว่าคุณชายจะตาย โดยไม่เคยนึกจะเอาสิ่งใดตอบแทนเลย

ระหว่างที่คุณชายนั่งคุยอยู่กับพลอยนั่นเอง คุณเปรมก็กลับมาจากในวัง เดี๋ยวนี้นคุณเปรมกลับบ้านทุกวัน เวลาบ่ายไม่ต้องอยู่เวรเหมือนเมื่อครั้งยังเป็นหนุ่ม คุณเปรมเดินตรงเข้ามาที่พลอย โดยไม่รู้ว่ใครนั่งอยู่ด้วย จนใกล้เกือบจะถึงตัวคุณเปรมจึงหยุดมองดูคุณชาย พอจำได้คุณเปรมก็ก้มตัวก้มมือไหว้ แล้วพูดว่า

"แหมคุณชาย ผมนึกว่าใครเสียอีก หายไปนานทีเดียว"

คุณเปรมกับคุณชาย ทักทายปราศรัยกันอย่างญาติที่มีได้พบกันนาน อีกสักครู่หนึ่งคุณเปรมก็ขอตัวว่าจะขึ้น ไปอาบน้ำผลัดผ้า พอคุณเปรมลับตัวไปบนตึก พลอยก็ถามพี่สาวขึ้นเบาๆว่า

"คุณชายเห็นคุณเปรมเป็นอย่างไรบ้าง"

คุณชายเหลียวมามองดูหน้าน้องสาวแล้วตอบว่า

"ก็ไม่เห็นเป็นอย่างไรนี่แม่พลอย ดูเธอก็แข็งแรงคืออยู่"

"ฉันไม่ได้หมายถึงอย่างนั้น" พลอยอธิบาย "ฉันหมายความว่า คุณชายสังเกตเห็นว่า คุณเปรมเปลี่ยนไปกว่า แต่ก่อนมากไหม"

"ก็ดูมีอายุขึ้น" คุณชายตอบ "แต่ฉันกลับดูว่ากระปรี้กระเปร่าเป็นหนุ่มกว่าแต่ก่อน"

"นั่นซีที่ฉันอยากรู้" พลอยพูด "ฉันนึกว่าฉันเห็นไปคนเดียว บางเวลาฉันดูๆคุณเปรมแล้วก็แปลก รู้สึกว่าเธอซ้กจะหลุกหลิก ไม่เป็นผู้ใหญ่หนักแน่นเหมือนเมื่อก่อน หรือฉันจะแก่งไปเองก็ไม่รู้ได้"

คุณชายหัวเราะแล้วก็ตอบว่า "อย่าเพิ่งนึกมากไปนักเลยแม่พลอย มีผิวแข็งแรงไม่เจ็บไม่ไข้กลับไม่ชอบ เรื่องกิริยาทำทางนั้น ฉันดูคนเดียวนี้เขาเปลี่ยนไปทั้งนั้น ไม่เหมือนเมื่อเรายังเด็กๆ แต่นั่นแหละเวลามันล่องไปทุกวัน อะไรก็ต้องเปลี่ยนไปตาม เราจะไปนึกว่าทุกอย่างจะต้องอยู่เหมือนแก่นั้นไม่ได้ แม่พลอยเป็นคนชอบคิดมาแต่เด็กๆ ก็ดีหรือก แต่บางเวลามันก็ทำให้วิตกกังวลไปได้ ต้องทำใจเฉยๆเสียบ้าง"

คุณชายกลับไปแล้ว พลอยรู้สึกโล่งใจขึ้นมากเพราะดีใจที่ได้พบคุณชาย พร้อมกับได้รับคำมั่นสัญญา จากคุณชายว่าจะกลับมาหาอีกบ่อยๆ ขณะเดียวกันก็ได้รับคำมั่นใจจากคุณชายอีกหลายอย่าง ในเรื่องต่างๆไป ซึ่งทำให้พลอยสบายใจขึ้น

คนอีกคนหนึ่งที่พักผ่อนยังสนิทสนมอยู่ แต่ได้พบนาฏครั้งก็คือช้อย ถึงแม้ว่าเสด็จจะสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ช้อยก็คงอยู่ที่เดิม คือที่ตำหนักในวังกับคุณสาย หลังจากเสด็จสิ้นพระชนม์ ข้าหลวงส่วนมากที่มีญาติพี่น้อง ต่างก็กลับไปอยู่บ้าน บางคนก็ไปรับราชการเป็นพนักงาน หรือทำงานอื่นๆในพระราชฐาน แต่คุณสายยังคง อยู่ที่ตำหนักสองคนกับช้อยในห้องเก่า ชั้นบนของตำหนักนั้นปิดเงียบ แม้แต่ชั้นล่างก็ปิดไว้เป็นส่วนมาก ทุกครั้งที่พลอยเข้าไปเยี่ยมคุณสายในวัง พลอยจะต้องใจหายด้วยคิดถึงความหลังเสมอ สถานที่ที่เคยรู้จักคุ้นเคย มาแต่ก่อนเป็นเครื่องเตือนใจ ให้นึกถึงความหลังที่ผ่านไปแล้ว ไม่มีวันกลับมาอีก ช้อยยังคงอยู่กับคุณสาย ยังคงพูดจาสลลคคะนองเหมือนเก่า แต่ถึงอย่างนั้นพลอยก็สังเกตเห็นว่า ช้อยมีอาการทรุดโทรมลงไป เหมือนกับบรรยากาศทั่วไปในวัง แม้แต่เวลาที่ช้อยกำลังนั่งหัวเราะพูดคุยอย่างสนุกสนาน พลอยก็เห็นได้ในแววตาของช้อยว่ามีความไม่แน่นอนใจในอนาคต ปรากฏอยู่ในนั้น

ช้อยเปลี่ยนสภาพจากสาวเป็นผู้ใหญ่ ส่วนคุณสายนั้นเป็นคนแก่ลงไปจริงๆ ต้องคอยพึ่งพาอาศัยช้อย ผู้เป็นหลาน และมีหลายครั้งที่พลอยเห็นช้อย ปฏิบัติกับคุณสายเหมือนกับว่าคุณสายเป็นเด็ก ช้อยปรารภกับพลอยเสมอ ถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัว และวันหนึ่งช้อยก็พูดว่า

"พลอยจำได้ไหม ฉันเคยบอกพลอยไว้แล้วว่าที่สวนดุสิตว่า ของต่างๆที่เราเคยเห็นจะต้องหมดไปวันหนึ่ง"

"จำได้สิช้อย" พลอยตอบ "แล้วอย่างไร"

"เดี๋ยวนี้ก็หมดไปแล้ว" ช้อยว่า "อะไรต่ออะไรก็ไม่เหมือนแต่ก่อน ฉันเองก็ยังตกอยู่ที่นี้เอง ไปไหนไม่รอด เห็นจะต้องอยู่อย่างนี้ไปจนตาย เหมือนกับคนเก่าๆ ที่เราเคยเห็นอยู่ในวังมาตั้งแต่เด็กๆ"

"ช้อยก็ยังไม่แก่อะไรหนักหนา..." พลอยพูดไม่ทันจบช้อยก็พูดสอดขึ้นว่า

"ถ้าพลอยนึกว่าฉันคิดจะออกไปมีผัวเหมือนคนอื่นเขาก็เลิกคิดเสียเถิด ฉันไม่ทำหรอก เพราะอย่างหนึ่ง ฉันทั้งคุณอาไม่ได้ อีกอย่างหนึ่งฉันมันเหมือนนกที่เขาเลี้ยงไว้ในกรงจนเคย ถึงจะปล่อยจากกรงก็ไปไม่รอด และถ้าจะว่ากันไปจริงๆ คนอย่างฉันถึงจะคิดเรื่องอย่างนั้นก็เข้าไปเสียแล้ว เมื่อยังสาวๆก็นึกว่าตัวดีไม่คิดง้อใคร ไม่มองใคร แต่พอถึงเดี๋ยวนี้ ก็คงจะไม่มีใครเขามองจริงๆนะพลอย" ช้อยหยุดนิ่งครู่หนึ่ง แล้วพูดว่า "ฉันมานึกดู เดี่ยวนี้ก็ดีใจที่เมื่อยังเป็นเด็กและตอนเป็นสาว ฉันชอบทำบุญกับคนแก่ไว้มาก ต่อไปเวลาฉันแก่ลง จะได้มีคนมาทำบุญกับฉันบ้าง"

ช้อยเป็นคนจิตใจแข็งตั้งแต่ยังเป็นสาวมาจนอายุมาก ไม่ยอมบอกเพื่อนฝูงให้รู้ถึงความทุกข์ยากลำบาก ของตัว และทุกครั้งที่พักผ่อนถึงความรู้สึกของช้อยที่มีต่อชีวิต ช้อยก็มักจะเห็นเป็นเรื่องขบขัน ขวนพุดเล่นเสียเสมอไป พลอยจึงไม่สามารถจะรู้ความรู้สึกนึกคิดอันแท้จริงของช้อยได้ และนานเข้าเนื่องจากฐานะ ทางบ้านของพลอยมีมากขึ้นกว่าเก่า ความสัมพันธ์ระหว่างช้อยกับพลอยก็เริ่มจะห่างกันออกไป พลอยไม่มีเวลา ที่จะเข้าไปหาช้อยในวังบ่อยนัก เพราะเสด็จก็สิ้นพระชนม์เสียแล้ว ช้อยก็ไม่มีโอกาสที่จะออกมาหาพลอยที่บ้าน การพบปะระหว่างคนทั้งสองถึงจะมี ก็เป็นแต่นานๆครั้งหนึ่ง

ชีวิตของพลอยในระยะต้นแผ่นดินที่สอง เป็นชีวิตแห่งความสงบ พลอยได้แต่นั่งดูแลบ้านให้เรียบร้อย และดูลูกซึ่งเป็นเด็กผู้ชายทั้งสามคนเติบโตขึ้นมาเรื่อยๆ ชีวิตของสตรีในสมัยนั้นดูเหมือนจะถอยไปอยู่ข้างหลัง มิได้รุ่งเรืองออกหน้า ออกตาเหมือนกับแผ่นดินก่อน งานราชการต่างๆที่มีในระบอบนั้นก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่อง ของผู้ชายเสียเป็นส่วนมาก ผู้หญิงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเท่าไรนัก คุณเปรมมักจะไปงานการต่างๆแต่ผู้เดียว ไม่ชักชวนพลอยให้ไปด้วย ซึ่งพลอยก็ได้รู้สึกเคียดร้อน เพราะใจจริงนั้นยินดีที่จะอยู่กับลูกที่บ้านมากกว่า

ระยะเวลาล่วงไปทุกวัน กำหนดที่พลอยจะต้องคลอดบุตรคนที่สามนั้นก็มาถึง การตระเตรียมต่างๆนั้น ดูเหมือนเป็นของง่ายสำหรับพลอย เพราะได้เคยคลอดบุตรมาแล้วถึงสองคน จึงย่อมจะรู้ว่าสิ่งใดควรไม่ควร พลอยนึกถึงการคลอดบุตรอย่างอารมณ์เฉยๆ ปราศจากความตื่นเต้นเกรงกลัว บุตรคนที่สามนี้พลอยมีความรู้สึก อยู่แต่เพียงอย่างเดียว คือความปรารถนาอันแรงกล้าขอให้ลูกเป็นผู้หญิง และนึกภาวนาให้ได้ดังที่ตั้งใจ อยู่ทุกขณะ คุณเปรมเคยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการคลอดบุตรว่า ควรจะไปฝากท้องกับหมอฝรั่ง แต่พลอยไม่ยอมเป็นเด็ดขาด เพราะจะให้ผู้ชายมาอยู่ในห้องเวลาคลอดบุตรนั้น พลอยเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ และอย่างไรก็ตามการรักษาพยาบาลแบบหมอฝรั่งนั้น พลอยเห็นว่าเป็นของน่ากลัวอยู่หนักหนา ไม่สามารถชมใจ ให้คล้อยตามคำแนะนำของคุณเปรมได้ นอกจากนั้นพลอยก็ได้คลอดบุตรและอยู่ไฟตามแบบโบราณมาแล้ว ถึงสองคน โดยมีได้มีการขลุกขลักหรืออันตรายอย่างใด เมื่อพลอยยื่นกรานไม่ยอมเปลี่ยนแปลง คุณเปรมก็ต้องนิ่ง ไม่คาดคั้นอะไรต่อไปอีก

สิ่งที่พลอยคาดไม่ถึงก็คือ ความเจ็บปวดทรมานอย่างมากที่สุด เมื่อเวลาคลอดบุตรนั้นมาถึง ทุกอย่างที่เคย ผ่านมาอย่างง่ายดายในคราวก่อนๆ กลับกลายเป็นยาก นับแต่ขณะแรกที่รู้สึกเจ็บ ความเจ็บนั้นก็รุนแรง แปลกประหลาดกว่าคราวก่อนๆ พลอยต้องนอนทรมานอยู่วันหนึ่งกับคืนหนึ่งเต็มๆ รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งก็ยังไม่มียาทางที่จะพ้นจากการทรมานนั้น หมอตำแยที่รับมาก็ช่วยเหลืออะไรไม่ได้ น้ำมนต์น้ำสะเดาะจากที่ไหน ที่ว่าดีก็มีคนไปหามาให้แต่ก็ไม่ได้ผล หมอตำแยผู้หญิงหลายคนรวมทั้งหมอตำแยก็เริ่มร้องไห้ ส่วนพลอยนั้นนอน รับความเจ็บปวดที่เพิ่มหนักขึ้นทุกที กำลังกายดูเหมือนจะออกจากร่างไปเรื่อยๆ เสียงนางพิศซึ่งเดี๋ยวนี้ แก่มากแล้วร้องไห้เบาๆ และภาวนาเบาๆอยู่ใกล้ๆ แต่พลอยก็ไม่มีกำลังที่จะเปิดตามองดู ในที่สุดพลอยก็ไม่มีสติ ที่จะกำหนดจดจำอะไรได้มาก รู้แต่ว่าความเจ็บปวดนั้นมีได้สว่างซาลงไป หูอื้อทั้งสองข้าง ไม่ได้ยินเสียงใดถนัด ตาที่หลับอยู่นั้นก็เห็นแต่แสงสีเขียวสีแดง เหมือนกับผีพุ่งไต้ ตลอดเวลานี้พลอยได้แต่นึกว่าจะต้องทนต่อไป เพราะจะได้ลูกผู้หญิง และความเจ็บปวดที่ผิดกว่าคราวอื่นๆนี้ อาจเป็นสัญญาณบอกว่า ลูกคนที่สามนี้จะเกิดคนนี้ จะต้องเป็นผู้หญิงจริงๆ อย่างที่นึกอยู่เสมอ

แต่ความเจ็บปวดนั้นเพิ่มขึ้นมากมายเกินกว่าที่พลอยจะทนได้ พลอยหมดสติไปนานเท่าไรไม่รู้ตัว มาฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่งก็เป็นเวลากลางคืน พลอยรู้ตัวว่านอนอยู่บนเตียง ในห้องนอนที่จุดไฟสว่าง ความเจ็บปวดต่างๆหายไปสิ้น คงเหลือแต่ความอ่อนเพลียและความกระหายน้ำ

"น้ำ" พลอยแข็งใจพูดขึ้นเบาๆ "ขอน้ำกิน" และทันใดนั้น คุณเปรมก็ถือกาแก้วใส่น้ำเข้ามาถึงตัว และค่อยๆ รินน้ำเข้าปากของพลอย ฝรั่งคนหนึ่งตัวสูงมีหนวดเครา เดินเข้ามายืนยิ้มกับพลอย แล้วจับข้อมือตรวจชีพจร พลอยเหลือบมองดูตาคุณเปรม อยากจะถามเรื่องราวให้รู้ความ คุณเปรมก็รู้ใจกระซิบบอกว่า

"หมอฝรั่ง ฉันไปรับมาเอง ถ้าไม่ได้แกก็จะลำบาก เพราะเด็กไม่ออก ต้องใช้เครื่องมือ เควาะห์ดีเหลือเกิน ที่ไปตามเขามาทัน แม่พลอยนอนนิ่งๆเอาแรงเถิด"

"หมอฝรั่งค่อยๆวางข้อมือพลอยลงบนที่นอนข้างๆตัว ยิ้มพยักหน้ากับพลอยแล้วก็หันไปพูดกับคุณเปรม สองสามคำ คุณเปรมหันมาบอกว่า

"หมอแกบอกว่าไม่เป็นไรแล้ว แม่พลอยนอนเสียอีกตื่นก็จะค่อยยังชั่วขึ้นมาก"

"แล้วลูก" พลอยกระซิบถามด้วยเสียงที่แผ่วเบา

คุณเปรมยิ้มอย่างพอใจตอบว่า

"เป็นผู้หญิง...แข็งแรงสบายดี สมกับที่แม่พลอยอยากได้ที่เดียว"

พลอยรู้สึกว่าร่างกายอบอุ่นขึ้นทันที ด้วยความสุขและความพอใจ ถอนหายใจยาวอย่างมีความสุข แล้วพูดว่า

"ประไพลูกแม่" แล้วอีกครู่หนึ่งก็หลับไปด้วยความเหนื่อยอ่อน พลอยมาอยู่ที่หลังว่าหลังจากประไพเกิดแล้ว พลอยไม่สามารถจะมีลูกได้อีกต่อไป เพราะการคลอดบุตรครั้งนี้ ร่างกายของพลอยถูกทรมานจนบอบช้ำเกินไป

Second Reign

Chapter 1

One afternoon, a heavily pregnant Phloi sat watching her children as they played in front of the mansion. Own by now was a little over seven years old; An about five; and Ort, Phloi's second son, who had been conceived and had been born in the Sixth Reign during the construction of the pyre for the cremation of King Chulalongkorn the Great, was about three years old. All the time that she was pregnant with Ort, she was convinced that her child would be a girl, but then it was a boy she gave birth to. The child didn't look much different from An. As he came after An, within the family he was nicknamed Ort, and for his real name his father decided on Praphot, an obvious choice given that he followed on Praphon and Praphan. Shortly after Ort was two, Phloi became pregnant again. This time, she prayed and pledged offerings at sundry shrines for the child to be a girl, and during the same period sat musing about what her yet-to-be-born daughter would look like. Even her name she had chosen in advance as Praphai. When she told this to Khun Preim, he laughed and then teased, 'Be careful, dear Phloi: if it turns out to be a boy like last time, there'll be another flurry, so you'd better have another name ready.'

Since the change of reign, Khun Preim had done well in his career. After the Coronation ceremony, he had been raised to silk-clad royal page rank and bestowed the title of Nai Sanong Ratchakit* and everybody called him Khun Sanong. The name 'Khun Preim' Phloi

had called him from the beginning seemed to have gone into disuse. One year later there was another celebration of the Coronation in Bangkok which was attended by more royals from foreign lands than had ever gathered in the East. Khun Preim or Khun Sanong's performance of his duties then met with much praise and he was awarded a medal and royal decorations, and not long after the celebration was transferred from the Royal Page Department to the Palace Department with the rank of Khun Phra and the companion title of Phra Borribarn Phoominart*. The day he received his certificate of rank, Khun Preim went back home and told Phloi, 'Dear Phloi, I am a Khun Phra now. When I hear people calling me Khun Phra, I feel terribly old. Being called Khun Sanong didn't bother me as it had a youthful ring to it, but being called Khun Phra, I feel positively ancient.' He walked over to the mirror to look at himself, raised his hand and stroked his hair, which had a sprinkling of grey above his temples, and then he went on saying, 'Whoever sees me as old, I don't care. It's good actually. But there's one person I want to see me as always young, and that one is you, dear Phloi. Therefore, don't ever call me "Khun Phra" as the others do. Call me the way you've always called me. If you won't listen, I'll get rid of you and find myself a new wife.'

Phloi laughed, delighted. 'Listen to you!' she exclaimed. 'Calling yourself old and in the same breath threatening to get yourself a new wife ... as if I would ever forbid you. Get yourself as many as you want.' She stopped laughing and went on: 'Actually, there's nothing for you to worry about. You're not the only one growing old, you know. These days I feel much older than you. If anything, you look a lot younger than you used to.'

Her words were uttered in jest and yet had more substance than even she was aware, because by now she was feeling completely adult. Several of her senior relatives were no longer. Not long after the previous sovereign had passed away, her Sadeit had been taken ill and three months later had breathed her last. This loss had meant deep sorrow once again for Phloi, who had taken her newborn son with her to the palace to help Khun Sai in the funeral rites held at the Dharma Sangweit Pavilion. After the cremation the residence was

left only with Khun Sai and Khun Choi and a few elderly servants, all of them now deprived of the patron who had ruled and resided there. After Sadeit's death, Phloi felt completely an adult, no longer a child or adolescent girl under adult supervision, but someone who had to be responsible for herself and a pillar of strength for her children.

If someone had asked her how the previous and current reigns differed, Phloi would still have had to think of Khun Preim first, because the difference was most clear in Khun Preim himself. The previous reign had been a reign of elderly seniors. Khun Preim and everyone else Phloi knew thus behaved fully as adults. The way they spoke, the way they dressed, the way they conducted their daily lives, down to the way they worked, they seemed to do as had their seniors. But as soon as a new reign began, changes and differences began to appear progressively. The new reign was a reign of young men. The atmosphere in the palace was one of youthfulness. Khun Preim had changed accordingly without being aware of it. He dressed more fastidiously than before, with a greater attention to elegance. His deportment seemed to have taken up the jauntiness of the farang. He had given up betel nuts and Thai cheroots and taken to smoking cigarettes imported in boxes and, what Phloi felt disturbing but didn't dare deter him from doing, had begun to drink a variety of imported spirits which were quite pricey and which, for all his arguing about the need to socialise and about the superior quality of those drinks making them harmless, she still frowned upon.

The care he had begun to take of his attire was something she couldn't help but notice, as it directly affected her. He bought silk and cotton fabrics of various colours and in great numbers and had shirts made out of expensive material in great numbers as well. Wherever he went he dressed meticulously as if out to compete in a fashion show. Phloi remembered that during the previous reign he had paid little attention to what he wore because royal pages going 'inside' – that is amongst the ladies of the Inner Court – were only allowed to wear cotton sarongs and had to ruffle their hair not to look too neat. But now times had changed. The new sovereign was still unattached and there was still no Inner Court. Everything

of importance, including displays of luxury, came out to parade and compete at the Front Court. Everyone endeavoured to hold everyone else's attention. Khun Preim's personal status was higher than that of commoners and thus allowed him to dress up magnificently. Phloi watched this change in him with equanimity. Sometimes she was amused, sometimes annoyed, and sometimes alarmed for him when he began to amass hip wrappers and shirts, hats and shoes, stockings even. She let him, feeling amused and moved at the same time. But when he began to mention that the ironing of jackets was no good in this land as it lacked finesse, he wanted to send his by steamer to Singapore, she thought with irritation that he was going too far and pretended not to hear instead of going along with him. He bought a motorcar with a brass engine and a gas lantern lighted at the front, and hired an Indian driver. Phloi readily agreed because a motorcar was something new, cleaner and faster than a horse-drawn cab, and it gave her not a little prestige as well. But for all that Khun Preim didn't give up raising horses and instead bought a few more and hired more hands to take care of them especially, because he had joined the Wild Tiger Cavalry Corps, newly set up by His Majesty. He thus spent his spare time riding and training horses with gay abandon and a daring that left Phloi perennially uneasy.

Another change that Phloi could see clearly concerned life in the palace, because this reign, as already mentioned, had no Inner Court yet. Wilting had begun to take place in the palace little by little. Customs and traditions remained, royal residences and throne halls appeared as before and didn't go to ruins, but every time Phloi entered the palace to visit former acquaintances, she had the feeling that she was entering a house without owners. Blue-blooded royal wives had moved to live in their private palaces and mansions all over the city. Some of the royal consorts whose children were posted elsewhere had taken their leave to go and stay with them. In the palace few royals remained as permanent residents, besides a number of servants of deceased princesses and those watching over the various residences whose owners had gone out to build palaces outside.

As to her old home at Bang Luang Canal, Phloi had not gone there

or kept in touch. At first, while Pherm still lived there, he kept her informed of goings-on she wasn't much interested in anyway, but it wasn't long before he took a wife, by the name of Yuean, the daughter of a small trader in the Ban Kaek area, and crossed the river to go and live in his wife's house. He still worked in the same department and had been conferred the rank and title of Luang Phanthawijarn. Everybody including Phloi now called him Khun Luang Phan.

As Phloi sat watching her children romping about, her mind on various events of the past, a rickshaw came to a halt outside the gate. A middle-aged woman dressed in subdued colours befitting her years stepped out, a paper parcel in her hand. She paid the fare and then walked in. Phloi looked at her idly because at first glance she didn't know who she was and thought she must be visiting someone else in the compound. The woman, having stepped through the gate, stopped to look left and then right for a moment. When she saw Phloi she smiled and walked straight to her. The afternoon sun flared on her face, making it hard to be seen clearly. Phloi raised her hand to shade her eyes and the next instant sprang erect and almost jumped in delight as when she was a child as she shouted, 'Khun Cheui!'

Khun Cheui, laughing, rushed to her, delighted beyond words to see her little sister.

'Khun Cheui!' Phloi shouted again, flinging out her hand to grab Khun Cheui's arm and make sure she wasn't dreaming or her eyes weren't failing her.

'Oh, Khun Cheui! You've disappeared for so many years! I missed you so. I didn't know where to find you.'

Khun Cheui let herself down and pulled Phloi by the arm to make her sit beside her and then started to laugh and cry for joy at the same time. A while later she finally managed to speak and said, 'Phloi, I too missed you so much my heart almost burst. How are you, Phloi? Please let me have some water. There's so much to tell. In a moment, when I've rested a bit, I'll tell you.'

Phloi called a maid to get some water for her and then sat with a smile on her face staring at her elder sister. Khun Cheui's first question was to ask about the children playing around. When Phloi told

her they were her nephews, she called them up to hold them in her arms one after the other. She hugged Ort for a long time, observing and comparing him with her other nephews. Then she said, 'I love this one very much, Phloi,' and then laughed, remarking, 'Look at me! As soon as I arrive I start being partial. I must be getting old. You mustn't mind me, Phloi.'

Phloi noticed that her sister had grown thinner and darker than before. It was particularly evident in her hands, which were no longer small and tapering as when she was at home, but had become the hands of someone working hard: they had grown thicker and their knuckles were broad. Even though she was thinner and darker, her manners were still spry, showing that she wasn't troubled by any illness, and the glint in her eyes suggested that she knew happiness in life. When she had drunk and rested, Phloi prompted her, 'You haven't told me yet where it was you disappeared for so many years.'

'When I left home I first went to stay in the Tanao Road area with Khun Luang,' Khun Cheui answered. 'At first I thought I'd come and see you, but there was much work, too many things to be done all the time. I put it off day after day and then one month had gone by and then months turned into years. During that time I sometimes went upcountry with Khun Luang and yes, years went by. But now I have time to breathe. In the future I'll come and see you often, if you don't mind.'

'How can you speak like this?' Phloi protested. 'Why should I mind? I've missed you all the time. But tell me more about what you've been doing. I really want to know.'

'So many things,' Khun Cheui answered. 'I don't know if I can remember it all. The day I left home, Khun Luang took me to his house at once. When I saw the house, I was shocked. It was in a blind alley, an old hip-roofed house with other houses stuck to it, the kind where a falling chicken can't reach the ground, as they say. To reach it you had to walk along an endless succession of old planks over the mud. Once inside, whatever you said or did the neighbours heard and saw, and whatever they said we heard too, and they'd hurl curses at one another all day long. The space under the house was filthy, with stink-

ing stagnant water everywhere. When I first got there I pictured myself there and almost dissolved into tears at the bottom of the front steps. I'd never lived like that, but out of love and compassion for Khun Luang I had to put up with it. Inside, the house was a complete mess, like a rat's nest, because with his former wife long dead, he lived alone, he had no-one to look after him, so it had to be like that. I had to sort out the mess and fight with dirt for almost three months before the place was presentable. Khun Luang was kind actually, he did everything he could to be nice to me, he wouldn't hear of using my money, he said he'd be accused of having taken me to fleece me. But that was it, his salary wasn't enough. I had to use my money to pay for expenses without him knowing, enough to get by, and I had to do almost everything myself, with no servant or slave like everyone else. So I had no time to go anywhere, except to the market to buy rice. At first I was ashamed because I had never done it, me, the daughter of a phraya. Carrying a basket at the waist to go to market felt so weird, but then I got used to it. Now I go anywhere by myself, with no need of a servant in my wake as before.'

Khun Cheui stopped to laugh at her fate and then resumed speaking. 'So that's how it went with us, Phloi. Some days I was so unhappy I could have washed my knees with my tears; at times I felt so tired I thought I'd die, but we've never hurt each other's feelings. Are we happy? I guess you could say so. We live like poor people. We can't afford luxuries. Soon after His Majesty passed away, the Medicine Department was dissolved, so Khun Luang was out on a limb and stayed at home doing nothing. That's when we were really hard up. When it became too much, I pressed him to make medicines for sale, because he had the texts for that, but he said he had no capital, and he wouldn't hear of using my money. It took a long time arguing and pleading before we could agree. Now it's not too bad, because we make enough to live on one day at a time.'

She stopped chewing betel and then went on. 'But it's quite tiring, you know, Phloi. I have to help him grind the ingredients and hand-roll the pills day and night. The two helpers we hired can't quite be trusted. The more medicines we sell, the more it wears us out. Once

in a while I have to take a trip upcountry with Khun Luang to sell drugs and buy plant ingredients, because they are cheaper there than here, but that's good, there's extra profit. I save what I can. Now Khun Luang has rented a shop house right by the road, with a room to sell drugs at the back, so I've moved to stay there, because it's easier to supervise.'

Hearing this, Phloi was shocked, as she had never even thought Khun Cheui would have to live in a shop house, selling drugs by the roadside. If it was she having to live like that, it might not sound too far-fetched, but Khun Cheui! It was unimaginable.

Phloi wanted Khun Cheui to tell of her life in much more detail than she had thus far. To ask bluntly she didn't dare, so she asked in a roundabout way, 'Is the shop doing well?'

'So-so,' her sister answered. 'Enough to live on from day to day, but we'll never be tremendously rich, that's for sure.' She took the paper parcel she had come with and unfolded it in front of Phloi. 'Here you are. I brought them for you, knowing you have many children. This is aromatic powder for wind.' She pointed at a small packet. 'And this is good for when you feel faint or dizzy, especially in early pregnancy. These are laxatives, and this is to fight fever. When my nephews have a fever, you can give it to them at once.' She laughed and then added, 'I talk as if I were a doctor myself. Actually I'm only the doctor's wife, and these days it's hard to find patients. Well-to-do patients increasingly turn to farang-style doctors, leaving only the poor for Khun Luang to treat or give them pills. They seldom have two pennies to rub together and sometimes he treats them for nothing, but never mind, we're all human beings, and if we can help one another, let's do it.'

'Do you have any children yet?' Phloi asked.

'I'd have brought them along if I had,' Khun Cheui answered. 'No I don't, Phloi. I take it Khun Luang is sterile, because with his former wife he didn't have any. I'd really love to have children myself, but what can I do? Thinking a little further, it's just as well: we are still poor. If we had children we'd have to raise them well and since we couldn't, better not to have any.'

จะเป็นเพราะหลักธรรมชาติที่ว่าคนเราเมื่ออายุสูงขึ้น จะต้องเห็นว่าเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว หรือจะเป็นเพราะเหตุการณ์ต่างๆ ในยุคต่อๆ มานั้นผ่านไปอย่างรวดเร็วจริงๆ ตามสภาพ หรือจะเป็นเพราะอะไรก็ตาม พลอยรู้สึกว่ามีวันหนึ่งในชีวิตนั้นผ่านไปเร็วกว่าแต่ก่อน และถ้าหากว่าผลตอบโต้แม้แต่น้อย วันคืนนั้นก็ล่วงเลยไปกลายเป็นเดือนปีโดยไม่รู้ตัว และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ตัวพลอยเอง นับตั้งแต่ผลัดแผ่นดินใหม่เป็นแผ่นดินที่สามในชีวิต หรือรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็ดูจะเกิดขึ้นโดยรวดเร็วในลักษณะที่ยุ่งเหยิงสับสนอลเวง จนบางครั้งพลอยแทบจะไม่สามารถเลียงลำดับเหตุการณ์นั้นๆ ได้ถูกต้อง

หลังจากวันที่เป็นลมลงในวันสวรรคตของสิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ คุณเปรมก็เจ็บกระเสาะกระแสะอยู่หลายวัน อาการป่วยนั้นก็มิได้มีอะไรแน่นอน นอกจากว่าเหน็ดเหนื่อยเกินกว่าปกติมาระยะหนึ่ง เมื่อความเหน็ดเหนื่อยนั้น มากระทบกับความเศร้าโศกเสียใจอย่างแรง ร่างกายของคุณเปรมก็ล้มเจ็บลง เป็นภาระของพลอยที่จะต้องรักษา พยาบาลอยู่นานวัน และแม้เมื่อคุณเปรมจะหายเจ็บแล้ว พลอยก็ยังมิได้หมดความวิตกกังวล ต้องคอยระวัง ต้องคอยมองตามคุณเปรมอยู่ด้วยสายตาที่เป็นห่วง

นับตั้งแต่วันสิ้นแผ่นดินเป็นต้นมา คุณเปรมก็ดูแลกันไปนิดใจ เลิกสนใจกับความเป็นอยู่ของตัวเอง การกินอยู่การแต่งตัว แม้แต่ความสะอาดทางร่างกายเล็กๆ น้อยๆ คุณเปรมก็ปล่อยปละละเลย อาการเหล่านี้ พลอยรู้ดีว่าเป็นอาการอันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เพราะใจของคุณเปรมนั้นหมดอาลัยตายอยาก หมดความสนใจในสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว คุณเปรมเคยเป็นผู้ที่สนใจต่อชีวิตของตนเอง และชีวิตของคนอื่นๆ ที่รู้จักกันมาก การกระทำของคุณเปรมแต่ก่อนมานั้น พลอยรู้สึกว่าเป็นไปโดยมีความปรารถนาที่จะรุ่งเรืองก้าวหน้า และความประสงค์ที่จะแสดงตนเองออกให้ปรากฏนั้น เป็นเครื่องกำหนด ขณะเดียวกันคุณเปรมก็สนใจ ในเรื่องของคนอื่น ว่าใครทำอะไรที่ไหน ใครจะดีจะชั่วอย่างไร แล้วก็นำเอาการกระทำและคุณสมบัติ และผลของการกระทำเหล่านั้น มาเปรียบเทียบกับการกระทำ ผลการกระทำและคุณสมบัติของตนเอง ทั้งหมดทำให้คุณเปรมสนใจต่อชีวิต และความกระหายนั้นก็เป็นการกำลังตันให้ชีวิตของคุณเปรมดำเนินต่อไปเรื่อยๆ แต่บัดนี้ความกระหายนั้นมีเหลือแต่น้อย ตนเองจะเป็นอย่างไร คุณเปรมก็มีได้สนใจ คนอื่นเป็นอย่างไรคุณเปรมก็มีได้สนใจเช่นเดียวกัน แต่ก่อนนี้คุณเปรมอยู่ในฐานะผู้ชี้ชวนให้พลอยดูโลก และเป็นผู้เล่าให้พลอยฟังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว พลอยอยู่ในฐานะเป็นผู้รับฟัง แต่โดยกะทันหัน โดยที่พลอยมิได้รู้เนื้อรู้ตัวเลย ฐานะนั้นก็เปลี่ยนกลับกันไป พลอยกลายเป็นผู้เล่า เป็นผู้ชี้ชวนให้คุณเปรมมองเหตุการณ์ต่างๆ คุณเปรมกลายเป็นผู้ฟังแต่ฟังโดยไม่สนใจเท่าใดนัก คุณเปรมเคยพูดมาตลอดรัชกาลที่ ๖ ว่า พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น เป็นผู้ที่คุณเปรมมอบความรักความเคารพบูชา และชีวิตจิตใจถวายไว้จนสิ้น เมื่อพลอยได้ยิน พลอยก็รู้สึกเชื่อเพียงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งที่สงวนไว้ในใจนั้น เป็นความรู้สึกที่ว่าคุณเปรมอาจพูดไปเช่นนั้น ด้วยอารมณ์และคารม แต่เมื่อพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พลอยจึงได้รู้ว่าคุณเปรมพูดพรอมมาด้วยความจริงใจ แต่สิ่งที่พลอยรู้ไม่ถึงก็คือความจริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคุณเปรมเองก็มิรู้ความจริงนั้นก็คือ เมื่อผลัดแผ่นดินจากรัชกาลที่ ๕ มาเป็นรัชกาลที่ ๖ คุณเปรมยังเป็นคนหนุ่ม อยู่ในวัยที่แข็งแรง เต็มไปด้วยกำลังใจกำลังกายที่จะเริ่มชีวิตพร้อมที่จะรับบทเรียนจากชีวิต และนำบทเรียนนั้นๆ มาใช้ให้เห็นประโยชน์แก่ชีวิต แต่เนื่องจากการอบรมที่คุณเปรม

ได้รับแม่แต่ก่อน คุณเปรมจึงนำชีวิตนั้น ผูกมัดไว้กับองค์พระมหากษัตริย์ผู้ครองแผ่นดิน หันทางเดินของชีวิตให้เข้ากับแนวพระราชประสงค์ และพระราชนิยมทุกประการ ความเห็นและความปรารถนาส่วนตัวนั้น คุณเปรมไม่เคยคำนึงถึง ด้วยเหตุนี้เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ครั้งหนึ่ง คุณเปรมก็ถือว่าชีวิตของตนเปลี่ยนแนวทางไปครั้งหนึ่ง จำต้องปรับปรุงปิดผันหันชีวิตให้เข้ากับแนวที่ถูกต้องขึ้นใหม่ เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ รัชกาลที่ ๕ สิ้นไปขึ้นรัชกาลที่ ๖ คุณเปรมยังหนุ่มพอ และแข็งแรงพอที่จะเริ่มการปรับปรุงเข้าแนวใหม่ และเริ่มชีวิตใหม่ ระยะเวลา ๑๕ ปีของรัชกาลที่ ๖ เป็นระยะที่คุณเปรมเห็นว่าได้ชีวิตมาอย่างสมบูรณ์ พอใจในชีวิตนั้น และยังไม่อยากให้อะไรเปลี่ยนแปลงชีวิตนั้นเลย แต่คุณเปรมก็รู้ว่า ถ้าตนจะบำเพ็ญชีวิตต่อไปในรัชกาลที่ ๗ ให้ถูกต้อง ตนก็จะต้องปรับวิถีแห่งชีวิตให้เข้าหาระดับใหม่ ต้องรู้จักคนใหม่ๆ ต้องศึกษาชีวิตใหม่ ถ้าจะพูดสั้นๆ ก็ต้องเริ่มชีวิตใหม่ทั้งอัน แต่คุณเปรมก็แก่เกินไป และมีกำลังน้อยเกินไปที่จะทำเช่นนั้นได้ สำหรับพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ คุณเปรมก็รู้ว่าตนมีความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลาย แต่กำลังใจ ที่จะสนองพระเดชพระคุณนั้นเสื่อมลงตามวัยแห่งสังขาร

ในระยะนี้พลอยต้องเป็นผู้คอยชักชวนให้คุณเปรมสนใจในสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ แต่ความพยายามของพลอย ไม่ผู้จะได้ผล เพราะคุณเปรมได้แต่เฝ้าฟัง และถ้าหากว่าถ้อยคำของพลอยบังเอิญเกี่ยวพันไปถึงเหตุการณ์บางอย่าง ในแผ่นดินก่อน คุณเปรมก็เบือนหน้าหนีแล้วถอนใจใหญ่ เหมือนกับไม่อยากจะรื้อฟื้นเอาเรื่องเก่าๆ มานึกคิดอีกต่อไป สิ่งที่คุณเปรมยังสนใจเหมือนแต่ก่อน หรือจะดูเหมือนจะมากกว่าแต่ก่อนนั้น ยังเหลืออยู่เพียงอย่างเดียว สิ่งนั้นคือการเลี้ยงม้าและการขี่ม้า วันหนึ่งๆ เดียวนี้คุณเปรมเข้าไปในวังพอเป็นพิธี เพราะพระบรมศพยังอยู่ที่ปราสาท แต่แล้วคุณเปรมก็รีบกลับบ้านมาขลุกอยู่ในคอกม้า เข้าเย็นคุณเปรมก็ขึ้นม้าตัวโปรด ออกขี่ไปทางคลองเตย หรือทางสวนลุมพินี ซึ่งได้กะไว้ว่าจะเป็นที่ฝังงานฉลองราชสมบัติพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ครบ ๑๕ ปีเป็นงานใหญ่ ถึงกับได้ลงมือปลุกสิ่งก่อสร้างไปบ้างแล้ว แต่บังเอิญเสด็จสวรรคตเสียก่อน งานนั้นจึงงดไป คุณเปรมชอบควมม้าหายไปจากบ้านคนเดียว ไม่ชอบให้ใครตาม กลับมาถึงบ้านก็เหงื่อโชกตัว และเหงื่อของม้าออกจับอยู่ตามตัวม้าเป็นฟองขาว พลอยไม่สบายใจนักในความสนใจเรื่องม้าที่ยังเหลืออยู่นี้ เพราะคุณเปรมอายุมากขึ้น เก่งว่าจะพลาดพลั้งเป็นอันตราย แต่พลอยก็ต้องนิ่งมิกล้าตักเตือน เพราะเห็นว่าการขี่ม้าออกเที่ยว ยังเป็นสิ่งเดียวที่คุณเปรมชอบ และทำให้คุณเปรมสบายใจขึ้นได้บ้าง

เพราะความตกใจกลัวละหุกในเรื่องในหลวงสวรรคต เพราะความกังวลในเรื่องความเจ็บไข้ของคุณเปรม พลอยมิได้มีเวลาที่จะคิดคำนึงถึงระยะเวลาที่ผ่านไป ผลอดตัวไปเพียงไม่กี่มากน้อย ตาฮึดก็เดินทางกลับ จากอังกฤษเข้ามาถึงเมืองไทย ตาฮึดส่งข่าวเข้ามาว่า จะเดินทางด้วยเรือไฟมาถึงสิงคโปร์ แล้วจะลงเรือจากที่นั่น ขึ้นรถไฟมาลงที่สถานีบางกอกน้อยที่กรุงเทพฯ เมื่อถึงวันเวลาที่ตาฮึดจะมาถึง พลอยก็ไปปรากฏตัว ที่สถานีบางกอกน้อยพร้อมด้วยคุณเปรม และพี่น้องทุกคน ในลักษณะเหมือนกับในฝัน ไปสะดุ้งตื่นจากฝัน เอาตอนที่รถไฟเข้าเทียบชานชาลา และตาฮึดแผ่นจากรถไฟมากอดพลอยไว้แน่น เสียงตาฮึดหัวเราะ และเสียงคุณเปรมและคนอื่นๆ หัวเราะและทักทายกันให้ลั่นไป

พลอยเงยหน้าขึ้นมองหน้าลูกทั้งน้ำตา ตาฮึดเติบโตสูงขึ้นเป็นหนักหนา พลอยซึ่งยืนอยู่ชิดตัว ต้องแหงนหน้าขึ้นดู จึงจะแลเห็นหน้าตาฮึดได้ หน้าตาฮึดดูขาวขึ้น เป็นผู้ใหญ่ขึ้น และมีร่องรอยของหนองคราขึ้นเขียว แต่วิธีจะพูด วิธีจะหัวเราะตลอดจนสายตาที่มองดูพลอย และคนอื่นๆ นั้น แสดงให้เห็นว่าตาฮึดยังเป็นตาฮึดลูกของพลอยคนเก่า

ระยะเวลาร่วมสิบปี มิได้ทำให้ตาอืดเปลี่ยนแปลงไปเลยในสาระสำคัญ ตาอืดครบตัวพลอยไปกอดอีกทีหนึ่ง แล้วกระซิบว่า

"นึ่งเสียเถิดแม่ ทำซ้ออันไปได้ ไม่อายคนเขาบ้าง"

คำพูดของตาอืดทำให้พลอยต้องหัวเราะ รีบเข็นน้ำตาให้แห้งสนิท ตาอืดทักทายทุกคนอย่างสนิทสนม กราบไหว้คุณเปรมอย่างนอบน้อม พุดเล่นกับพ่อเพิ่มคุณเขยและหลวงโฮสลด หันหน้าไปยิงฟันกับตาอืดและตาอ้น กับประไพที่มารับแล้วเดินเข้าไปเสียดแก้มจับลูชิลล์ แบบญาติที่ดีของฝรั่ง วันนี้เป็นวันที่พลอยเห็นคุณเปรม เบิกบานจริงๆ เป็นครั้งแรก เสียงคุณเปรมพุดดั่งด้วยความดีใจเกินกว่าปกติว่า

"อืดสูงกว่าพ่อเป็นกอง ไหนมาเย็นเทียบกันดูทีหรือจะสูงกว่ากันเท่าไร"

ตาอืดเข้าไปยืนข้างๆ ตามที่คุณเปรมสั่งและพลอยก็มองดูด้วยความปลื้มใจ ว่าตาอืดสูงกว่าคุณเปรม ประมาณสักฝ่ามือหนึ่งเห็นจะได้ ระหว่างที่คนใช้ที่ตามไปช่วยขนของจากบ้าน กำลังยกของลงจากรถไฟ พลอยก็อดเหลือบมองดูทางประตูรถไฟไม่ได้ว่า จะมีใครตามตาอืดลงจากรถไฟอีกบ้างหรือไม่ มองครั้งหนึ่งก็ไม่เห็นมีอะไร มองครั้งที่สองที่สามต่อไป จนตาอืดสังเกตเห็นอาการกิริยาของพลอย และอมยิ้มอยู่ในใบหน้า

ขนของลงจากรถไฟจนเสร็จแล้ว ทุกคนต่างเดินไปลงเรือยนต์ที่คุณเปรมจัดมาเฉพาะ เพื่อข้ามฟากกลับบ้าน ในเรื่อนั้นไม่มีใครนอกจากตาอืดและพลอย คุณเปรมและญาติพี่น้องที่ไปรับ ตาอืดผู้ซึ่งนั่งอยู่กับพลอย จึงได้ถามขึ้นเบาๆ ว่า

"แม่พอใจหรือยังว่าลูกกลับมาคนเดียว ไม่ได้เอาใครตามมาด้วย"

พลอยหัวเราะด้วยความโล่งอก เอ้อมมือไปบีบแขนตาอืดด้วยความพอใจ เสียงตาอืดพุดเบาๆ ต่อไปว่า

"จู้! จู้! อย่าอะอะไป พี่อ้นเขากำลังมองมาทางนี้ เดี่ยวเขาจะโกรธเอา"

แต่พลอยก็รู้ว่าถ้อยคำที่พุดนั้นไม่มีใครจะได้ยินได้ เพราะเสียงเครื่องยนต์ในเรือดังกลบอยู่ตลอดเวลา

ญาติพี่น้องทุกคนที่ไปรับตาอืดวันนั้น ไม่มีใครปลื้มตัวกลับก่อน พ่อเพิ่ม คุณเขย และหลวงโฮสลด ต่างรับเชิญจากพลอยให้มากินข้าวกลางวันด้วยกันด้วยความยินดี พอถึงบ้านพลอยก็พาตาอืดไปอาบน้ำ ผลัดเครื่องแต่งตัว และความสุขของพลอยในวันนั้น ดูเหมือนจะเต็มเปี่ยมถึงขีดสุด เพราะได้ปฏิบัติลูก ได้ดูแลลูก ซึ่งเพิ่งกลับมาถึงใหม่ๆ ด้วยตัวของตัวเอง และด้วยความรู้สึกที่มีสิทธิ์อย่างสมบูรณ์ ไม่มีใครมากีดกันแก่งแย่ง ตาอืดอาบน้ำแล้วก็แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าปานและกางเกงจีน ที่พลอยหาไว้ให้ กางเกงแพรนั้นสีดำ ด้วยยังอยู่ในระหว่างไว้ทุกข์พระบรมศพ เสร็จแล้วตาอืดก็นั่งกินข้าว ซึ่งพลอยหาไว้ให้ด้วยความหิวกระหาย ด้วยความเอร็ดอร่อยสมกับที่ได้จากกับข้าวไทยไปนาน ทำให้พลอยกินไม่ลงได้แต่นั่งอมยิ้มมองดูอย่างอิมใจ หน้าเขาก็รู้สึกตัว จึงขำเลียงไปดูคนอื่นที่นั่งกินข้าวอยู่ด้วย เห็นคุณเขยหลวงโฮสลดและพ่อเพิ่มก็นั่งอมยิ้ม ดูตาอืดอยู่ด้วยความพอใจเช่นเดียว

ตาฮึดกินข้าวอิ่มแล้วก็ปรารภขึ้นว่า

"ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป ฮึดจะไม่ขอไปจากเมืองไทยอีก จะขออยู่จนตายไปที่นี่ เพราะจะหาบ้านเมืองไหน ที่สุขสบายไปกว่านี้อีกก็ไม่มีแล้ว"

"ก็ไหนเขาว่าที่เมืองนอกก็สุขสบายนักไม่ใช่หรือพ่อฮึด" พ่อเพิ่มถามขึ้น

"ก็คงสนุกสบายสำหรับคนที่ไปเที่ยวชั่วคราวเท่านั้นแหละครับคุณลุง" ตาฮึดตอบ "ถ้าจะอยู่กันจริงๆ ก็สู้ของเราไม่ได้ ที่เมืองนอกถึงจะมีอะไรดี ก็จะต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่านั่นไม่ใช่ของเรา แต่เป็นของคนอื่น พอมาถึงเมืองไทยเข้าก็เห็นว่า เป็นของเราไปหมด ดินฟ้าอากาศถึงจะร้อนเพียงไรก็เป็นของเรา กลิ่นไอทั่วไปถึงจะเหม็นบ้างอะไรบ้าง ก็เป็นเครื่องบอกให้รู้ว่าเราถึงบ้าน บ้านเมืองถนนหนทางไร่นา ตลอดจนต้นหมากรากไม้ ถึงจะรกบ้างไม่รกบ้างก็เพราะเราเป็นคนทำ ถ้าเราทำให้มันรกได้เราก็ทำให้มันหายรกได้ รถไฟที่ผมนั่งมานั้นแล่นเข้าเขตแดนไทยแต่ตอนดึก ผมไม่เป็นอันหลับอันนอน ได้แต่นั่งดูเมืองไทยดูแล้วดูอีก ดูเท่าไรก็ไม่เบื่อ จนรถเข้าถึงบางกอกน้อยไม่รู้ตัว จะมองไปทางไหนมันก็เย็นตาสบายใจไปทั้งหมด"

"พ่อฮึดนี่เป็นเอามาก" พ่อเพิ่มพูดขึ้นเบาๆ เหมือนกับจะพูดกับตัวเอง

"เป็นอะไรเอามากครับลุง" ตาฮึดถาม

"เปล่า เป็นหลานของลุงเท่านั้นเอง" พ่อเพิ่มตอบ "ลุงก็คิดอย่างเดียวกันมานานแล้ว อยู่เมืองไทยมาแต่อ้อนแต่ออกจนแก่ป่านี้อย่างนี้ ยังไม่เคยนึกเบื่อเลย นั่งดูอยู่ได้ทุกวัน แล้วยังสนุกอยู่ทุกวัน ใครเขามาเล่าเรื่องเมืองนอกว่าที่นี่ดีอย่างนั้นที่นั่นดีอย่างนี้ ลุงไม่เคยเชื่อคารมเขาเลย จะเถียงเขาใส่เราก็ไม่เคยไป ได้แต่นั่งฟังเขาไปเท่านั้นเอง ไหนพ่อฮึดลองเล่าไปทีหรือ เมืองนอกเมืองไทยมันผิดกันอย่างไรบ้าง"

"ถ้าจะเล่ากันจริงๆ ก็หนึ่งก็ไม่จบ" ตาฮึดพูด "แต่เอาซึ่งก็แล้วกัน ผมจะเล่าให้ฟังแต่เรื่องใหญ่ๆ ที่ผิดกัน เท่าที่นึกออกเดี๋ยวนี้ ทั้งเมืองนอกและเมืองไทยนั้นมีคนมีและคนจน แต่ที่เมืองนอกนั้นคนมีเขามีจริงๆ แต่คนจนเขาก็จนกันจริงๆ ส่วนเมืองไทยเราถึงจะมีก็มีไม่จริงและจนก็จนไม่จริงอีก คนมั่งมีที่เมืองนอกนั้น ถ้าเขามาเห็นคนมั่งมีในเมืองไทย เขาก็จะต้องดูถูกว่าเราจน เพราะไม่ว่าจะเปรียบกับเขาทางไหน เราเป็นแพ้เขาไปทุกทาง บ้านช่องที่เราอยู่ตลอดจนอาหารการกิน เราก็ดูเขาไม่ได้ ทรัพย์สมบัติยิ่งแพ้เขาใหญ่ เพราะบ้านเราใครมีเงินแสนก็เรียกว่ารวย แต่ของเขามีกันเป็นสิบเป็นร้อยล้าน ทรัพย์สมบัติของเราตกทอดกันลงมา เพียงไม่กี่ชั่วคน ของเขาตกทอดกันลงมาเป็นพันๆ ปี มันก็ต้องมาก แต่คนจนของเขานั้นสู้คนจนของเราไม่ได้ แพ้กันหลุดลุ่ย เพราะของเขานั้นดินฟ้าอากาศช่วยให้อยู่ได้อย่างคนมี อาหารการกินก็หาได้ง่ายและที่สำคัญนั้นคืออากาศ เพราะเราเป็นเมืองร้อน จนจริงๆ จะนุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียวนอนศาลาวัดก็อยู่ได้ และเย็นสบายดีเสียอีก แต่ของเขาทำเช่นนั้นไม่ได้ ถ้าทำเขาก็ถึงตาย จึงต้องหาเสื้อผ้าใส่กันหนาวและหาไฟผิง บางทีห้องเล็กนิดเดียวอยู่ได้ดินครึ่งหนึ่ง คนจนก็ต้องลงไปเช่าอยู่เบียดกันอยู่ตั้งสิบกว่าคน หุงข้าวต้มแกง ซักผ้าหลับนอน และจะทำอะไร ก็ทำอยู่ใน

นั่น หน้าต่างประตูจะเปิดก็ไม่ได้เพราะกลัวหนาว ต้องอบกันอยู่อย่างนั้น น้ำท่าก็ไม่ต้องอาบเพราะแสงดวงจันทร์ พอเปิดประตูเข้าไป กลิ่นตัวคนและกลิ่นอื่นๆ ที่หมักหมมอยู่มันพุ่งออกมา รวากับใครมาตีหน้าแวงเราด้วยไม้พลอง"

"แล้วแกไปรู้มาได้ยังไง" คุณเปรมซึ่งนั่งฟังมานานถามขึ้น

"ผมก็เที่ยวไปดูไปคร่ำครวญ" ตาฮึดตอบ "คุณพ่อส่งผมไปเมืองนอกทั้งที ก็อยากเห็นให้มันทั่ว"

"ผู้ดีเขาอยู่กันอย่างไรแกได้เห็นบ้างหรือเปล่า" คุณเปรมถามอย่างสงสัย

"ก็เห็นอยู่มากเหมือนกัน" ตาฮึดตอบยิ้มๆ "เพื่อนฝูงที่เป็นลูกขุนนางอยู่มหาวิทยาลัยด้วยกัน เขาชวนไปอยู่บ้านเวลามหาวิทยาลัยปิด เขาอยู่กันอย่างวิจิตรพิสดาร จะเอาอะไรจะเรียกอะไรได้หมดไม่มีอัน ผู้ดีอังกฤษเขามีบ้านใหญ่ๆ อยู่นอกกรุง เนื้อที่บ้านเขามองสุดลูกหูลูกตา ตัวบ้านก็ราวกับปราสาทราชวัง ถึงเวลาเขาอยู่บ้านเขาก็เชิญแขกที่ขอบพอมาย่อยด้วย อยู่กันไปก็เลี้ยงกันไป กลางคืนเป็นต้องแต่งราตรี ใส่เสื้อเชิ้ตอกแข็งกินข้าวกันทุกคืน กลางวันก็เดินเล่นบ้าง เล่นกีฬาบ้าง ออกยิงนกยิงกระต่ายหรือตกปลา หรือมีอะไรรักก็ออกไปล่าหมาจิ้งจอกบ้าง แล้วแต่ฤดู"

"ทำไมจะต้องไปขี่ม้าไล่หมาจิ้งจอก" คุณเปรมถามอย่างไม่เข้าใจ

"เขาใช้หมาที่เลี้ยงไว้เป็นฝูงๆ ออกไล่ คนนั้นขี่ม้าตาม พอหมาไล่ทันก็กัดหมาจิ้งจอกตาย"

"เขาวางมันเที่ยวลักกินเบ็ดกินไก่" ตาฮึดตอบอย่างลึกลับ

"ก็ยิงเอาหรือดักเอาไม่ได้หรือ" คุณเปรมถามอีก

"แล้วกันคุณพ่อ !" ตาฮึดร้อง "ถ้าทำอย่างนั้นก็ผิดวิสัยผู้ดีอังกฤษ ใครไปทำเข้า เขาเห็นเป็นบาปกรรมใหญ่โตโทษถึงไม่มีใครคบทีเดียว"

"อู้อะ !" คุณเปรมร้องขึ้น "ผู้ดีอังกฤษนี่ยังหมาตัวเดียวก็ถึงไม่คบกันเที่ยวหรือ"

"เขาถือกันเอาเป็นเอาตายเชียวยุโรป" ตาฮึดอธิบาย "เรื่องยิงนกตกปลาล่าสัตว์ เขามีกฎหมายกันทั้งนั้น อย่างนกพวกไก่ฟ้าพวกนกกระทา เขาก็ยังเป็นฤดูไม่ได้ยิงทั้งปี และจะยิงได้เฉพาะแต่ตอนที่กำลังบินเท่านั้น นกเดินอยู่บนดินหรือเกาะอยู่ เขาไม่ยิงเป็นอันขาด บางทีนกมันเชื่อง เพราะเขาซื้อไข่ม้าพักเลี้ยงแต่ยังเล็กๆ ต้องส่งคนเข้าไปให้มันบินก็มี"

"ป่าสูงๆ ของเขาเห็นจะมีมากกว่าของเรานะพ่อฮึด เขาจึงได้ล่าสัตว์กันมาก" พ่อเพิ่มพูดขึ้นอย่างสนใจ

"เปล่าครับคุณลุง" ตาฮึดตอบ "ป่าเมืองฝรั่งนั้นผมไปเห็นที่แรก เขาต้องบอกจึงได้รู้ว่าเป็นป่า เห็นเข้านึกว่าเป็นสวนต้นไม้"

"แล้วที่ว่าไปล่าสัตว์กันนั้นเขาไปล่าที่ไหนกันล่ะ" พ่อเพิ่มซัก

"ที่ของใครๆ ก็ล่ากันอยู่ในนั้น สัตว์ทุกตัว ไม่ว่าจะเป็นนกเป็นปลาเป็นเจ้าของไปหมด จะยังได้เฉพาะเจ้าของ หรือคนที่เขาอนุญาต สิทธิยิงนกตกปลาในที่ที่เขาขายกันแพงๆ พวกที่จะล่าสัตว์ได้ก็มีแต่ผู้ที่มีเงินเท่านั้น"

"แล้วกัน !" พ่อเพิ่มพูด "แล้วพวกคนจนทำอะไรล่ะ"

"คนจนอยากกินสัตว์ป่าก็ต้องแอบยิงแอบดักเอา ปลาน้ำจืดก็แอบตก แต่ถ้าเขาจับได้ก็ถูกปรับ หรือติดตาราง เพราะมีกฎหมายห้าม แต่ก่อนเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง เขาวางโทษถึงประหารชีวิต"

พ่อเพิ่มยกมือท่วมหัวแล้วพูดว่า "สาธุ ! ฉันไม่อยู่แล้วเมืองอังกฤษ เกิดชาติใดฉันใดก็ขออยู่เมืองไทยเถิด ไปอยู่ที่ไหนเป็นเศรษฐีก็ตีไป ถ้ายากจนก็คงลำบากแยะ"

"ผู้ดีเมืองนอกนี่นะพ่อฮ็อต" คุณเขยถามขึ้นบ้าง "กิริยามารยาทเขาเหมือนกับเราไหม หรือว่าผิดกันมาก"

"ถึงจะผิดกันก็แต่ในรายละเอียดบางอย่างเท่านั้นแหละครับ" ตาฮ็อตตอบ "เป็นต้นว่าเราไหว้กราบกัน เขาก็จับมือหรือคาน้ำ เราชั่งกับพินเขานั่งเก้าอี้อะไรอย่างนั้น แต่ถ้าจะพูดถึงมารยาททั่วไปก็เหมือนกัน ชั่วแต่ว่าคนอังกฤษเขาจะลำบากมากกว่าเราสักหน่อยเท่านั้นเอง เมื่อผมไปถึงใหม่ๆ นั้นกิริยามารยาท ที่คุณแม่หัดไปจากเมืองไทยใช้ได้ทีเดียว"

พลอยแทบจะโดดเข้ากอดจูบตาฮ็อตด้วยความดีใจ และความภูมิใจ ไม่เสียทีเลยที่ฮ็อตเกิดมาเป็นลูกแม่ ได้ทะนุถนอมเลี้ยงดูอบรมมาทุกอย่าง ถึงลูกจะไปไหนไกลแสนไกลก็ไม่ลืมแม่ หรือลืมการอบรมที่แม่ได้ให้ไว้ เสียงคนอื่นๆ คุยกับตาฮ็อตอย่างรื่นเริงต่อไปอีกนาน แต่พลอยก็ได้แต่นั่งกอดจูบลูกด้วยสายตาและด้วยหัวใจ

ตั้งแต่กลับมายุ่งบ้าน ตาฮ็อตเองก็อาจไม่รู้ว่าจะตนได้นำความสุขมาให้แม่ของตนเท่าไร แต่สำหรับพลอยนั้น รู้ดีว่าตนได้รับความสุขความพอใจจนเต็มเปี่ยมประมาณไม่ถูก ทุกครั้งที่ตาฮ็อตวิ่งมาหาขอให้ใจกระเบนให้บ้าง ขอให้เปลี่ยนกระดุมเสื้อให้บ้าง ตลอดจนของของกินบางอย่างที่อยากกิน เมื่อตาฮ็อตมาถึงเมืองไทยได้สักหน่อย คุณเปรมก็พาตาฮ็อตออกเที่ยวแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ที่คุณเปรมนับถือ แต่แล้วก็ได้ทำอะไรต่อไปอีก ตาฮ็อตคงอยู่ต่อไปที่บ้าน มิได้เข้าทำงานที่ไหน คุณเปรมก็เนือๆ ไม่สนใจ ฝ่ายตาฮ็อตก็ได้กระตือรือร้น รู้สึกว่าพอใจที่จะนั่งๆ นอนๆ อยู่กับบ้าน และได้อยู่ใกล้ๆ พลอยได้พูดคุยกับพลอย มิได้คิดถึงกาลข้างหน้า อย่างที่คนหนุ่มทั้งหลายควรจะคิด พลอยหยิบเงินให้ฮ็อตใช้เสมอที่ละร้อยสองร้อย ซึ่งตาฮ็อตไม่เคยออกปากขอ พลอยให้เท่าไรก็ได้ไว้ในกระเป๋าเสื้อ พลอยจะรู้ว่าเงินที่ให้ไปนั้นหมดหรือยัง ก็ด้วยวิธีที่ต้องเดินดูเอาเอง ตาฮ็อตดูเหมือนจะไม่รู้จักความสำคัญของเงิน มีเท่าไรก็ใช้เท่านั้น ความจริงร้ายง่าย ส่วนตัวของตาฮ็อต ก็ไม่มีอะไรมาก แต่ถ้ามีใครทุกขหรือมาขอ ไม่ว่าจะเป็คนในบ้านหรือมาจากที่อื่น ตาฮ็อตก็มักจะเทกระเป๋าให้จนหมดทุกครั้งไป ถ้าจะว่ากันด้วยใจจริง พลอยก็อยากจะให้ตาฮ็อตคงอยู่กับบ้าน ไปอย่างนี้ไม่มีกำหนด เพราะการที่มีลูกอยู่ในบ้านตลอดเวลา ไม่ต้องมีธุระการงานที่ไหนนั้น ทำให้พลอยอุ่นใจ สบายใจอยู่มาก แต่พลอยเองกลับต้องเป็นคนเริ่มคิดถึงการทำงานที่ตาฮ็อตควรจะทำต่อไป เพราะตาฮ็อตเองก็ไม่สนใจ และคุณเปรมก็ดูเหมือนจะยังมีได้นึกถึงเรื่องนี้ วันหนึ่งเห็นคุณเปรมอารมณ์ดี พลอยก็พูดขึ้นว่า

"คุณเปรม เรื่องงานตาอืดคุณเปรมคิดไว้บ้างหรือยัง จะให้ทำที่ไหน เราเคยพูดกันไว้ว่าตาอืดกลับมา คุณเปรม จะเอาไปไว้ด้วยที่กระทรวง"

คุณเปรมถอนใจใหญ่แล้วก็พูดว่า

"ปล่อยแกอยู่อย่างนี้ไปก่อนเถิดแม่พลอย อย่างเพิ่งไปคิดถึงมันเลยเรื่องการทำงาน ฉันเองก็ยังไม่รู้ว่ อะไรเป็นอะไร และจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้"

"ฉันเองไม่ว่าอะไรหรอก" พลอยพูด "เพราะใจฉันก็อยากได้ลูกไว้ที่บ้านสักคน แต่ฉันเกรงไปว่าทิ้งไว้นาน จะไม่ตี้ออด้ยงหนุ่มก็ควรจะได้เข้าทำงาน มีหน้ามีตากับเขาบ้าง"

"แล้วตัวเขาเองว่าอย่างไรเล่า" คุณเปรมย้อนถาม

"ฉันก็เห็นเขาเฉยๆ ฉันก็ยังไม่ได้อถามเขาเลย"

"ก็ลองถามอืดเขาดู" คุณเปรมพูดเหมือนกับว่าอยากจะได้ผลลัทธิการให้พ้นจากตัว "ฟังเสียงเขาก่อนว่า จะว่าอย่างไร บ้าง แต่ใจฉันกลับเห็นไปว่าเงินของเราก้ยังพอมืออยู่ จะพอเลี้ยงลูกไว้เฉยๆ โดยไม่ต้องให้ทำงาน ได้สักคนกระมัง"

"คุณเปรมอย่าคิดอย่างนั้นดีกว่า ถึงจะมีเงินมีทองสักเท่าไร ก็ควรจะหาการทำงานทำไว้ อยู่เปล่าๆ ถือว่าพ่อแม่มีเงินเลี้ยงได้นั้น ในที่สุดก็เสียคนไปทั้งนั้น" พลอยพูดแล้วก็รู้สึกแปลกใจว่าตนกลับเป็นฝ่าย สั่งสอนคุณเปรมไปเสียแล้ว

แต่ครั้นเมื่อพลอยไปถามตาอืดเข้าจริงเรื่องการทำงาน ตาอืดก็หัวเราะตอบว่า

"ก็แล้วแต่แม่จะเห็นสมควร ลูกทำที่ไหนก็ได้ ยิ่งไม่ต้องทำเลยก็ยิ่งดี"

"ไร้อืดก็ ! เลิกพูดเล่นเสียทีเถิด !" พลอยว่า "เรื่องการเรื่องานก็ต้องทำกันทุกคน วิชาที่ลูกเรียนมา จะใช้ทำอะไรได้ ก็ควรจะบอกให้แม่รู้ จะได้ช่วยกันคิดอ่านได้ถูก"

ตาอืดเปลี่ยนสีหน้าจากหัวเราะเป็นเอาจริงเอาจังแล้วก็พูดว่า

"แม่ทูนหัวของลูก ลูกเองก็ไม่วู้ว่จะไปทำอะไรจริงๆ วิชาที่เรียนมาก็ใช่จะไปทำอะไรได้ ไม่เหมือนกับพี่อื่นที่เขาเรียนกฎหมาย เพราะวิชาที่ลูกเรียนมานั้น ทำให้หนังสือเข้าในมีรสมีชาติกว่าคนอื่นๆ เท่านั้นเอง จะว่าเข้าที่ไหนไม่ได้ก็เข้าไม่ได้สักแห่งเดียว แต่ถ้าว่าจะเข้าได้แล้วก็คงเข้าทำได้ทุกแห่ง"

"โอ้ ! เรวรรวมแท้ๆ ทีเดียว" พลอยบ่น "อืดชอบพูดอะไรที่แม่ไม่เข้าใจเสมอ จะช่วยเป็นสติปัญญาสักนิด ก็ไม่มีอยากได้อะไรอยากทำอะไรทำไมไม่บอกแม่"

"แม่จ๋า" ตาอืดพูดขึ้น โบทหน้าเปลี่ยนไปเป็นยิ้ม "ลูกถูกส่งไปอยู่ที่อื่นเสียนานหลายปี กลับมาถึงบ้าน ก็อยากจะทำอยู่ที่บ้านกับแม่ให้อ้อม ไม่อยากกังวลถึงอะไรทั้งนั้น อยากแต่เพียงว่าได้อยู่ใกล้ๆ แม่ นอนใต้หลังคาเดียวกับแม่เท่านั้น ลูกก็เป็น

คนเลี้ยงง่ายไม่สิ้นเปลืองเท่าไร แม้จะเลี้ยงลูกไว้สักคนก่อน ไม่ได้เที่ยวหรือ สมมุติว่าลูกไปทำงานหาเงินเดือนได้มาเท่าไร แม่ก็คงไม่ได้ไม่ติดอะไรด้วย ลูกก็คงจะใช้คนเดียวหมด ถ้าจะว่าถึงชื่อเสียงมีหน้ามีตาจากการงาน ลูกก็ไม่อยากได้ อยากแต่จะเป็นลูกของแม่ตลอดไป และชื่อเสียงเกียรติยศนั้น ถ้าจะหากันจริงๆ ก็คงจะมีเวลาอีกมาก ลูกก็ยังไม่แก่เฒ่าเท่าไรนัก แม่จะอดใจรอไปหน่อยไม่ได้เที่ยวหรือ"

คำพูดของตาอืดทำให้พลอยต้องนิ่ง เพราะไม่รู้ว่าจะได้ตอบอย่างไร และตาอืดก็ใช้คำพูดเข้าไปสะกิด ความในใจของพลอยหลายอย่าง ทำให้พลอยรู้ตัวว่าถึงจะได้ตอบต่อไปก็จะไม่ตรงต่อความรู้สึก เพราะในใจจริง พลอยก็อยากเลี้ยงตาอืดไว้ให้อยู่สบายๆ ที่บ้าน ไม่อยากให้ต้องทำงาน และตาอืดก็ดูเหมือนจะรู้ใจพลอย เสียแล้วในข้อนี้

ในที่สุดเรื่องการเข้าทำงานของตาอืด ก็เป็นเรื่องที่ต้องรั้งรอกันไป ในระหว่างนั้นก็เริ่มรูลกลางเมือง งานพระบรมศพ เป็นเหตุให้คุณเปรมต้องมิงงานชุก ทำงานติดต่อกันทั้งกลางวันกลางคืนอยู่นาน พองานพระเมรุเสร็จสิ้นไปแล้ว คุณเปรมก็ดูเหมือนจะหายใจโล่งอก มีเวลาได้พักผ่อนและเริ่มมีอาการดีขึ้น แต่พองานพระเมรุเสร็จไปแล้วไม่เท่าไร ก็มีข่าวพุดกันหนาหูถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงในวงราชการ ซึ่งกำลังเกิดมีขึ้น เสนาบดีกระทรวงต่างๆ นั้นเปลี่ยนไปหลายกระทรวง และการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ก็มีอยู่ในกระทรวงวัง อันเป็นกระทรวงของคุณเปรมเอง

คุณเปรมเล่าให้พลอยฟังว่ามหาดเล็กรัชกาลก่อน จะต้องออกจากราชการไปเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะมหาดเล็กห้องพระบรรทม ดูเหมือนจะออกหมด ส่วนกรมกองต่างๆ ที่เคยมีมาแต่รัชกาลก่อนนั้น ก็ได้ทราบว่ายุบลงหลายกรม

"ก็เป็นธรรมดาหรือแม่พลอย" คุณเปรมสรุปความ "เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ยิ่งมหาดเล็กรับใช้ใกล้ชิดก็ต้องเปลี่ยนไปตามแผ่นดิน เป็นธรรมดาที่ท่านจะต้องชুবเลี้ยงมหาดเล็ก ข้าหลวงเดิมของท่าน เพราะไว้วางพระทันกันมาแต่ก่อน แต่กรมกองอื่นนี่ลึกลับใจหาย แต่ก่อนนี้เคยเห็นคนมาก เคยอยู่ด้วยกันครึกครื้น เดียวนี้รู้แต่ว่าท่านจะตัดยุบลงไม่รู้ว่าเป็นใคร ใครเป็นใคร ดูหน้าแห้งไปตามๆ กัน ใครที่เขามีหลักฐาน หรือมีที่อาศัยพึ่งพิงฝากเนื้อฝากตัวได้ ก็ไม่สู้กระไรนัก แต่คนที่ไม่มีสือออกจะลำบาก มหาดเล็กที่โปรดๆ บางคนเขาไม่เป็นไร เพราะในแผ่นดินก่อนก็ได้พระราชทานไว้พอตัว เถมยังมีพระราชพินัยกรรมเมื่อสวรรคตแล้ว อย่างเขาก็ได้กันคนละร้อยสองร้อยต่อเดือนคิดบ้านานดูด้วย ก็จะมีพออยู่กินไปได้สบาย ฉันสงสัยแต่คนที่ไม่มีอะไรเท่านั้น"

จากนั้นมาข่าวตัดทอนยุบกรมกองและปลดข้าราชการ ก็ยิ่งดังหนาหูขึ้นทุกที ทุกคนที่พลอยรู้จัก ก็เหมือนจะพุดกันด้วยเรื่องนี้ บางคนก็อธิบายให้เหตุผลว่า ความจำเป็นที่ต้องปลดข้าราชการนั้น ก็เพื่อทำงบประมาณแผ่นดินให้เข้าสู่ 'ดุลภาพ' เพราะขณะนี้บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่าเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลเก็บภาษีอากรไม่ได้มากเหมือนแต่ก่อน จึงต้องตัดรายจ่ายลงไป ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้กระทบหู เหมือนกับกระทบแผ่นหินผา มิได้เกิดความเข้าใจขึ้นแต่อย่างไรเลย ที่ว่าๆ บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนั้น พลอยเดาไม่ออกกว่าเป็นอย่างไรกัน เพราะเมื่อนึกถึงความเป็นอยู่ และการใช้จ่ายส่วนตัวก็กลับเห็นว่าเงินเหลือใช้ เก็บได้มากกว่าแต่ก่อน เพราะข้าวของของเครื่องใช้แต่ละอย่างมีราคาถูกลงไปอย่างมาก ตามความรู้สึกของพลอย กลับเห็นว่าเป็นระยะบ้านเมืองดี ไม่น่าจะมีใครต้องเดือดร้อน ยิ่งคำอธิบายที่ว่าๆ เงินแผ่นดินเฟือดเคือง ไม่พอจ่ายใช้สอยนั้น ยิ่งทำให้พลอยงงงวยมึตแปดด้านทีเดียว เพราะทรัพย์สมบัติเงินทอง ในสิบสอง

ท้องพระคลังนั้น พลอยเชื่อว่ามากมายที่สุดที่จะประมาณ จะหายไปไหนได้หมด ยิ่งเดี๋ยวนี้มีได้ใช้เงินพดด้วงอย่างแต่ก่อน เพียงแต่พิมพ์เงินกระดาษที่เรียกว่าแบงค์ขึ้นใช้ ก็ซื้อข้าวของได้เท่ากัน พลอยไม่เข้าใจว่า เหตุไฉนท่านจึงไม่พิมพ์แบงค์ขึ้น มากๆ ซึ่งดูจะเป็นของที่ทำได้ง่าย ไม่น่าจะมีปัญหาอะไรเลย

อย่างไรก็ตามคำว่า 'ดูดยภาพ' นั้นเป็นคำที่มีคนพูดถึงกันอยู่ไม่เว้นแต่ละวัน จะไปทางไหน ก็ได้ยินแต่เสียงคนพูดกัน เรื่อง ดูดยภาพ...ดูดยภาพ...ดูดยภาพ ในที่สุดก็มีคำย่อเกิดขึ้นมาว่า "ดูดยดูดย" เสียงแต่พูดกันว่าคนนั้นถูก "ดูดย" คนนี้ถูก "ดูดย" ให้้ออฉาวไป

วันหนึ่งคุณเปรมกลับบ้านตอนบ่ายตามปกติ อาบน้ำอาบเท้าแล้วก็พูดกับพลอยด้วยเสียงเรียบว่า

"แม่พลอย...ฉันถูกดูดยเสียแล้ว"

ยังไม่ทันที่พลอยจะได้ซักถามอะไร คุณเปรมก็เล่าต่อไปทันทีว่า

"ท่านสั่งให้ฉันตัดงบประมาณเงินเดือนที่กรมฉันลงไป เดือนละเจ็ดร้อยห้าสิบบาท ฉันจะไปปลดคนอื่นออก สัก สองสามคนก็คงจะได้ แต่ฉันก็ไม่ลงเพราะสงสารผู้น้อย เงินเดือนของฉันก็บังเอิญเจ็ดร้อยห้าสิบบาทพอดี ฉันเลยยื่น ใบลาออกวันนี้ งบประมาณเข้าสู่ดูดยผ่งทีเดียว" แล้วคุณเปรมก็หัวเราะแห้งๆ

Third Reign

Chapter 1

Be it because of a law of nature whereby time passes faster as we grow old or because events in the following period did actually happen faster, or for some other reason, Phloi had the feeling that each day of her life went by faster than before and, if she wasn't careful all the time, days and nights would turn into months and years without her noticing it, and the various events that happened to her as of the start of the new reign – the third in her life and the seventh of the Rattanakosin era – would follow one another in confusion verging on chaos, so that at times she was unable to grasp them in their proper order.

After he fainted on the day His Most Gracious Majesty Rama VI passed away, Khun Preim was in poor health for several days. It wasn't clear what exactly ailed him, besides being exceedingly exhausted for a while. His exhaustion coupled with deep sorrow had undermined his health, and it was Phloi's duty to look after him for days on end, and even when he was healthy again, she still worried about him, keeping on the alert, observing him with eyes full of concern.

From the day of His Majesty's demise, he seemed to have turned into an old man. He stopped being concerned with himself, with what he ate, with how he dressed, and was even somewhat negligent in keeping himself neat. All of this Phloi put down to a mental breakdown, as he was in despair and no longer paid attention to his

environment. He had always been very interested in his own life and in those of the people he knew. His former behaviour, she felt, had been motivated by his will to prosper and distinguish himself. At the same time he was interested in what the others were doing, who was good or evil and to what extent, and then he compared their behaviour, their qualifications and the results of such behaviour with his own behaviour and qualifications, which made him interested in life, and that eagerness was the power that propelled his life forward. But now little remained of that eagerness. He was not interested in what was to happen to him and neither was he interested in what was to happen to others. Before that, he had been the one inviting Phloi to look at the world and the one telling her what was happening around them; she was in the position of a listener. But all of a sudden, to her befuddlement, it was the other way around: she was the one prodding him to look at other people and at the various events, and he was now the listener, but one who didn't listen very carefully. During the reign of Rama VI, he had always told her of his love and veneration for His Majesty and how totally dedicated he was to him in heart and mind. Whenever she had heard him speak like this, she had felt she believed him only for one part; for another, which she kept to herself, she had the feeling that it was his eloquence and the mood of the moment that made him speak as he did, and it was only when His Majesty passed away that she realised he had spoken entirely sincerely. But what she didn't know – and neither did he – was a truth of a different kind: that when Rama VI had succeeded Rama V, Khun Preim was still a man full of vigour and enthusiasm, eager to start life and ready to learn the lessons of life and put them to good use, but given the way he had been trained, he had tied up his life to this particular Lord of the Land, had oriented it to follow the royal lead in all things disregarding any personal views or wishes. For this reason, when the first change of reign took place, he held that his life had changed direction henceforth and he must adapt to the times. When Rama V passed away and Rama VI took over, he was still young and strong enough to change his ways and start on a new life. For the fifteen years of the Sixth Reign, he felt that his life was com-

plete, he was happy with it and didn't want it to change, but he knew perfectly well that, if he was to dedicate his life in the Seventh Reign correctly, he had to adapt his way of life to a different level, he had to get acquainted with new people, he had to study life anew. To put it briefly, he had to start from scratch, but he was too old and no longer strong enough to do so. Regarding the new sovereign, he knew that his loyalty wasn't diminished, but his enthusiasm to respond to royal commands had been eroded by the ageing of his body.

By now, Phloi was the one who had to make him interest himself in this and that all the time, but her attempts took her nowhere, because he merely sat listening without saying anything, and if what she said happened to refer to some event of the previous reign, he would turn his face away and then heave a sigh, as if he didn't want to recall the past. There was only one thing in which he was interested as before, or it seemed even more than before, and that was breeding and riding horses. Every day now, he would just go through the motions of going to the palace, as the royal mortal remains were still lying in state, but then hurry back home to busy himself in the stables morning and evening. He would ride his favourite horse towards Khlong Toey or towards the Lumpini garden, where a big fair celebrating the fifteen years of the Sixth Reign had been planned and some structures had even been set up, but the unexpected royal demise had aborted the event. Khun Preim liked to ride away from home alone, without any escort. He came back drenched in sweat and his horse covered in white foam. Phloi wasn't happy about this continued interest of his in horses, because he was growing old and she was afraid some accident would befall him, but she had to keep quiet, not daring to warn him out because she could see that horse riding was the only thing he liked and it brought him a measure of pleasure.

Because of the sudden shock of His Majesty's death and because of her worry over her husband's health, Phloi didn't have time to think about how much time went by, and before she knew it Ort sent news that he would be travelling back by steamer to Singapore and there take a train to reach the Bangkok Noi railway station in Thonburi. When the time for his return came, Phloi went to the railway station

along with Khun Preim and all the children as if in a dream from which she woke up when the train stopped alongside the platform and Ort rushed out of a carriage and took her in his arms, squeezing her tight, and he was laughing and the others were laughing and greeting him in a rumpus.

Phloi raised her face to look at her son through her tears. He had grown so tall that Phloi, who stood right against him, had to bend over backward to be able to see his face. His face looked paler, more adult and bore traces of a nascent beard and moustache, but his way of talking, his way of laughing and the way he looked at her and the others showed that he was still the same Ort, her son. The ten years that had gone by hadn't changed him in substance. He enfolded her in his arms again and whispered, 'Stop it, Mother. Aren't you ashamed to be such a cry-baby?'

His words made her laugh and she promptly wiped away her tears. Ort talked with everyone intimately, prostrated himself at Khun Preim's feet deferentially, joked with Pherm, Khun Cheui and Luang O-sot, turned round and grinned at An and Own and Praphai who had come to welcome him and then walked over and bent over to kiss Lucille on the cheek as farang relatives properly do. Today Phloi saw Khun Preim truly beaming for the first time. He was saying louder than usual out of gladness, 'You are so much taller than I, Ort. Come and stand by me so we can see how tall you are.'

Ort did as he was ordered and Phloi saw with delight that he was taller than his father by about a hand-width. While the servants took the luggage out of the carriage, Phloi couldn't help glancing at the carriage door to see if someone else hadn't come along with Ort as well. At first glance she saw nothing, so she glanced again, and again, so that Ort noticed how she was behaving and smiled to himself.

When all the luggage was taken out of the carriage, they all went to the motorboat Khun Preim had arranged for to take them across the river and return home. Ort sat next to Phloi and asked her in a low voice, 'Are you satisfied now, seeing I came back alone, without anyone trailing me?'

Phloi laughed in relief, stretched out her hand to squeeze his arm

with satisfaction. Ort's low voice said further, 'Tut-tut! Don't do this. An's looking this way. You'll make him angry.'

But Phloi knew that what he was saying no-one else could hear, because the noise of the boat engine covered every word.

None of the relatives who had gone to welcome Ort that day went their separate ways. Pherm, Khun Cheui and Luang O-sot readily accepted Phloi's invitation to have lunch together. As soon as they were home, Phloi took Ort to shower and change and the happiness that day seemed to be complete, because she was taking care of her child who had just come back unattached, with the feeling that it was totally her right to do so, no-one was there to prevent her or compete with her. Ort took a shower and then dressed in a fine lawn-top and Chinese silk trousers Phloi had ready for him. Those trousers were black, as mourning for his late Majesty was still on. Then Ort came and sat down to lunch, which Phloi had arranged, with such hunger and relish after having been deprived of Thai food for so long that Phloi forgot to eat, as she merely sat smiling, feasting her eyes on him. When she finally resurfaced, she glanced at the others around the table and saw Khun Cheui, Luang O-sot and Pherm equally hiding smiles of contentment as they watched Ort regaling himself.

Once he was full, Ort said, 'From now on, I'll never leave Siam again. I'll remain here until I die because there is no other country as comfortable as this one.'

'How is it then they say it's fine and dandy abroad, young Ort?' Pherm asked.

'Maybe it is for those who go there for a short stay only, Uncle,' Ort answered. 'When you live there, nothing can beat our way of life. When you are abroad, even though there are good sides, you must always be conscious that they are not yours, they belong to others. Once you reach your own country, you can see that everything is yours. No matter how hot the weather is, it's yours. Even if there are bad smells in the air or what not, they are signs that make you feel this is home. Our cities, our roads, our fields, even our plants and trees, no matter how messy they are, we made them so. If we messed them up we can tidy them up in turn. The train I took entered Thai territory at dusk. I couldn't sleep and

kept looking at our countryside, on and on, without ever getting bored, so much so that when the train reached Bangkok Noi I wasn't even aware of it. No matter where I looked it was a treat to the eye.'

'You seem to feel it quite deeply,' Pherm said in a low voice as if talking to himself.

'Feel deeply about what, Uncle?' Ort asked.

'Nothing ... You're my nephew, that's all,' Pherm answered. 'I've long thought exactly as you do. I've always lived here since I was born and even at my age I've never been tired of it. I sit looking at it every day and I still enjoy it every day. Whoever comes and tells me the way it is here is good, the way over there is good too, I don't trust their eloquence. I couldn't argue because I've never gone there, so I just listen to them quietly. Well now, young Ort, tell us how our country and theirs differ.'

'If I were to tell you everything, one year wouldn't be enough,' Ort said. 'But I'll give you just the main points of difference. Thinking about it right now, foreign countries and ours have rich and poor people, but in foreign countries the rich are really rich and the poor are truly poor, which isn't quite the case here. If the rich foreigners saw our rich people, they'd look down on us and say we are poor because we can't compare with them in any way. The houses we live in, the food we eat: we can't beat them. And even more so in terms of property, because here we consider someone with a hundred thousand baht as rich, but their rich people own tens or hundreds of millions of baht. Our wealth has been transmitted over a few generations; theirs, for thousands of years, so it's very much. But their poor can't compare with ours, because our climate allows our poor to live like the rich, food is easy to find and, what's of paramount importance, the weather is hot. The truly poor can dress with just a hip cloth, sleep at a monastery and still be doing fine, but their poor can't do that. If they did they might die, so they have to find warm clothes and a fire to stay by. Sometimes very small rooms are half underground, the poor have to rent them and pile into them by the dozen, cooking, washing, sleeping and doing everything in there. Doors and windows can't be opened because of the cold, so they have to keep warm like

that, without taking baths because that's expensive. When you open a door, the stink of people and other things in there clobbers you.'

'How do you know about this?' Khun Preim, who had sat listening silently for a long time, asked.

'I had a look around, Father,' Ort answered. 'You sent me abroad, so I wanted to find out as much as I could.'

'Did you see how the well-bred live as well or not?' Khun Preim wondered.

'Quite a lot, yes,' Ort answered with a smile. 'My friends at the university who were children of the gentry invited me to their homes on holiday. They live amazingly well. Whatever they want, they only have to ask. The English gentry have large houses out of town; their properties stretch as far as the eye can see; their houses are like our palaces. When it's time for them to return home, they invite whomever they like to stay as their guests and treat them. In the evening you have to dress up in white starchy shirts to sit down to dinner. In the daytime they play games, sports, shoot birds or rabbits or go fishing or even hunt foxes on horses depending on the season.'

'Why do they have to ride horses to hunt foxes?' Khun Preim asked, at a loss.

'They have packs of hounds to hunt them and they follow on horses. When the hounds find the foxes they bite them to death.'

'But why do they hunt them?' Khun Preim asked again, wanting to get to the bottom of it.

'They claim they go after ducks and chickens,' Ort answered with hesitation.

'Can't they shoot them or trap them?' Khun Preim persisted.

'How could they, Father?' Ort protested. 'If they did that, it would go against the English nobility's sense of fair play. Whoever does that is ostracised right away.'

'Zounds!' Khun Preim exclaimed. 'Ostracising someone for shooting a fox?'

'They are damn serious about it, yes,' Ort explained. 'Hunting and fishing are highly regulated. Birds like pheasants and partridges are only hunted in season; for the rest of the year, they don't shoot

them, and they only shoot birds in flight, never when they are on the ground or on branches. Sometimes the birds are tame, because people buy the eggs to hatch them and keep the birds from very young, so they must be chased away to take flight.'

'I hear they have many more mountain forests than us, young Ort, so there are lots of animals to hunt,' Pherm said with interest.

'Not at all, Uncle,' Ort answered. 'Forests in foreign countries, when I first saw them I had to be told those were forests: I thought they were orchards.'

'Then when you say they hunt animals, where do they do it?' Pherm asked.

'On their own lands. All animals there have owners and only they or their guests can shoot. Hunting or fishing rights are bought and sold at high prices. Only the well-off can hunt.'

'Really!' Pherm said. 'Then what about the poor? What do they do?'

'The poor who want to eat wild animals must poach, shooting animals or trapping fish on the sly, but if they are caught they are fined or sent to jail, because it's illegal. In the old days, only a few decades ago, mind you, they were liable to the death penalty.'

Pherm raised his joined hands over his head and bowed and then said, 'Amen! Let me never stay in England but be reborn here every time! Being rich over there would be too good, but being poor would be such a burden!'

'How about the high-born over there?' Khun Cheui asked in turn. 'Are their manners the same as ours or very different?'

'They differ from ours only in matters of detail,' Ort answered. 'For instance, we bow and prostrate ourselves; they shake hands or salute each other. We sit on the floor; they sit on chairs – that sort of thing. But generally their manners are the same, except that the English are much more reserved than we are. When I first went there, the manners Mother had taught us served me very well indeed.'

Phloi almost sprung up to hug and kiss him out of pleasure and pride. It had been no waste of time making Ort his mother's child, training him and teaching him in everything. However far he had

gone he never forgot his mother or the training she had provided him with. The others went on talking with Ort for quite a while, but she just sat hugging and kissing him with her eyes and with her heart.

Once home, Ort himself may not have been aware of how much happiness he had brought back to his mother, but Phloi at the bottom of her heart knew that she was receiving happiness and satisfaction to the full, in a way she couldn't estimate every time he ran to her to ask for a jongkrabein, to have her sew a button on his shirt or to ask for some dish he would like to eat. After he had been back for a while, Khun Preim took him to pay his respects to those elders Khun Preim honoured, but then that was all he did. Ort stayed at home, didn't go and work anywhere. With Khun Preim languid and indifferent, Ort showed no enthusiasm and was happy enough to sit or lie down in the house and stay close to his mother, chatting with her, without giving a thought to making his way forward as young men of his age usually did. Phloi gave him money to spend, one or two hundred baht at a time, which he never asked for. Whatever she gave him he slipped into his shirt pocket. To find out whether he had gone through the money she had given him she had to go and check herself. He didn't seem to know the importance of money. Whatever he had he spent. Actually he had few personal expenses, but if someone in need came to ask, whether someone from the house or someone from elsewhere, he would give that person whatever was left in his shirt pocket every time. In her heart of hearts, Phloi wanted him to stay at home indefinitely because having her child at home all the time without him having to go and work somewhere left her with a warm feeling, but she was the one who had to begin thinking about what he should do in the future, because he himself wasn't interested and Khun Preim didn't seem to have thought about this yet. One day, seeing that he was in a good mood, she said to her husband, 'Have you thought yet about what Ort should do, where he should work? Didn't you say you'd find him work at the ministry?'

Khun Preim heaved a sigh and then said, 'Let him stay like this for a while, dear Phloi. Don't think about work yet. I myself don't know what's what or what the future holds either.'

บทที่ ๑๖ (หน้าที่ ๑)

พลอยเจ็บอยู่หลายเดือน เร็วแรงที่มีเหลืออยู่นั้นก็หมดลงไปทุกที ถึงแม้ว่าบุตรและญาติจะได้ช่วยกัน ให้การรักษาพยาบาลอย่างแข็งแรงเพียงใด ความรู้สึกของตัวคนไข้นั้นก็เป็นอุปสรรคสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง กล่าวคือถึงแม้ว่าพลอย

จะมีได้หมดเจตนาที่จะอยู่ต่อไปก็ตาม แต่พลอยก็ได้มีความกระตือรือร้นที่จะอยู่ มิได้วิตกห่วงใยในการป่วยไข้ของตน แต่ทำตัวเหมือนกับคนที่ปล่อยให้ตัวล่องลอยไปตามกระแสแห่งโชคชะตา ไม่พยายามฝืนและไม่มีมานะที่จะสู้ อุปสรรคที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งต่อการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ก็คือการขาดแคลนยาในระยะนั้น โดยเฉพาะโรคของพลอยซึ่งเป็นโรคพิเศษเกี่ยวกับหัวใจ จึงต้องการยาพิเศษหลายอย่างที่หาได้โดยยาก เพราะปริมาณของยาชนิดนั้นๆ ที่มีอยู่เมื่อก่อนสงครามมิได้มีอยู่มากเช่นยารักษาโรคอื่นๆ ที่คนเป็นกันเป็นพัน เมื่อเกิดสงครามแล้วยาพิเศษเหล่านั้นก็ถูกใช้ให้หมดไป ที่ยังมีเหลือก็ถูกกักตุนไว้ขายในราคาที่สูง จนแทบไม่น่าเชื่อ นายแพทย์ผู้มารักษาพลอยเองก็หมดปัญญา มิรู้ที่จะหายาที่ไหนมารักษาคนไข้ของตนได้ ได้แต่จัดซื้อยาบางชนิดที่จำเป็นให้แก่เจ้าของไข้ แล้วบอกให้ลองออกเที่ยวหาดู ถ้าได้มากก็จะเป็นประโยชน์มาก

ปัญหาเรื่องยาขาดแคลนจึงเป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องปรึกษาหารือกันอยู่เป็นนิจ วันหนึ่งคุณเสวีมาเยี่ยม ที่บ้านคลองบางหลวง เพื่อเยี่ยมทั้งพลอยที่เป็นคนไข้และประไพซึ่งมาอยู่พยาบาลพลอย ขณะที่นั่งคุยกันอยู่ครู่หนึ่ง ตาอันก็เอากะดาษจดชื่อยารักษาหนึ่งออกมาให้คุณแล้วพูดว่า

"เสวี ลื้อรู้จักคนมาก ลองช่วยถามหาซื้อยารักษาให้คุณแม่หน่อยเถิด เราเองวิ่งหาเสียจนอ่อนใจแล้ว แต่ยังไม่หาซื้อไม่ได้"

คุณเสวีรับกระดาษไปดู แล้วก็หยิบสมุดพกจากกระเป๋าเสื้อจุดซื้อยา แล้วก็หันมามองพลอย แล้วพูดซ้ำๆ ซัดถ้อยซัดคำอย่างที่เคยทำให้พลอยไม่สบายใจมาเสมอว่า

"ไม่เป็นไรรับคุณแม่ ผมยินดีสนองพระคุณเต็มที่ ยารักษาที่ถึงคนอื่นจะหาไม่ได้ ผมว่าผมคงหาได้ คุณแม่อย่าวิตกเลย"

พอรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งคุณเสวีก็มาหาที่บ้านในตอนบ่าย ตาอันผู้ซึ่งร้อนใจอยู่ด้วยเรื่องยา ก็ถามถึงยาขึ้นทันทีที่ได้เห็นหน้า คุณเสวีนั่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ตอบว่า

"ของทุกอย่างในเมืองไทยเราเนี่ย ถ้าใครรู้ที่หากมีทั้งนั้น ชื่อสำคัญอยู่ที่เราจะให้เขาตามราคาหรือไม่"

"เอาเถิดน่าเสวี" ตาอันพูดอย่างใจร้อน "ถูกแพงอย่างไรก็ตามเถิด ขอแต่ให้คุณแม่หายเจ็บก็แล้วกัน"

"ยาที่อันให้หาเป็นยาฉีด" คุณเสวีอธิบาย "หายากเพราะมีอยู่น้อย คนที่เขาซื้อเขาเป็นเพื่อนกับเรา พอรู้ว่าคุณแม่เจ็บเขาก็ยินดีจะขายให้ถูกกว่าราคาตลาด"

"เขาจะขายอย่างไร"

"เขาขอหลอดละสี่พันห้าร้อยบาท" คุณเสวีตอบอย่างหน้าตาเฉยที่สุด

พลอยใจหายวาบเมื่อได้ยินราคา ความตกใจในความแพงของยาหลอดเดียว แทบว่าจะทำให้หัวใจพลอยหยุดนิ่งไปทีเดียว ฝ่ายตาอั้นก็สะดุ้งจนเห็นได้แล้วตอบอ้อมแอ้มว่า

"ดีแล้วเสีย แต่เราวนคั้นอื่นเขาหาไว้อีกทางหนึ่ง จะขอฟังเขาก่อน ถ้าอย่างไรจะบอกให้เสียรู้ทีหลัง"

"ก็ได้" คุณเสียว่า "แต่อย่าใช้เวลาให้มากนัก เพราะถ้าเข้าไปอีกสองสามวัน ราคาอาจขึ้นไปอีกก็ได้ เดียวนี้ราคาก็ขึ้นอยู่ทุกวันแล้ว"

ตาอั้นกัดกรามแน่นไม่ตอบ และนั่งขมิ้มๆ อยู่จนคุณเสียลากลับไปเอง พอคุณเสียไปพ้นตัว พลอยผู้นอนฟังเรื่องราวต่างๆ อยู่บนเตียง ก็เรียกตาอั้นเบาๆ ให้เข้ามานั่งใกล้ตัว พอตาอั้นเข้ามานั่งที่ริมเตียง พลอยก็พูดขึ้นว่า

"อั้น อย่าซื้อเลยยาขนานนั้น แพงเหลือทน"

"โอ้คุณแม่" ตาอั้นอุทานเบาๆ จนเกือบเป็นกระซิบ "จะไปเสียตายเงินอยู่ทำไมในยามนี้"

"แม่ไม่เสียตายเงินหรอกอั้น" พลอยตอบเบาๆ "แต่แม่เคยใช้เงินให้เป็นประโยชน์ ยาขนานนี้ใช้ว่าคิดแม่เพียงเข็มเดียวแล้วก็จะหาย แต่จะต้องคิดไปหลายเข็ม ยาหลอดละสี่พันสอง สิบลอดก็สี่หมื่นสองพัน นานเข้าราคาก็อาจเพิ่มขึ้นไปกว่านั้น เผลอไปหน่อยค่ายาขนานเดียว ก็จะเป็นเงินเรือนแสน" พลอยหยุดพูดพักเหนื่อยประเดี๋ยวหนึ่ง แล้วก็ถอนใจใหญ่พูดต่อไปเบาๆ ว่า

"เงินเป็นหมื่นเป็นแสน อั้นคิดดูให้ดีๆ ชีวิตของแม่เห็นจะไม่แพงถึงเพียงนั้น"

"คุณแม่ !" ตาอั้นพูดออกมาได้คำเดียวแล้วก็ซบหน้าลงร้องไห้ใกล้ๆ ตัวพลอย ด้วยความรู้สึกที่ไม่สามารถจะกลั้นไว้ได้

"อั้นอย่างเป็นทางการแม่ให้มากนักเลย จะว่าเจ็บหนักหนาถึงเพียงนั้นก็ไม่ถึง และยาขนานนั้นถึงหากว่าได้มา จะทำให้หายลงทันทีก็เปล่า การเจ็บไข้ก็ต้องแล้วแต่บุญแต่กรรมอยู่มากเหมือนกัน บางคนที่มีเหตุยกยาสารพัด แต่ก็แก้ไม่ได้ถึงตายก็มีอยู่บ่อยๆ"

"ไม่ใช่อย่างนั้นหรอกคุณแม่" ตาอั้นพูดด้วยน้ำเสียงที่แสดงความเครียดแค้น "ผมเสียใจมาก เพราะเห็นใจคนอย่างซัดในคราวนี้"

"เห็นใจใครอั้น แม่ไม่รู้เรื่องเลย"

"เสีย" ตาอั้นบอก "ผมรู้ว่าเจ้าเสียเข้าหูนกับพวกฟองตุ่นยา และยาขนานนี้ของมันก็มี แต่ทั้งที่มันรู้แล้วว่าคุณแม่เจ็บมาก ต้องใช้ยาขนานนี้ มันยังมีหน้ามาบอกขายได้ถึงหลอดละสี่พัน"

"ก็เขาค้าขายเกี่ยวข้อกับพวกฟอง บางทีจะห็นส่วนเกี่ยวข้อ เขาจะให้เปล่านั้นก็เกรงใจระมัง" พลอยช่วยพูดแก้ให้

"ถึงอย่างนั้นมันจะขายแต่เพียงเท่าทุนก็ยังได้ เพราะมันรวยมามากแล้ว แต่เนี่ยมันมาบอกเอากำไร...ช่างมันเกิดคุณแม่ แล้วผมจะไปหาที่อื่นมาให้ บางทีจะถูกกว่าด้วยซ้ำไป ผมถามลงใจมันเล่นเท่านั้นเอง"

เมื่อได้ยินคำบอกเล่าจากตาอันพลอยก็ได้ถอนใจใหญ่ ความน้อยใจในน้ำใจอันคับแคบของลูกเขยนั้น มิได้เกิดขึ้นเลย แต่รู้สึกหนักใจในความเสื่อมในน้ำใจของคนโดยทั่วไป ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่เมตตาการุณา ดูเหมือนจะหมดไปเสียแล้วจากโลกนี้ แม้แต่ตัวพลอยเองซึ่งอยู่ในฐานะดี ยังต้องรู้สึกอึดอัดในยามเจ็บไข้ คนที่อาภัพกว่าจะเป็นอย่างไร

ตาอันคงจะโกรธและน้องใจคุณเสวีมากในเรื่องนี้ วันรุ่งขึ้นตาอันก็ไปซื้อยาขนานเดียวกันมาจากที่อื่นจนได้ ถึงแม้ว่าจะได้จำนวนไม่ครบตามที่หมดสั่ง และเมื่อพ่อเพิ่มมาเยี่ยมในวันเดียวกัน ตาอันก็เล่าเรื่องนี้ให้ฟัง

พ่อเพิ่มส่ายหน้าอย่างอ่อนใจแล้วก็พูดว่า

"ช่างมันเกิดพ่ออื่น คนพรอค้อย่างนั้น มันจะร่ำรวยได้ดิบได้ดีไปถึงเพียงไหน ลุงว่าในโลกนี้มีบุญมีกรรม คนที่ใจดำใจบาปถึงคนไม่เห็น ผีสงเวทตาก็เห็น คอยดูไปเกิดพ่ออื่น อีกหนอยมันจะต้องนำตาเซ็ดหัวเขา"

"ผมกลัวมันจะไม่เป็นอย่างนั้นนะซี คุณลุง" ตาอันว่า

"อ้าว ! ทำไมล่ะ พ่ออื่น"

"ผมดูๆ โลกมนุษย์เราทุกวันนี้แล้ว ก็ไม่อยากจะอะไรทั้งนั้น คงที่ซื่อสัตย์ คนที่มีความจริงใจ คนที่เชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อคนอื่นเสียอีก กลับกลายเป็นคนเลวไม่มีวันที่ได้ดี แต่คนที่เห็นหัวประจบกลับกลอก คดโกงเขานั้นแหละ เขาได้ดีทุกสมัย เพราะเขากลิ่งเกลือกไปทัน"

"ฮะ ! อย่างนั้นก็แยซีพ่อคุณ" พ่อเพิ่มร้อง

"ก็แย่นะซีคุณลุง แต่แยสำหรับคนอย่างเรา คนอย่างเขาไม่มีแยหรอก มีแต่จะดียิ่งๆ ขึ้นไป" ตาอันตอบขำๆ

"พ่ออื่นหมายความว่า โลกมนุษย์เราไม่มีความยุติธรรมอย่างนั้นหรือ เป็นอันว่าทำชั่วแล้วผลที่เกิดไม่ช่วยอย่างนั้นหรือ" พ่อเพิ่มถามอย่างสงสัย

"จะว่าถึงเพียงนั้นก็ไม่ต้อง" ตาอันตอบ "ความชั่วมันก็ต้องเกิดผลในทางชั่ว แต่ผลที่เกิดมันไม่จำเป็นต้องเกิด แก่ผู้ที่ทำชั่ว มันไปตกแก่คนอื่นที่เขาไม่รู้เรื่องราวอะไรด้วย อย่างคนโกงเขา ถ้าจับได้ผลก็เกิดแก่ตัว แต่ส่วนมากถ้าจะโกงกันใครจะไปปล่อยให้ใครจับได้ ผลเสียหายจากการโกงมันเกิดเหมือนกัน แต่มันไปเกิดกับคนอื่นที่เขาไม่โกงหรือไม่รู้เรื่องอะไรด้วยเลย"

"ฮือ ! ลำบากจริง ลำบากจริง" พ่อเพิ่มบ่น "ลุงยังปลงใจเชื่ออย่างนั้นไม่ได้เลย"

พลอยที่นอนฟังสองคนพูดกันอยู่ พูดขึ้นมาบ๊างว่า

"อั้น แม่ก็คิดอย่างอั้นพูดเหมือนกัน...คิดมานานแล้ว เพราะเหตุนั้นแม่จึงไม่ยอมทำชั่ว ไม่ยอมทำบาป"

พ่อเพิ่มเหลี่ยมมาดูพลอยแล้วบ่นว่า

"เออ ! แม่ลูกคู่นี้เขาไปไหนกันเป็นปีเป็นขลุ่ยทีเดียว พูดอะไรก็ไม่รู้ ฉันไม่เข้าใจเลย"

"จริงๆ นะคุณหลวง" พลอยยืนยัน "ถ้าฉันทำชั่วแล้วรู้ว่าความชั่วจะต้องตกแก่ฉันคนเดียว ไม่ไปตกแก่คนอื่น ฉันคงไม่กลัวความชั่วนักหรอก และบางทีอาจลงมือทำบาปกับเขาบ้างก็ได้ เพราะความชั่วดีก็เป็นเรื่องของฉันคนเดียว ถึงจะตกนรกหมกไหม้ ฉันก็เป็นคนตกจะเป็นอะไรไป เราอยากทำชั่วเราก็ต้องรับกรรมเอาเอง เหมือนกับอยากได้ของ เราก็เสียสตางค์ซื้อ แต่เท่าที่เห็นมา คนอื่นที่เขาไม่รู้เรื่องมักจะต้องเข้ามารับบาปเสียเสมอไป ฉันก็เลยทำบาปไม่ลง เพราะกลัวคนอื่นเขาจะต้องลำบาก"

"คุยกันเรื่องอื่นเถิดแม่พลอย นึกว่าสงสารแก่ฉันก็แล้วกัน" พ่อเพิ่มพูดอย่างอ่อนใจ

อาการป่วยของพลอยมีแต่ทรุดกับทรึงไปเรื่อยๆ ตลอดระยะเวลาก่อนสงครามจะเสร็จสิ้นลง ความขาดแคลนในเรื่องยารักษาโรค ทำให้การรักษาพยาบาลไม่ได้ผลเต็มที่ และพลอยก็ปลงใจปล่อยให้สังขารร่างกายเป็นไปตามบุญตามกรรม ความรู้สึกนั้นเหมือนกับว่าตนเป็นคนพิการ จะทำอะไรก็ไม่สะดวก และยังนานวันเข้าก็ยิ่งรู้สึกว่าตนนั้นอยู่ด้วยคนอื่นแท้ๆ ความรู้สึกเช่นนี้ ยิ่งทำให้พลอยท้อถอยหนักขึ้นไปอีก

วันหนึ่งพ่อเพิ่มมาหาและหลังจากที่คุยเรื่องอื่นๆ ตามเคยแล้ว พ่อเพิ่มก็พูดขึ้นว่า

"แม่พลอย สงครามเห็นจะไปได้อีกนานแล้ว ฉันว่าคงจะเสร็จในเร็วๆ นี้ เวลานี้เยอรมันก็แพ้ราบไปแล้ว ยังเหลือแต่ญี่ปุ่น เมื่อสองสามวันนี้อเมริกาเอาลูกระเบิดแบบใหม่ ไปทิ้งญี่ปุ่นลูกหนึ่ง คนตายนับแสน"

"เหมือนไฟประลัยกัลป์" พลอยนึกในใจทันทีที่ได้ยิน "มนุษย์เราจะฆ่าฟันกันไปถึงไหน" แต่ปากนั้นถามพ่อเพิ่มไปว่า

"ลูกระเบิดอะไรก็ได้ร้ายแรงถึงเพียงนั้นคุณหลวง น่ากลัวจริง"

"เขาเรียกกันว่าลูกระเบิดปรมาณู" พ่อเพิ่มตอบ "มีอิทธิฤทธิ์มากกว่าลูกระเบิดที่เขาเอาทิ้งบ้านแม่พลอย มากมายนัก ลูกเดียวก็เมืองพังทั้งเมือง คนตายทั้งเมือง อย่างนี้ฉันว่าญี่ปุ่นสู้ไปได้อีกไม่นานต้องแพ้แน่ๆ แม่พลอยคิดดูเอาเองเถิด ถ้าขึ้นสู้ไปเขาเอาไปทิ้งสักสิบลูก มิพาทันตายทั้งเกาะญี่ปุ่นหรือ"

"พุทโธเอ๋ย !" พลอยอุทานเบาๆ "แล้วคนที่ตายทั้งเมืองนั้นก็คงคนอย่างเราๆ นี้เอง คนแก่ก็มี เด็กก็มี ไม่รู้เรื่องรู้อาวกับเขาสักนิด"

"ทำอะไรได้ล่ะแม่พลอย" พ่อเพิ่มว่า "ยิ่งรบกันไปนานก็ยิ่งลำบาก เลิกรบกันเสียทีก็ดี ใครเหลือตายก็ได้สบายกันบ้าง ว่าแต่ไอ้ลูกกระเบิดลูกนี้ฉันอดคิดถึงมันไม่ได้เลย เพื่อนฉันเขาเล่าให้ฟังว่า เขาเพิ่งค้นพบกันได้ใหม่ที่อเมริกา น่ากลัวเหลือเกิน"

"ลูกมันจะโตสักเพียงไหนนะคุณหลวง ถึงได้มีฤทธิ์เดชมากถึงเพียงนี้" พลอยถามด้วยเหตุผลอย่างธรรมดา

"อีตริงนี่นะซีที่มันสำคัญ" พ่อเพิ่มพูดอย่างภูมิใจเหมือนกับว่าตนเองคิดลูกกระเบิดปรมาณูขึ้นได้ "เขารู้ว่าลูกมันเท่าระเบิดธรรมดาเนือง หรือจะเล็กลงเสียด้วยซ้ำไป แต่ฤทธิ์มันมากกว่าหลายหมื่นเท่า"

"ฉันไม่อยากจะเชื่อเลย แต่นั่นแหละ คุณหลวงต้องรู้เรื่องอย่างนี้ดีกว่าฉัน"

"จริงๆ น้า แม่พลอย" พ่อเพิ่มหัวเราะ "เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องหลอกกันเล่น เรื่องสำคัญนักทีเดียว เรียกได้ว่าโลกมนุษย์เราเข้ายุคสมัยใหม่ แม่พลอยลองคิดดูซิ เราเกิดมาในสมัยคนรบกันด้วยมีดด้วยไม้ เขาเป็นคาบศิลาเป็นปีสตันไต่ยกัน มีทะเลเหินเดินอากาศได้แต่ในหนังสือวงศ์ๆ จักรๆ แล้วเราก็ได้อยู่มาจนเห็นคนเหาะได้ เขาระเบิดแบบใหม่มาทิ้งตุมเดียวตายทั้งเมือง รวากะศรพรหมศาสตร์ในเรื่องรามเกียรติ์ เกิดมาก็ไม่เสียชาติเกิดหรอกฉันว่า"

"แล้วมีอะไรดีขึ้นมาบ้างหรือเปล่าเล่าคุณหลวง" พลอยอดถามไม่ได้ทั้งที่ใจนั้นไม่อยากจะพูด "ฉันเห็นแต่รบราฆ่าฟันกันให้ตายมากกว่าสมัยก่อน ใครที่ไม่ตายก็ต้องลำบากอดอยากจนผ้าจะไม่มียุ่งอยู่แล้ว"

"อดใจรอไปก่อนเกิดแม่พลอย คงไม่นานหรอก อีกหน่อยก็เสร็จสงคราม เราคงสบายกันทุกคน คอยดูไปเกิด"

"นี่คุณหลวงสังหรณ์ไปเสียอีกแล้วกระมัง" พลอยถามยิ้มๆ ใจนั้นนึกถึงคำพยากรณ์เหตุการณ์พิสดารๆ พลาดๆ ที่พ่อเพิ่มชอบทำอยู่เสมอ

"เปล่า่น่า" พ่อเพิ่มหัวเราะ "ฉันพูดด้วยเหตุผลจริงๆ ใครๆ เขาก็พูดอย่างนั้นทั้งนั้น"

แต่ในที่สุด เหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่พ่อเพิ่มได้พยากรณ์ไว้ เพราะหลังจากที่กรุงเทพฯ ถูกระเบิดอย่างหนัก โรงไฟฟ้าทั้งสองโรงถูกทำลาย ทำให้เกิดขาดแคลนทั้งน้ำและไฟไปได้ไม่นานนัก และโดยมิได้มีใครคาดหมายไว้ก่อนเลย สงครามก็เสร็จสิ้นลงอย่างเงียบๆ และโดยกระทันหัน เหมือนกับในวันที่สงครามเกิดขึ้น เข้าตรู่วันหนึ่ง คนก็รู้กันทั่วเมืองว่าสงครามเสร็จลงแล้ว โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายยอมแพ้ต่อพันธมิตร พ่อเพิ่มรีบมาหาพลอยถึงบ้านทันทีเมื่อได้ทราบในตอนเช้า พ่อเพิ่มเดินอมยิ้มแป้นขึ้นมาจากบนเรือน และพอเห็นหน้าพลอย พ่อเพิ่มก็พูดขึ้นว่า

"คราวนี้สนุกละแม่พลอย เยอรมันยอมแพ้ไปก่อนแล้ว ญี่ปุ่นก็มายอมแพ้ในวันนี้ เหลือแต่ไทยเป็นมหาอำนาจรบกับอังกฤษอเมริกาแต่คนเดียวเท่านั้นเอง !"

"คุณหลวงคงดีใจมากคราวนี้" พลอยพูดตอบ

"ใครบ้างจะไม่ดีใจ" พ่อเพิ่มว่า "คราวนี้จะได้หมดทุกข้อมดร้อนกันเสียที ข้าวของก็คงจะถูกลงคราวนี้"

"ข้อนี้แหละที่ฉันยังปลงใจเชื่อไม่สนิท คนเราตกทุกข์ได้ยากมาหลายปี ระบาย่าพันกันตายเสียหนักต่อนัก แล้วอยู่ๆ พอเลิกรบกัน ก็จะทำให้กลับสบายเหมือนเก่าทันที ฉันยังเชื่อไม่ได้ดอกคุณหลวง"

ความเห็นของพลอยในเรื่องนี้ เป็นความเห็นที่ออกจะถูกต้อง แม้พ่อเพิ่มและคนอื่นหลายคน ที่เคยมีความเห็นว่าทุกอย่างจะเรียบร้อย และกลับคืนดีเมื่อเสร็จสงครามนั้น ก็ยอมรับว่าความเห็นของพลอยถูกกว่าของตนในภายหลัง เพราะถึงแม้ว่าสงครามจะเสร็จไปแล้วก็ตาม และส่วนเกี่ยวข้องของประเทศไทยในสงครามนั้น เป็นต้นว่าได้เคยทำสัญญาร่วมมือร่วมรบกับญี่ปุ่น ตลอดจนได้ประกาศสงครามกับอังกฤษอเมริกา ได้กลายเป็นโมฆะไปหมดแล้วก็ตาม สภาพการณ์ต่างๆ ก็มิได้มีร่องรอยว่าจะคืนดีเหมือนเมื่อก่อนสงคราม แต่ตรงกันข้าม กลับมีที่ท่าจะยิ่งทรุดลงไปกว่าเดิมอยู่ระหว่างสงครามเสียอีก ข้าวของทุกชนิดยังหายากและยังแพงขึ้นเรื่อยๆ ไปในอัตราที่น่าพิศวงและน่าวิตก ทหารต่างประเทศที่เคยเข้ามาอยู่ในเมืองไทยตลอดระยะเวลาแห่งสงคราม ได้หายไปหมดในเวลาไม่ช้า แต่มีทหารต่างประเทศอีกอย่างหนึ่งเข้ามาแทนที่ คือทหารของฝ่ายชนะสงคราม และเมื่อทหารเหล่านี้เข้ามาอยู่ได้ไม่นานนัก ชาวลื้อก็วิ่งไปถึงเรื่องความหยาบคาย และความโลดโผนต่างๆ ของทหารต่างประเทศชุดใหม่ ทำให้มีความตระหนกตกใจกลัวกันขึ้นบ้าง เด็กตัวเล็กๆ ที่วิ่งเล่นอยู่ข้างถนนหนทาง ในลักษณะที่เป็นมิตรกับทุกคนที่ผ่าน เลิกร้องทักทายทหารด้วยภาษาญี่ปุ่น เลิกร้อง "อเมริกาได้!" หรือ "บันไซ!" แต่เริ่มร้อง "โอเค!" แทน ซึ่งเมื่อพลอยได้ยินก็เข้าใจว่าเป็นภาษาฝรั่ง แต่แรกก็มีผู้ที่เกลียดชังญี่ปุ่น ในฐานะที่เป็นข้าศึกเข้ามาถูกรานนั้น เห็นว่าทหารต่างด้าวชุดใหม่นั้นเป็นมิตรเข้ามาขับไล่ญี่ปุ่น ให้ออกไปหมดจากประเทศไทย แต่นานวันเข้าความรู้สึกเช่นนั้นก็เปลี่ยนไปเป็นความสงสัย ไม่รู้ว่าทหารเหล่านั้นจะอยู่ไปอีกนานเท่าไร

พ่อเพิ่มผู้ซึ่งมาเยี่ยมอาการไข้ของพลอยแทบทุกวัน พรารกขึ้นวันหนึ่งว่า

"แม่พลอย ฉันนี่เป็นคนแปลกเสียแล้ว เมื่อญี่ปุ่นยังอยู่ฉันก็เกลียดญี่ปุ่นเข้ากระดูกดำ แต่พอเสร็จสงครามฉันเกิดสงสารญี่ปุ่นขึ้นมาทันที เพราะเห็นมันจ้องๆ น่าสมเพช ยิ่งเดี๋ยวนี้หายไปหมด ไม่มีเที่ยวเดินตามถนนหนทาง ก็ถึงกับคิดถึงเอาด้วยซ้ำไป เปื่อหน้าเจ้าพวกทหารแขกทหารฝรั่งเต็มที"

ตาอันผู้ซึ่งนั่งอยู่ด้วยหัวเราะแล้วก็พูดว่า

"คุณลุงไม่ได้เป็นอย่างนั้นคนเดียวดอกครับ ผมว่าคนไทยเราเป็นอย่างนั้นแทบทั้งเมือง เมื่อทหารฝรั่งถูกญี่ปุ่นจับมาเป็นเชลยแถวบ้านโป่ง เราก็พากันสงสารอยากช่วยเหลือเขา เวลารถไฟวิ่งผ่านแถวนั้น เคยเห็นโยนบุหรี่ยินผลไม้และของอื่นๆ ให้แก่เชลยฝรั่งกันทั้งกระบวนรถไฟ แต่พอญี่ปุ่นแพ้ถูกฝรั่งเข้ามาจับเป็นเชลย เราก็หันไปสงสารทหารญี่ปุ่น พอเห็นเข้าก็ต้องแอบให้ขนมให้หูหรืออีก เห็นจะเป็นเพราะนิสัยเราชอบเมตตาและเห็นใจผู้แพ้"

"แม่อีกคิดอย่างนั้นเหมือนกัน" พลอยพูด "ใจแม่เองก็เป็นอย่างนั้น ถ้าจะว่าไปมันก็ไม่ใช่เรื่องไร้อะไรของเราสักหน่อย มันเรื่องคนอื่นเขารบกัน ใครพลาดท่าตกกระกำลำบาก แม่อีกสงสารเวทนาทั้งนั้น"

พ่อเพิ่มหัวเราะแล้วพูดว่า

"แม่พลอยนี่แกเป็นโง่ซะเขาจริงๆ ที่เดียว รบกันมาเกือบตาย เดียวนี้แกบอกว่าจะไม่ใช่เรื่องไร้ราวเอาเลย"

สำหรับคนไทยนั้น พลอยก็รู้ว่าผู้ที่มีบุญวาสนาจะระหว่างสงครามก็ได้พากันหมดบุญวาสนาไป ตามคำทำนายของพ่อเพิ่ม และมีผู้ที่มีบุญวาสนาชุดใหม่เข้ามาแทนที่ แต่พลอยก็แค้นใจเสียแล้วว่าที่สนใจ และขณะนั้นก็มีความใหญ่โตเรื่องหนึ่ง ที่ดึงดูดความสนใจของพลอย ด้วยกำลังแรงยิ่งกว่าเรื่องใดๆ ขาวนั้นคือข่าวที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ จะเสด็จนิวัติกลับพระนคร

ข่าวนี้เปรียบเสมือนยารักษาโรคให้แก่พลอยอย่างสำคัญ เพราะโรคของพลอยนั้น มีอาการอย่างหนึ่งที่ไม่มียาอะไรแก้ไขได้ และอาการนั้นก็คือขาดความสนใจต่อสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมตัวอยู่ในโลก ข่าวที่พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับ ทำให้พลอยบังเกิดความสนใจมากขึ้นทันที หวนคิดถึงครั้งที่เคยไปเฝ้าชมพระบารมี เมื่อตอนเสด็จกลับครั้งแรกสมัยยังทรงพระเยาว์ เวลาที่ล่วงเลยไปหลายปีหนักหนาแล้ว ปานี้จะต้องทรงพระเจริญเป็นหนุ่ม พระรูปโฉมจะเป็นอย่างไร เป็นเรื่องที่พลอยเก็บเอาใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยความกระหายใจ ความรู้สึกนั้นเต็มไปด้วยความปิติอิ่มใจ ไม่ผิดอะไรกับความรู้สึกเมื่อครั้งลูกของตนจะกลับจากเมืองนอก เพราะความรู้สึกของพลอยที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัว ก็เหมือนกับที่ซื่อได้เคยว่าไว้ครั้งหนึ่ง คือมีความรักดูดีอย่างลึกซึ้ง ไม่ซื่อแต่มีความจงรักภักดี เยี่ยงพระราชาราษฎรจะพึงมีต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของตน แต่มีความรู้สึกผูกพันใกล้ชิดเหมือนกับว่า พระเจ้าอยู่หัวเป็นของตนแท้ๆ เป็นคนในครอบครัว มีสายสัมพันธ์ทางโลหิตเป็นบุตรหลานที่รักปานแก้วตา ที่ตนได้เฝ้าคอยดูความเจริญเติบโตด้วยความรัก และมีความเจตนาดีพร้อมด้วยความหวังในอนาคต ที่จะรุ่งเรืองต่อไป ด้วยความรู้สึกเช่นนี้ พลอยจึงมีอาการกระตือรือร้น เมื่อได้ข่าวว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับจิตใจที่เคยแห้งแล้งเพราะปราศจากความหวังและความสนใจ เนื่องด้วยถูกกระทบกระเทือนใจด้วยความทุกข์ และความผิดหวังมานานนั้น ก็กลับเบิกบาน มีผลสะท้อนถึงโรคภัยไข้เจ็บที่บั่นทอนทางกาย ทำให้มีอาการดีขึ้นตามลำดับ จนบุตรและพี่น้องพากันแปลกใจ เพราะพลอยในระยะนี้ดูเหมือนจะหายวันหายคืน จนลุกนั่งและเดินเหินได้แคล่วคล่องเหมือนคนปกติ อาหารและการหลับนอนก็อยู่ในระดับดี จนคนอื่น ๆ ที่พากันเป็นห่วงในอาการไข้ของพลอยนั้น พากันเชื่อว่าพลอยได้ผ่านพ้นจากโรคแล้ว และมีแต่จะหายเป็นปกติ ในเวลาไม่ช้า

เมื่อเหลือเวลาอีกสองสามวันที่จะถึงวันพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ พลอยก็พูดกับตาอันด้วยถ้อยคำ ที่ตาอันต้องมองดูพลอยอย่างสงสัย พลอยพูดว่า

"อัน วันเสด็จกลับแม่อยากจะไปรับเสด็จ อันไปรับบ้ำช้อยมาด้วย เพราะคราวที่แล้วก็ไปรับเสด็จด้วยกัน"

"แต่คุณแม่..." ตาอันพูดอย่างงงๆ "คุณแม่มันไม่ค่อยสบาย เจ็บมานานเพิ่งจะค่อยยังชั่ว จะไปไหนหรือ"

"แม่ไม่เคยขออะไรที่เกินกำลังเลยอัน" พลอยตอบอย่างแนใจ "ธรรมดาแม่ก็เป็นคนไม่ชอบไปไหน แต่คราวนี้แม่ขอเถิด อันอย่าขัดใจแม่เลย แม่รู้สึกเหมือนกับว่าถ้าไม่ได้ไปรับเสด็จแล้ว แม่จะไม่เป็นอันกินอันนอนอีกต่อไป แม่ก็แก่แล้วอันขอให้ช่วยจัดการให้แม่ได้เห็นในหลวงให้เต็มตาสักครั้งเถิด ช่วงเวลาเสด็จผ่านไปเท่านั้น แม่ไม่ขออะไรมา"

ตาอันคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดว่า

"เห็นจะไม่ใช่โรคระมั่ง เพื่อนผมเขาเช่าอาคารไว้ที่ราชดำเนินอยุธยาทางเสด็จผ่านพอดี ถ้าคุณแม่ไปนั่งคอยดูที่นั่น
หาหยุดย้าน้ำท่าไปเตรียมไว้ คุณแม่ก็คงจะได้เห็นในหลวงได้ แล้วผมจะไปจัดการให้"

"ขอบใจอัน" พลอยตอบอย่างดีใจ "นี่ว่าสงเคราะห์แม่เอาบุญเกิด แล้วอย่าลืมไปรับป่าช้า"

บทที่ ๑๖ (หน้าที่ ๒)

พอถึงวันพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ พลอยก็พาสมาใจและหลานๆ พร้อมด้วยเด็กในบ้านอีกหลายคน ที่อยากไปรับเสด็จ
มีพวกภรรยาคุณชิต หอบอาหารกลางวันน้ำกินตลอดจนยาบางอย่าง ใส่กระเช้าโตลงเรือออกจากบ้านพร้อมด้วยตาอัน ผู้
ซึ่งเมื่อเห็นข่าวของที่เตรียมไปแล้วก็หัวเราะพูดว่า

"คุณแม่เตรียมตัวเสียรอกับจะไปทอดกฐิน"

พลอยมองดูสัมภาระต่างๆ แล้วก็หัวเราะอย่างรำเริง ตอบว่า

"แม่อันก็อย่างนั้นเหมือนกัน แต่ของที่เตรียมไปนี่ ไม่ใช่สำหรับแม่คนเดียวหรอก เด็กๆ ไปตั้งหลายคนต้องเอาไป
เผื่อ"

พอข้ามฟากมาถึงฝั่งพระนคร ตาอันก็พาพลอยและคนอื่นที่มาด้วยกัน ไปนั่งรอรับเสด็จอยู่ที่อาคารราชดำเนินอย่าง
ที่ได้นัดกันไว้ แล้วตาอันก็เอารถไปรับช้อย ผู้ซึ่งจะออกมาจากในวัง เวลานั้นยังเช้าอยู่มาก แต่พลอยก็สังเกตเห็นได้แล้วว่า
พระราชาราษฎร์ที่มาคอยรับเสด็จในวันนั้นมากมายผิดปกติ และมากกว่าวันที่ได้เห็นเมื่อตอนเสด็จกลับครั้งแรก คนทุกอายุ
ทุกวัยและทุกฐานะ ดูเหมือนจะมารวมกันอยู่ในวันนั้น ด้วยวัตถุประสงค์อันเดียวกัน คือคอยรับเสด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรง
เป็นประมุขของชาติอันแท้จริง ซึ่งทุกคนรู้สึกว่าจะขาดไปเสียนานตลอดระยะเวลาแห่งสงคราม วันเสด็จกลับวันนี้ ดูเหมือนจะ
เป็นวันสำคัญในความรู้สึกของคนทั้งหลาย เป็นวันสิ้นสุดแห่งยุคทมิฬของสงครามที่ผ่านไป และเป็นวันเริ่มแห่งยุคใหม่ ที่
ทุกคนจะได้เริ่มทำการแก้ตัว สร้างชีวิตใหม่ด้วยความแจ่มใส หลังจากความเสียโอกาสต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นในระหว่างสงคราม

ถ้าจะว่ากันไปแล้วความเชื่อถือและความหวังเช่นนั้น อาจเป็นของผิดพลาดปราศจากหลักเกณฑ์ในสายตาและ
ความเห็นของคนหลายคน ที่เห็นว่าพระมหากษัตริย์นั้น ก็เป็นเพียงมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ย่อมจะไม่มีบาบริใดๆ นอกเหนือ
ไปกว่าคนธรรมดา แต่ในสายตาของพลอยและคนเป็นส่วนใหญ่ ที่ไปรับเสด็จด้วยความปีติโสมนัส และความจงรักภักดีใน
วันนั้น ผลแห่งพระบาบริได้เกิดขึ้นแล้วในใจของตน คือความชุ่มชื่นในหัวใจ ความรู้สึกอุ้นหนาฝาคั่งปราศจากความว่าเหว
ความหวังดีเจตนาดีต่อคนทั้งปวง ที่มีความจงรักภักดีร่วมกัน ต่างคนต่างมองดูกันในฐานะเป็นคนร่วมครอบครัวอันใหญ่
ปราศจากชั้นทาศติ มีความรักร่วมกัน และเจตนาดีร่วมกันในบุคคลอันเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพบูชา บุคคลอันเป็น
สายสัมพันธ์เชื่อมโยงในความเป็นไทย และความรู้สึกอันดีต่อกัน ถูกแล้วพระเจ้าอยู่หัวยังอยู่ในวันเยาว์ เป็นแต่เพียงเด็ก

หนุ่มคนหนึ่งเท่านั้นเอง แต่เป็นเด็กหนุ่มที่เป็นของคนทั้งชาติ เป็นลูกหลานของคนที่มีอายุสูง เป็นน้องของคนที่มีอายุต่ำกว่านั้น และเป็นพี่เป็นเพื่อนของคนในวัยเดียวกับพระองค์ ความรู้สึกอย่างสนิทสนมนี้เกิดขึ้นอย่างมหัศจรรย์ ถ้าจะอธิบายด้วยความคิดของพลอยซึ่งเป็นคนโบราณ ก็จะต้องว่าเป็นไปได้ด้วยพระบารมี ในวันนี้คนเป็นจำนวนแสน รายทางจากดอนเมืองถึงพระบรมมหาราชวัง เพื่อต้อนรับคนที่ตนรักกลับบ้าน ทุกคนเต็มไปด้วยความรักความมั่นใจและความยินดี ในจำนวนคนเป็นแสนๆ นั้นจะหาใบหน้าที่โศกสลด จะหาใบหน้าที่เศร้าหมอง และจะหาใบหน้าที่ยิ่งโกรธเคียดแค้นสักใบหน้าเดียวก็ไม่มี พลอยเหลียวดูบรรยากาศรอบๆ ตัวแล้วก็ขนลุกคอดหอยตีบตันไปด้วยความปิติ ที่ดูเหมือนจะให้ความปวดร้าวได้เช่นเดียวกับความทุกข์

ข้อยกกระหีบกระหอบเดินฝ่าฝูงคนมานั่งข้างๆ ตัวพลอย แล้วก็ยกผ้าเช็ดหน้าขึ้นซับเหงื่อ แล้วเอาโบกที่ตัวอย่างแรงๆ เพื่อระบายความร้อน พलगพูดด้วยเสียงที่แหบแห้งว่า

"แม่พลอยมีน้ำเย็นๆ ขอกินสักอีกเกิด ฉันกระหายน้ำจะขาดใจ"

พลอยเปิดกระติกน้ำแข็งรินน้ำเย็นส่งให้ช้อย ผู้ซึ่งรับไปดื่มแล้วรินใส่มือลูบตามหน้าตามแขน แล้วพูดต่อไปว่า

"ตั้งแต่ฉันเกิดมาจนปานนี้.....อายุหกสิบกว่าแล้ว ยังไม่เคยพบเคยเห็นคนมากเท่าวันนี้เลย พอฉันออกจากวังเห็นคนมีดีพ้ามัวฝนเต็มถนนหนทาง เต็มทุ่งพระเมรุ ฉันก็ซาอ่อนแทบจะเป็นลม พ่อฉันเขาจะพามาจริงก็ได้ เพราะเขาห้ามรถเสียแล้ว ต้องเดินแหวกคนมาจนถึงที่นี่ เจ้าประคุณเอ๋ย ไม่รู้ว่ามีมากันจากไหนมากมายเหลือเกิน"

"นั่นสิช้อย ฉันเองก็อัศจรรย์ใจ ไม่เคยเห็นอย่างนี้เลย" พลอยตอบเห็นด้วย

"แล้วนี่แม่มาอย่างนี้ทั้งเจ็บไข้ แม่ไม่กลัวมาเป็นลมตายเสียกลางทางบ้างหรือแม่พลอย" ช้อยถามอย่างครึ่งสงสัยครึ่งเป็นห่วง

"ไม่เป็นไรหรอก ฉันมาแต่เข้าคนยังไม่มากนัก" พลอยตอบ "แต่ถึงอย่างไรวันนี้ฉันก็ต้องมา ต้องมารับเสด็จ ต้องมาให้ได้เห็นจริงได้"

"ฉันก็เห็นใจ" ช้อยว่า "เป็นฉันเองเป็นตายก็ต้องมาเหมือนกัน เพราะฉันรักของฉันในหลวงองค์นี้ เกิดมาเป็นตัวฉันก็เพิ่งรักในหลวงองค์นี้เท่านั้น องค์ก่อนๆ ฉันไม่เคยกล้าไปรักท่านหรอก ฉันกลัวท่านมากกว่า แต่องค์นี้ไม่เหมือนองค์ก่อนๆ ฉันรักเอาจับจิตจับใจทีเดียว จะเป็นเพราะอะไรก็ไม่รู้ บางทีจะเป็นเพราะท่านยังทรงพระเยาว์ หรือจะเป็นเพราะฉันเป็นประชาธิปไตยไปกับเขาด้วยแล้วก็ไม่รู้"

เสียงตาอันหวัหวัระอยู่ข้างหลังเบาๆ ในลำคอ ทำให้ช้อยต้องหันไปค้อนเชิงสัพยอกแล้วพูดว่า

"ดูพ่อฉันสิ ! พ่อฉันพูดว่าเป็นประชาธิปไตยกับเขามั่ง ก็หัวเราะเยาะ ยายแก่อย่างฉันจะเป็นประชาธิปไตยบ้างไม่ได้หรือ ฉันอยากรู้หนัก"

หลังจากที่ได้คุยกันอยู่สักครู่ ก็บังเกิดอาการตื่นเต้นในหมู่ฝูงชนนั้นอย่างผิดสังเกต เป็นอาการบอกให้รู้ว่ากำลังจะเสด็จพระราชดำเนินผ่านมาด้วยรถพระที่นั่งแล้ว ทุกคนต่างเดินหรือวิ่งไปมาสับสน ต่างคนต่างตั้งใจจะหารที่ๆ ตนนึกว่าจะได้ชมพระบารมีพระเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิดอย่างที่สุด บังเอิญอาคารที่พลอยไปอาศัยนั่งรออยู่นั้น อยู่ริมทางเสด็จพระราชดำเนินพอดี ถึงแม้ว่าหน้าอาคารจะมีคนมายืนมีดมิดไปหมด แต่พลอยก็ลองยื่นชะเง้อทอดลองดู แล้วก็เบาใจว่าตนอาจมองข้ามหัวคน เห็นองค์พระเจ้าอยู่หัวได้โดยมิต้องออกไปเบียดคนข้างนอก เสียงชโยดังมาแต่ไกลมาก แล้วเสียงนั้นก็ใกล้เข้ามาทุกที ทุกคนยิ่งลึกลับสนทนากันยิ่งขึ้น พลอยยึดตัวตรึง นึกในใจว่าเมื่อรถพระที่นั่งผ่าน ก็จะถึงกับต้องยืนปลายเท้าเพื่อให้แลเห็นได้ชัด ตาทั้งคู่จ้องมองออกไปข้างหน้า เฟงคอยจับภาพอยู่แต่ภาพเดียว ไม่ยอมเหลียวไปทางอื่น ไม่ยอมให้สิ่งอื่นมาแบ่งแยกเอาความสนใจไปจากตัวเอง เสียงชโยดังขึ้นทุกที ในที่สุดก็ดังกบก้องแก้วหู ปานแผ่นดินจะถล่มทลาย รถพระที่นั่งสิ่งข้างแล่นผ่านมาอย่างช้าๆ ธงมหาราชปลิวสะบัดพัดมาหน้ารถ ทันใดนั้นพลอยก็ต้อยกมือทั้งสองกุมที่หน้าอก เหมือนกับจะป้องกันมิให้หัวใจเต้นแรง จนหลุดลอยออกมาข้างนอก เพราะพลอยได้เห็นพระองค์พระเจ้าอยู่หัวถนัดชัดเจน ประทับอยู่บนรถพระที่นั่ง อันมีสมเด็จพระอนุชาประทับอยู่เคียงข้าง ทรงโบกพระหัตถ์กับพสกนิกร ทรงยิ้มน้อยๆ และในแวบพระเนตรเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณา อย่างที่คนไทยยุคนี้มีได้เคยประสบพบเห็นมาแต่ก่อน พลอยยื่นน้มน้ำตาไหลพราก ความปีติอิมเิบเหมือนกับว่าเป็นของแข็งเข้าไปกดตันหัวใจ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญเป็นหนุ่มใหญ่ ดูช่างรวดเร็วเสียนี้กระไร หลังจากวันที่มารับเสด็จคราวโน้น พระรูปโฉมงดงามเป็นสง่าราศีสุดที่จะหาอันใดเปรียบเทียบได้ ทรงเป็นทุกอย่างและมีลักษณะทุกอย่างครบถ้วน ตามที่พลอยได้เคยนึกได้เคยฝันว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินควรจะทรงเป็นและทรงมี

พลอยที่นั่นคล้อยไป พลอยก็เหลียวหาข้อข้อยซึ่งนึกว่ายืนอยู่ข้างตัว เพื่อจะพูดจาแสดงความในใจของตน แต่ข้อข้อยก็มิได้อยู่ที่นั่น และคนอื่นๆ ที่มาด้วยกันก็หายไป คงเหลือแต่ตาอันยืนอยู่คนเดียว เพราะความเป็นห่วงพลอย

"อั้น นี่เขาไปไหนกันหมด" พลอยถามขึ้น

"เขาวิ่งออกไปข้างนอกตอนในหลวงเสด็จมาถึง อยู่ข้างนอกนั่นทั้งหมด" ตาอันตอบ

"แล้วป่าข้อข้อยเล่า หายไปไหน"

ตาอันหัวเราะชี้มือไปข้างหน้าแล้วพูดว่า

"ป่าข้อข้อยเป็นคนวิ่งออกไปก่อน เด็กๆ จึงได้ตามไป อยู่ไหนปะไร คุณแม่เห็นไหม ไปเดินตรงนั้นนั่นแน่ โบกมือร้องชโยกับเขาเสียอีกด้วย"

พลอยมองไปทางมือชี้แล้วก็อดหัวเราะไม่ได้ นึกชมความแข็งแรงของข้อข้อยอยู่ในใจ พลาญพูดว่า

"ป่าข้อข้อยนี้แก่งไม่หาย อั้นดูชี้ท่าแถววงกะสาวัวๆ ก็ไม่ปาน"

รถพระที่นั่งผ่านไปไกลแล้ว อีกครู่หนึ่งข้อข้อยก็เดินแหวกคนกลับเข้ามาหา ปากก็ร้องว่า

"ไอ้ยี้ ! เหนื่อยจะขาดใจแม่พลอย แม่ทูนหัว ! ขอน้ำเย็นๆ กินเอาบุญอีกอีกหนึ่งเกิด"

พลอยรินน้ำส่งให้แล้วก็ยกว่า

"สมน้ำหน้า แก่แล้วยังไม่เจียมสังขาร เคราะห์ดีเขาไม่เหยียบตาย นั่นมันเรื่องอะไรจะต้องออกไปเดินอยู่
กลางแปลง ดูแต่บนนี้ก็แลเห็นถมไป"

"ไอ้ยี้ ! อย่ามาทำเป็นคนแก่ดูฉันหน่อยเลย ฉันเองก็ไม่ว่ามันแพ่นออกไปได้ยังไง" ซ้อยพูดพลางยกผ้าเช็ดหน้าขึ้น
ซับเหงื่อ แล้วก็ร้องว่า

"งามจริง ! เจ้าประคุณ งามอะไรอย่างนี้ ! ถ้าลูกยังสาวๆ ลูกจะวิ่งตามไปดูให้ถึงประตูวังเลย !"

"ดูซ้อยซี !" พลอยพูดแล้วก็ต้องหัวเราะอีก "เดี๋ยวเด็กๆ มันได้ยินมันจะหัวเราะเยาะเอาหรอก"

"ช่างมัน" ซ้อยตอบอย่างอารมณ์ดี "วันนี้ใครจะทำอะไรก็ไม่โกรธ แต่ท่านช่างงามเหลือเกินนะพลอย ฉันเคยอ่าน
หนังสือว่าใครต่อใครงามอย่างไรมากก็มาก เพิ่งมาเห็นด้วยตาว่าเป็นจริงไปได้วันนี้ พวกผู้หญิงสาวๆ ที่เขาวิ่งไปยืนกับฉัน
เมื่อกี้ เขากะโดดโลดเต้นกันราวกะอะไรดี"

"แล้วก็ตัวละ" พลอยขัดคอ "ฉันเห็นเดินไปกับเขาเหมือนกัน ร้องขโยราวกะสาวรุ่นๆ"

"ไอ้ ! ถึงอย่างนั้นเพียวรี" ซ้อยร้องอย่างไม่เชื่อ แล้วก็พูดต่อไปว่า "นี่แหละหนาแม่พลอย เหมือนกับที่คนแต่ก่อน
ท่านว่าไว้ละ 'อย่าว่าแต่รุ่นราวสาวแล้ว ถึงเฒ่าแก่ก็ยังคิดพิศวง' อย่าวไรละ"

"แต่ท่านงามจริงๆ นะซ้อย" พลอยอดพูดขึ้นไม่ได้ "สง่าราศีก็เท่านั้น ฉันไม่เคยพบเห็นเลย เจ้านายแต่ก่อนว่างามก็
จริงหรอก แต่ทำไมฉันไม่เคยนึกว่างามถึงเพียงนี้"

"นั่นนะซี" ซ้อยพูดไปพยักหน้าไป "งามจริงงามเหลือเกิน....เหลือเกิน จะพูดอะไรก็ไม่ถูก ฉันเคราะห์ดีอยู่หน่อยหนึ่ง
คราวนี้ ที่ท่านจะประทับในวัง อยู่ที่บรมพิมาน พลอยก็รู้ว่าในวังมันเจียบเหงาแค่นั้น คราวนี้ประทับในวังจะครึกครื้นขึ้น
บ้างกระมัง"

"ฉันว่าไม่ชั่วแต่ในวังเท่านั้นหรอกซ้อย" พลอยตอบ "เสด็จกลับคราวนี้ที่ไหนก็คงจะครึกครื้นขึ้นทั้งนั้น ทิวทั้งบ้านทั้ง
เมือง แต่ฉันได้ยินว่าจะเสด็จกลับมาชั่วคราว แล้วก็ไปนอกอีก ตรงนี้แหละที่ฉันไม่ชอบ อยากให้ท่านประทับอยู่ตลอดไป"

"ฉันก็เหมือนกัน" ซ้อยว่า "แต่ก็นั่นแหละจะทำอย่างไรได้ แต่อย่าเพิ่งไปคิดถึงตอนนั้นเลย ยังเสด็จอยู่อีกนานหรอก
ถึงจะเสด็จไปนอกอีกจริงก็ไม่เห็นแปลก เสด็จกลับอีกที่เราจะมารับเสด็จท่านอีก สนุกดีออกจะตายไป"

พอกระบวนเสด็จพระราชดำเนินผ่านไปแล้วสักครู่ ตาอันก็ออกไปเฝ้ารถมารับ พลอยนั่งคอยรถและคุยกับช้อยเรื่อยๆ ไป จนเวลาล่วงเลยไปอีกนาน ตาอันจึงได้เฝ้ารถมาจอดที่หน้าอาคาร พลอยพาลูกหลานและเด็กๆ รวมทั้งช้อยขึ้นรถ แวะไปส่งช้อยที่ประตูวังก่อนที่จะลงเรือข้ามฟากกลับบ้าน ระหว่างที่นั่งมาในรถ ช้อยก็พูดขึ้นเบาๆ ว่า

"พลอย เราสองคนนี่รับเสด็จในหลวงกลับจากนอกกันมาก็หนแล้ว"

พลอยนั่งคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็ตอบว่า

"สามหนแล้วกระมังช้อย หนแรกตอนพระพุทเจ้าหลวงเสด็จกลับจากยุโรป อีกสองหนก็แผ่นดินนี้"

"สนุกกันทุกหนจริงไหมพลอย"

"สนุกเต็มทีช้อย สนุกทุกหน" พลอยตอบ

ช้อยนั่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็พูดขึ้นว่า

"พลอยเราสองคนนี่ก็ได้สนุกมาด้วยกันมากแล้วไม่ใช่หรือ"

"มากทีเดียวช้อย บางอย่างคิดดูแล้วก็เหมือนกับเมื่อวานขึ้นนี่เอง"

"นั่นนะซี" ช้อยพูดอย่างพอใจ "เราสองคนนี่ถ้าจะว่าไปก็ไม่เสียชาติเกิดหรอก"

พอรถถึงประตูวังช้อยก็ลงจากรถ ล้าลาแล้วก็กลับเข้าวังอย่างกระปรีกระเป่า ฝ่ายพลอยก็พาลูกหลานข้ามฟากกลับบ้านด้วยความอิมใจ

ตั้งแต่นั้น คนไทยเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะพูดกันแต่เรื่องในหลวง เรื่องอื่นๆ หลายเรื่องที่ตนเคยเห็นว่าสำคัญ ดูจะหมดความสำคัญลงไป เพราะเรื่องเหล่านั้นเมื่อพูดกันไปแล้ว ก็มีแต่ความยุ่งยากใจมากกว่าความตื่นเต้นยินดี ส่วนเรื่องในหลวงเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความสบายใจ ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ยิ่งในระหว่างหมู่คนที่ชอบตื่นเต้นของใหม่ ในหลวงก็นับว่าเป็นของใหม่เยี่ยมที่สุด เพราะมิได้ประทับอยู่ในพระนครมาเสียหลายปี พลอยเป็นคนหนึ่งซึ่งฟังเขาคุยเรื่องในหลวงได้ไม่เบื่อ เฝ้าติดตามข่าวเกี่ยวกับพระองค์ทั้งทางปากคนเล่าและทางหนังสือพิมพ์ ในระยะเวลาหลายเดือน ที่เสด็จอยู่ในพระนครนั้น พลอยได้ทราบถึงพระกิตติคุณอันประเสริฐมากมายหลายอย่าง พระมหากรุณาที่มีต่อพสกนิกรของพระองค์ และความจงรักภักดีที่ประชาชนทั้งไทยและเทศ ที่เข้ามาฟังพระบรมโพนธิสมภารได้มีต่อพระองค์เป็นล้นพ้น พลอยลองนึกย้อนหลัง นำเอาเหตุการณ์ที่ได้เห็น ไปเทียบกับสมัยแผ่นดินก่อนๆ อีกสามแผ่นดินที่ตนได้ผ่านมาแล้ว ก็รู้ว่าแต่ก่อนนั้น ถึงแม้ว่าความจงรักภักดี จะมีอยู่มากมายเพียงไรก็ตาม ความจงรักภักดีนั้นก็ได้เคยแสดงออกมาอย่างชัดแจ้งพร้อมเพรียงกัน อย่างแผ่นดินนี้ และความจงรักภักดีที่เห็นในระยนี้ ก็ดูจะเป็นความรู้สึกใกล้ชิด เป็นเรื่องส่วนตัวของคนเป็นจำนวนมาก ยิ่งกว่าที่ได้เคยเห็นมาแต่ก่อน

พลอยเองนั้นรู้สึกว่าคุณภาพโดยทั่วไป ดูจะเริ่มมีความมั่นคงยิ่งกว่าแต่ก่อน พลอยคำนึงถึงชีวิตของตน ก็เห็นว่าโรคภัยไข้เจ็บอันเกี่ยวข้องกับโรคหัวใจที่เป็นอยู่นั้น มีอาการดีขึ้นบ้าง พอที่จะกระทำกิจการต่างๆ อย่างเบาๆ ได้ ไม่ต้องนอนเป็นคนไข้เหมือนแต่ก่อน พลอยรู้ว่าโรคของตนยังไม่หายขาด และก็อาจไม่วันหาย แต่ความรู้นั้นก็มิได้ทำให้พลอยรู้สึกวิตกแต่อย่างไร ชีวิตของลูกแต่ละคนก็จะเป็นไปตามปกติ พระอันกำลังบวชอยู่อย่างสงบ ตาอันก็อยู่กับบุตรภรรยาเป็นปกติ ประไพนั้นถึงจะไม่ลงรอยกับคุณเสวีนึก แต่ก็ดูจะเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ไม่หุนหันพลันแล่นอย่างแต่ก่อน ถ้าหากว่าตาอืดยังอยู่... พลอยนึกถึงตาอืดที่ไร ก็รู้สึกเหมือนกับว่ามีใครเอาผ้าดำที่ขึ้นและเย็นชืดเข้ามาห่อหุ้มหัวใจ เพราะเรื่องตาอืดเป็นเรื่องที่พลอยปลงไม่ตก

พลอยดำเนินชีวิตต่อไปเป็นปกติ ระหว่างนั้นเวลาที่พระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับก็ใกล้เข้ามาทุกวัน ซ้อยออกมาจากในวังครั้งใด ก็มีแต่เรื่องในหลวงมาคุยให้พลอยฟัง และพอเพิ่มมาหาครั้งใดก็มีแต่เรื่องในหลวง พอเพิ่มซึ่งเป็นคนสนใจในกิจการบ้านเมือง จนพลอยเห็นว่ามากจนเกินไปนั้น ก็ยังอุตสาหะยับยั้งความสนใจนั้นไว้ ระหว่างที่ในหลวงเสด็จอยู่ และสนใจเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับในหลวงเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ

วันนั้นพลอยจำได้ว่าเป็นวันอาทิตย์ เพราะตาอันอยู่บ้านมิได้ไปทำงาน เช้าวันนั้นเป็นวันอาทิตย์ที่แจ่มใส เช่นวันธรรมดาวันหนึ่งในเดือนมิถุนายน พลอยตื่นนอนแต่เช้าเช่นเคย ไม่รู้สึกว่ามีอะไรผิดปกติไปจากวันอื่นๆ เลย ทุกอย่างดูแจ่มใสเป็นปกติ ชีวิตโดยรอบดำเนินไปอย่างเคย เรือแพยังคงขึ้นล่องอยู่ในคลองบางหลวง อย่างที่เคยเห็นมาแล้วหลายสิบปี พอดตกสายราวๆ ห้าโมงเช้า พ่อเพิ่มก็เดินหน้าชิดขึ้นบันไดเรือนขึ้นมายังที่ๆ พลอยนั่งอยู่ มีตาอันนั่งเล่นกับลูกชายคนเล็กอยู่ใกล้ๆ

"แม่พลอย ! พ่ออัน !" พ่อเพิ่มพูดด้วยน้ำเสียงที่พลอยไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน "เกิดเรื่องใหญ่แล้ว ในหลวงสวรรคต"

พลอยสะดุ้งแทบสุดตัว พลางร้องว่า

"คุณหลวงเอาอะไรมาพูด ไม่จริง ! ฉันไม่เชื่อ ! ท่านยังหนุ่มแน่นออกอย่างนั้นจะสวรรคตได้อย่างไร !"

ตาอันเหลียวดูพลอยด้วยสายตาที่เป็นห่วงและตกใจระคนกัน

"ฉันแวะเข้าไปกินกาแฟที่หน้าวังก่อนที่จะข้ามมานี้ ได้ยินเข้าพูดกันที่นั่น"

พลอยรู้สึกโล่งใจขึ้นมาครั้นๆ ชาวร้านกาแฟของพ่อเพิ่ม ! ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องผิด แต่คนสมัยนี้ก็ช่างเหลือเกิน เขาเรื่องที่ไม่ว่าจริงและสุดแสนจะอัปมงคลมาพูดเล่าลือกันง่าย ๆ เสียงพ่อเพิ่มพูดเพิ่มพ่าวว่า "จริงนาแม่พลอย . . . จริงๆ พ่ออัน" แต่พลอยก็ไม่สนใจ นึกได้แต่อย่างเดียว คราวนี้พ่อเพิ่มต้องผิด จะถูกได้อย่างไร เมื่อพ่อเพิ่มเก็บเอาข่าวลือที่เป็นไปไม่ได้มาอ้างว่าเป็นจริง

พอบ่ายโมงซ้อยก็ออกมาจากในวัง เมื่อเห็นการแต่งตัวของซ้อยที่แต่งดำทั้งชุด พลอยก็ได้แต่นั่งนิ่งเหมือนถูกตรึงอยู่กับที่

ซ้อยเดินร้องไห้ น้ำตาอาบหน้าขึ้นเรือนมา ในใจของพลอยก็ได้แต่ร้องว่า "ไม่จริง ! ไม่จริง ! ไม่เชื่อ !" แต่ก็ไม่กล้าเอ่ยปากถาม เพราะในใจนั้นอยู่รู้ว่าจริงเสียแล้ว ซ้อยมาแล้วรายละเอียดบางอย่าง เกี่ยวกับการเสด็จสวรรคต ซึ่งทำให้เหตุการณ์ทั้งหมดไม่น่าจะเป็นไปได้ยิ่งขึ้นไปอีก หลังจากนั้นท้องฟ้าดูมืดครึ้มลง และทุกอย่างก็มืดครึ้มไปตาม เสียงลมพัดเสียงนกร้อง และเสียงน้ำไหลหน้าบ้าน ฟังดูเหมือนคนร้องไห้....

ซ้อยกลับไปแล้ว บอกว่าคงมีงานในวัง ต้องรีบกลับ ซ้อยผู้ซึ่งเป็นชาววังมีฐานะ และจะเป็นต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด รีบกลับเข้าวังเพราะเป็นห่วงหน้าที่ พลอยลุกเดินช้าๆ เข้าไปเอนหลังลงนอนที่บนเตียง รู้สึกเหนื่อยและเพลียยิ่งกว่าที่ได้เคยรู้สึกมาในครั้งใด พลอยลงนอนหลับตาหนึ่งๆ พยายามจะไล่ความนึกคิดทั้งหมดออกจากสมอง

"ไม่น่าเลย" พลอยนึกในใจ "ยังหนุ่มแน่นสวยงามออกปานนั้น ไม่น่าเลย แต่ก็สวรรคตไปแล้ว ทั้งที่ทรงเป็นถึงพระเจ้าอยู่หัว มีคนรักทั้งแผ่นดิน ..... นับประสาอะไรกับตาอืดซึ่งเป็นเพียงลูกเรา จะตายไปไม่ได้ ขนาดพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเปี่ยมไปด้วยพระรูปพระโฉมและสมบัติอื่นๆ อีกมีรู้จักเท่าไร ยังหลีกเลี่ยงไม่พ้น บรรทมอยู่ถึงบนพระที่นั่ง แวดล้อมไปด้วยราชบริพาร ความตายยังจุเข้าใจจนถึง นับประสาอะไรแต่ลูกเราตัวเรา...ในที่สุดก็ต้องเหมือนกันทั้งนั้น ผิดกันแต่เวลา"

พลอยรู้สึกเหมือนกับว่าตัวลอยขึ้นสู่เบื้องสูงในขณะนั้น ความทุกข์ทั้งหลายที่เกิดแก่ตัวมาหลายครั้งหลายครา ดูเหมือนจะเริ่มหลุดพ้นไป พลอยนึกถึงคุณเปรมซึ่งดูเหมือนจะมาอยู่ใกล้ตัวทุกครั้งที่ยังเกิดความทุกข์โศกเศร้า

"คุณเปรม..." พลอยร้องเรียกอยู่ในใจ "ฉันไม่เข้าใจอะไรหลายอย่าง ถ้าคุณเปรมยังอยู่ฉันก็คงจะถามได้ แต่ก็ช่างเกิดไม่เป็นไร...ว่าที่จริงฉันก็เริ่มจะเข้าใจอะไรได้บ้างแล้ว แต่ฉันอยู่มานานเต็มที คุณเปรม.....ได้เห็นอะไรที่ไม่นึกว่าจะเห็นและไม่อยากจะเห็น... ฉันอยู่มาจนถึงสี่แผ่นดินแล้ว คุณเปรม...สี่แผ่นดิน...นานหนักหนา ฉันเหนื่อยเต็มที เหนื่อยจะขาดใจ...คนสี่แผ่นดินนั้นแก่เกินไปกระมัง หรือว่าฉันจะเหนื่อยเพราะเรื่องอื่นก็ไม่รู้.....สี่แผ่นดิน....."

เย็นวันนั้น วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ น้ำในคลองบางหลวงลงแห้งเกือบขอดคลอง หัวใจพลอยที่อ่อนแอลงด้วยโรคและความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงก็หลุดลอยตามน้ำไป

จบบริบูรณ์

Fourth Reign

Chapter 16

Phloi was ill for several months and grew increasingly weak. Even though her children and other relatives tried to take the best care of her, the patient's feelings were an important obstacle, to wit, even though she hadn't given up on her will to live, she didn't have any enthusiasm to go on living. She wasn't in any way worried about her own condition but behaved as if she left herself drift along the tide of fate, didn't try to get better and had no will to fight. An even more important obstacle to treatment was the penury of drugs at the time, especially for her ailment, a rare disease affecting the heart which required several kinds of special drugs that were hard to find, because the volume of those drugs before the war was small compared to those needed for more usual diseases. When war started, those drugs were used up. The few that were left were hoarded to be sold at astoundingly high prices. The doctor who treated Phloi himself didn't know where to find the drugs he needed to treat her and merely jotted down their names and said that they would be very useful if they could be found.

The penury of drugs thus was a big problem over which they had to consult one another constantly. One day, Khun Seiwee came to the Bang Luang Canal house to see both Phloi, who was ailing, and Praphai, who had come to take care of her mother. As they sat talking for a while An took out the paper where the drugs were listed, had a look at it and then said, 'Seiwee, you know many people. Try to see if you can find those drugs for Mother. I've been looking for them just about everywhere but can't find any.'

Khun Seiwee took the list, looked at it, then took out a note-

FOUR REIGNS/KUKRIT PRAMOJ

book from his shirt pocket and then turned to smile at Phloi and said slowly, mouthing every word as always upset her, 'It is no problem, Mother. I am glad to repay my debt of gratitude to you to the full. Those drugs, other people may not find them, but I think I can. Don't worry, Mother.'

The next day, he came to the house in the afternoon. An, who worried about the drugs, asked about them as soon as he saw him. Khun Seiwee was silent for a moment and then said, 'Everything in this country of ours can be found if we know where to look for it. The important thing is whether we can pay the required price or not.'

'Come on, Seiwee,' An said heatedly. 'Whatever the price, Mother must be cured, that's all that matters.'

'The drugs you asked for are injections,' Khun Seiwee explained. 'They are hard to find because there are very few of them. A friend of mine has some. When he knew it was for Mother, he was glad to sell them for less than the market price.'

'How much will he sell them for?'

'Four thousand two hundred per shot,' Khun Seiwee said with a straight face.

Phloi was so shocked when she heard the price of just one vial that her heart almost stopped beating for good.

An was clearly taken aback. He answered dilatorily, 'That's good, Seiwee, but let me try another source and see what they say first. Anyway, we'll let you know.'

'As you wish,' Khun Seiwee said. 'But don't delay for too long because in another few days the price might go up again. These days, prices increase every day.'

An clenched his teeth and didn't answer and sat smouldering until Khun Seiwee took his leave. As soon as he was gone, Phloi, who had lain on her bed listening quietly, called An in a low voice for him to come and sit close to her. When he had sat down on the edge of the bed, she said, 'An, don't buy that drug. It's far too expensive.'

'Good grief, Mother!' An exclaimed in a near whisper. 'Why scrounge at this point?'

‘I don’t want to scrounge,’ Phloi answered in a low voice. ‘But I’ve always used money in useful ways. That drug, it isn’t that one injection will be enough to cure me, there must be several. At four thousand two per shot, that’s forty two thousand for ten shots, and the price might go up in time. Before long that one drug might cost us a hundred thousand baht.’ She stopped speaking, resting for a while and then heaved a sigh. Then she resumed speaking in a low voice. ‘With this kind of outlay, think carefully, An. My life isn’t worth that much.’

‘Mother!’ An uttered this one word and then hung his head and cried next to his mother, unable to control himself.

Phloi stroked his head softly and then answered, ‘Don’t worry too much about me, An. I’m not hurting much. And that drug, even if we get it, won’t cure me right away. Illness depends very much on fate whatever one does. Some people have lots of drugs and won’t get well, and often die.’

‘It isn’t that, Mother,’ An said in a voice full of resentment. ‘I’m very sorry because I can see through him clearly this time.’

‘Whom do you mean? I don’t understand,’ Phloi said.

‘Seiwee,’ An told her. ‘I know very well that he has invested in the drug business and that he has that drug, but even though he knows you are seriously ill and you must have that drug, he has the cheek to come and tell us he’s selling it for four thousand a shot.’

‘Well, he’s trading with his partners. Maybe it’s a joint investment. Perhaps he’s afraid of their reaction if he gave it away,’ Phloi said, groping for excuses.

‘Even then, filthy rich as he is he could sell at cost, but here he comes and adds a huge mark-up ... Never mind, Mother, I’ll go and find the drug somewhere else. Maybe I’ll get it cheaper. I asked him only to find out how he would react.’

When she heard An’s answer, Phloi merely heaved a sigh. She didn’t resent her son-in-law’s lack of generosity but was taken aback by the deterioration of goodwill in general. Generosity and loving kindness seemed to have disappeared from this world. Even Phloi herself, who was better off than most, still had to feel hard-pressed when she was ill. What was it like for those who had less?

FOUR REIGNS/KUKRIT PRAMOJ

An must have been very angry and resentful with Khun Seiwee over this. The next day he managed to buy the same drug from somewhere else, though he didn't get as many vials as the doctor had ordered. When Pherm came to the house that day, An told him the story.

Pherm shook his head in discouragement and said, 'Never mind, An. No matter how rich people of that ilk will be, I believe that in this world there is merit and karma. Those with an evil heart, even if we don't see them, heavenly powers do. You just wait. Before long they'll wash their knees with their tears.'

'I'm afraid it won't be like that, Uncle,' An said.

'Oh? Why not?'

'I look at the world every day and I can't get myself to believe in anything at all. Those who are honest, sincere, helpful to others as well, turn out to be losers, they'll never prosper, but those who are flatterers, who are fickle, who cheat others, they prosper at all times because they always sell out in time.'

'But that's very bad, young man,' Pherm exclaimed.

'Very bad, yes, but for people like us. For them, it isn't bad. It's good and getting better every day,' An answered grimly.

'You mean that there's no fairness in the world, is that it? That doing evil doesn't bring you evil?' Pherm asked dubiously.

'I wouldn't put it quite like that,' An answered. 'Evil must result in evil. But what results there are don't necessarily befall those who do evil, but also others who know nothing about it. As when you cheat someone and get arrested, you pay the price, but in most cases if people cheat one another, they don't let themselves be caught. The negative result of being cheated happens all the same, but it affects others who don't cheat or aren't aware of it.'

'Uh, hard to say, hard to say,' Pherm fenced. 'I can't quite bring myself to believe this.'

Phloi, who lay listening to the two of them, said, 'I think as you do, An ... I've long thought like that, and that's why I don't want to do evil, I don't want to commit sins.'

Pherm turned to look at Phloi and then muttered, 'Well now, mother and son echo each other. I don't understand what you're talking about.'

‘It’s true, you know, Khun Luang,’ Phloi maintained. ‘If I did something evil knowing that I would be paid back with evil, that it wouldn’t affect others, I wouldn’t fear evil all that much, and I might commit sins like everyone else because good or bad concerns only me. If I go to hell, it’s I who go there, so what? If we want to commit evil, we must be ready to face the consequences. It’s like when you want something: you have to spend money to buy it. But from what I’ve seen, it’s always the others who have nothing to do with it who suffer the consequences, so I can’t bring myself to commit sins because I’m afraid others might suffer.’

‘Let’s talk about something else, Phloi. Take pity on me,’ Pherm said wearily.

Phloi’s condition kept going from bad to worse in the months before the war ended. The penury of drugs made her treatment partly inefficient and she made up her mind to pay no attention to the state of her body. She felt as if she was disabled, found it difficult to do anything, and the more time passed the more she felt that she had to rely on others entirely. This sort of feeling left her all the more dispirited.

One day, Pherm came to see her and after talking about other matters as usual, he said, ‘I think the war won’t last much longer. I think it’ll soon be over. Now Germany has been thoroughly defeated, only Japan remains. A few days ago, America dropped a new kind of bomb on Japan. The people died in the hundreds of thousands.’

‘Like the world-consuming blaze at the end of time,’ Phloi thought at once. ‘When will men stop killing men?’ But what her mouth said was, ‘What kind of bomb is it that is so disastrous? How dreadful!’

‘They call it an atomic bomb,’ Pherm answered. ‘It’s much, much more destructive than those that rained down on us. A single bomb can erase a whole town, killing everybody. So I think Japan can’t go on fighting for long. They must lose for good. Think about it: if they keep fighting, another dozen bombs or so and the entire Japanese archipelago will be destroyed.’

‘Good grief!’ Phloi exclaimed in a feeble voice. ‘And those people who die all over town must be people like us, old people, children, all innocents.’

‘Alas, Phloi,’ Pherm said. ‘The longer they fight the worse it is. If they stop, it’ll be good. The survivors will be fine. But that bomb I can’t help thinking about it. A friend of mine told me they just invented it in America. It’s frightening.’

‘It must be huge, don’t you think, to be able to bring such destruction,’ Phloi said out of simple curiosity.

‘That’s the thing, you see,’ Pherm said with obvious pride as if he had invented the atomic bomb himself. ‘He said the bomb was the size of an ordinary bomb or a little smaller actually, but tens of thousands of times more destructive.’

‘I can’t believe it, but then you must know this better than I.’

‘It’s true, you know.’ Pherm laughed. ‘This is no silly joke. It’s a most important matter actually. We can say that humankind has entered a new era. Think about it. We were born in an era when people still fought with knives and sticks of wood, or shot themselves with flintlocks and pistols. Being airborne was only to be found in epic tales. And we’ve lived until people can fly and drop bombs of a new type, one explosion and a whole town is gone, like with the Pharamart arrows in the *Ramakhian*. It’s been a life worth living, I say.’

‘And has anything improved?’ Phloi couldn’t help asking, even though in her heart she didn’t want to speak. ‘I’ve only seen people killing one another and those who don’t die are left in dire trouble, starving, with no clothes to put on.’

‘You must be patient. It won’t be long. In a little while the war will be over, we’ll all be fine. Just wait.’

‘Another of your premonitions, is it?’ Phloi asked with a smile, thinking of the various erroneous predictions her brother always liked to make.

‘Nothing of the sort.’ Pherm laughed. ‘I’m being rational. Everybody says the same thing.’

But finally it was as Pherm had predicted, because after Bangkok had been heavily bombed and the two electric power stations were destroyed, which led to power outage and water shortage, shortly thereafter and totally unexpectedly, the war ended quietly and suddenly, just as it had started one morning. The news was all over town

that the war was over, with Japan admitting defeat by the Allies. Pherm hurried over to see Phloi as soon as he learned the news in the morning. He went up the steps with a grin on his face and when he saw Phloi said, 'This time it's great fun, Phloi. Germany surrendered first, and then Japan this morning. There only remains superpower Thailand left to fight alone against England and America!'

'You must be very happy this time,' Phloi said.

'Who wouldn't? This time it's the end of our troubles at last. Prices will go down now.'

'I'm not so sure about this. We've been held at the throat for years, there has been much fighting and killing and then with no fighting any longer suddenly everything will be fine and dandy as before? I can't believe that, Khun Luang.'

Phloi's views on this matter proved to be correct. Even Pherm and many others who used to think that everything would be fine and return to normal when the war was over had to acknowledge that her opinion was better than theirs eventually because, even though the war was over and the participation of Thailand in that war, such as her alliance with Japan or her declaration of war on England and America, had been annulled, the overall situation didn't seem to indicate a return to normal as before the war but on the contrary seemed to be getting worse than during the war itself. Goods and foodstuffs of all kinds were still hard to find, with prices soaring to frightening and worrying levels. Foreign soldiers who had been coming into the country throughout the war had all disappeared in little to no time, but foreign soldiers of another persuasion had come in instead, that is, the soldiers of the winning side, and not long after those soldiers had arrived, rumours went around about the coarseness and daredevilries of all kinds on the part of this new batch of foreign soldiers, leading to much fear. The little children that ran along the streets being friendly with all passersby gave up greeting people with Japanese words, stopped shouting '*Arigato!*' or '*Banzai!*' and began to shout '*Okay!*' instead, which, when Phloi heard it, she understood must be farang language. At first there were people who hated Japan as an invader and saw the foreign soldiers as friends who had come to kick

all Japanese troops out of Thailand, but as time passed that feeling changed to wondering how long those soldiers would stay.

Pherm, who came to find out how Phloi fared almost every day, remarked one day, 'I think something is wrong with me. When the Japanese were here I hated them to the marrow, but now that the war is over I feel pity for them because I see they are shamefully meek. Even more so now that they are gone, that they are no longer all over our streets, I've come to miss them. I'm totally fed up with those farang soldiers.'

An, who sat there too, laughed and then said, 'You are not the only one to feel like that. I think almost all of us Thai people are like that. When the farang soldiers were captured by the Japanese around Bang-pong, we all felt pity for them, we wanted to help them. When the train passed by, I used to see passengers throwing cigarettes, fruits and other things to the farang detainees, the whole train. But now that the Japanese have lost and are detained by the farang, it's the Japanese soldiers we pity. Whenever we see them, we give them cakes and cigarettes on the sly again. I think it's because we are charitable and have sympathy for losers.'

'I think so too,' Phloi said. 'I too am like that. All things considered, it has nothing to do with us; it's other people fighting. Whoever makes a wrong move and is in trouble I pity.'

Pherm laughed. 'My sister is really living on another planet,' he said. 'We almost died in the fighting and now she says it has nothing to do with us.'

On the Thai side, Phloi knew that the people who had been on top during the war had lost all power as Pherm had predicted and a new group of influential people had come up instead, but she was too old to pay attention to this and besides around that time came an announcement which monopolised her attention: His Majesty Rama VIII was to return to the capital.

This news could be compared to an important drug for her, because of one of the symptoms of her illness which no drug could treat or cure, and that symptom was her lack of interest in what was happening around her. The news that His Majesty would be back re-

kindled that interest, and she recalled the time when she had gone to admire him upon his first return. That was several years ago and he was very young. By now he must have grown into a young man. What he would look like was something Phloi reflected upon and pondered with much pleasure. The delight she felt was no different from what she had felt when her children were to return from abroad, because the feeling she had for His Majesty was like what Choi had told her once: a deeply absorbing love, not just loyalty as the populace had for their sovereign, but a sense of close kinship as if His Majesty really was hers, a member of the family, a blood relation, a beloved child or grandchild whose growth she had watched with love and benevolence, along with hopes of a prosperous future. Thus it was that she felt much better at the news that His Majesty would be coming back. Her heart, which had lain fallow because it was devoid of hope and interest after enduring much sorrow and disappointment, began to blossom again, which led to some improvement in her physical condition, so that her children and siblings wondered, because she now seemed to be on her way to recovery as she could sit up and walk sprightly like someone in good health. Food and sleep were satisfactory, so that those who worried over her health believed that she had seen the worst of it and would recover before long.

When only a few days remained before His Majesty returned, Phloi told An, with words which had him stare at her dubiously, 'When His Majesty returns, I want to go and attend. Go and fetch Auntie Choi as well, because the last time we went together.'

'But Mother...' An said, in a turmoil. 'You've only just recovered and it's still touch and go. Are you really up to it?'

'I've never asked for more than I can handle, An,' Phloi answered with certainty. 'Usually I don't like to go anywhere, but this time I do. Don't disappoint me. I feel that if I don't go this time I'll never be at peace. I'm old, An. Please arrange for me to go and see His Majesty this once, while he drives by, that'll be enough. I'm not asking for much.'

An thought for a moment and then said, 'I don't think there will be any problem. A friend of mine rents a place on Ratchadamnern,

just on the route. If you sit and wait there, taking along your medicine and water, you'll be able to see him. I'll arrange it for you.'

'Thanks, An,' Phloi answered happily. 'Think of it as making merit for your mother, and don't forget to get Choi.'

On the day of the king's return, Phloi took along Somjai and her grandchildren, the several housemaids who wanted to see His Majesty, as well as Phuang, Khun Chit's wife, who carried food for lunch, water to drink as well as some medicine in a big basket, and they all left the house by boat, together with An, who, when he saw the basket, laughed and then said, 'You look ready to go on a Kathin, Mother!'

Phloi looked at the various implements and then laughed joyfully and answered, 'That's what it looks like. But this isn't all for me. There are many young ones going along too. So we have all of this just in case.'

When they had crossed the river to the Bangkok side, An took the whole party to go and wait in a building on Ratchadamnern as had been agreed and then took a cab to go and fetch Choi, who would come out of the palace. It was still very early in the morning, but Phloi noticed that the populace who had come to catch sight of their sovereign that day were unusually numerous, more so than what she had seen on the day His Majesty returned for the first time. They seemed to have gathered there for the same purpose of welcoming back the Lord Above Their Heads, who was the true leader of the nation and whom everyone had missed during the whole length of the war. His return today seemed to mark an important date in people's feelings, as the end of the barbarity of war they had gone through and the beginning of a new era in which everyone would reform themselves and build a bright new life after so many missed opportunities during the war.

All things considered, this belief and hope might be mistaken and unfounded in the eyes of many people who considered that the king was just an ordinary human being who had no more charisma than any other citizen, but in the eyes of Phloi and the great many people who had come to welcome him with delight and with loyalty that

day, his charisma was already effective in their hearts, through cheerfulness, a feeling of stability, an absence of loneliness, goodwill and good intentions towards all those who had loyalty in common. Each looked at the others as members of the same vast family without bias and with a common love and common goodwill towards one individual who was the focus of their veneration, one individual who united them as Thais and in their good feelings towards one another. True, His Majesty was still a young man, a teenager still, but he was a teenager who belonged to the whole nation, he was the grandson of the aged, the little brother of the middle-aged and the big brother and friend of the younger generation. This feeling of closeness had come about miraculously. To explain it according to Phloi's thinking, the thinking of a woman of the past, one had to say that it was due to the royal charisma. That day, hundreds of thousands of people lined the way from Donmuang to the Royal Palace to welcome back home the one they loved. Everyone was full of love, confidence and contentment. Among those hundreds of thousands, you wouldn't have found a single face that was sorrowful, sad, angry or resentful. Phloi looked around and her hair stood on end and the lump in her throat was from rapture which seemed to be just as painful as sorrow.

Choi, gasping for breath, pushed her way through the crowd and came to sit beside her. She raised her handkerchief to mop her face and then waved it vigorously at herself to fight the heat while saying in a raucous voice, 'Could I have some cold water, Phloi? I'm terribly thirsty.'

Phloi hurriedly opened the icebox, poured some water in a cup and passed it to Choi, who took it, drank some and poured the rest over her hands and then stroked her face and arms, after which she said, 'Since I was born up until now ... in more than sixty years, I never saw as many people as today. When I came out of the palace, I saw a human tide all over the roads, all over the Royal Esplanade. My legs wobbled and I almost fainted. An couldn't drive me there because cars weren't allowed through, so I had to walk through the throng all the way to here. Good heavens! I don't know where they all come from, so many of them.'

‘Indeed, Choi. I’ve been marvelling too, I’ve never seen the likes of it,’ Phloi said.

‘But look at you here. You are still not well: aren’t you afraid of passing out in the middle of it all?’ Choi asked with wonder and concern.

‘Never mind. I’ve been here since early morning, there weren’t so many people,’ Phloi answered. ‘But no matter what, I had to come today, I had to attend, I couldn’t miss it.’

‘I understand you exactly,’ Choi said. ‘If it was me, I’d come even if I were to die, because I love him, this king. Since I was born, this is the first king I have loved. The previous ones, I didn’t dare to love, I was afraid of them rather, but this one is not like the others. I love him truly, I don’t know why, maybe because he’s still so young, or maybe because I love democracy like the rest of them, who knows.’

The sound of An’s chuckle behind her made Choi turn and frown at him in jest, and then she said, ‘Look at young An here. When I say that I’m democratic, here he goes laughing at me. An old hag like me can’t love democracy, is that what you are thinking?’

After they had been chatting for a while, there was unusual excitement in the crowd, which meant that the royal apparition was imminent. People walked or ran in confusion, each looking for a place where they thought they would have the best view of His Majesty. The building where Phloi sat waiting bordered the road the motorcade would take. As the front of the building was thick with people, Phloi stood up and craned her neck to check if she could see over their heads and was relieved to find out that she could; she would catch a glimpse of His Majesty without having to go out amongst the crowd. Hoorays came from far away and then drew closer and closer. The confusion amongst people increased. Phloi stood erect, thinking that when the royal car would drive past she would have to tiptoe to have a good view. Her eyes stared straight ahead getting ready to see only one spot without looking sideways, unwilling to let anything divert her attention. The hoorays grew louder still. Finally, they were all around bursting her eardrums as if the land was collapsing. The ivory-coloured limousine drove by slowly, the royal standard fluttering up front. Right then Phloi had to raise both

hands to her chest as if to prevent her heart from thumping so hard as to slip out of it, because she saw His Majesty clearly sitting in the royal car with his younger brother by his side, waving his hand to the populace, a gentle smile on his face and his eyes full of royal kindness as Thai people of the era had never encountered before. Phloi stood still, tears flowing down, so enraptured that it was as if something hard was pressing against her heart. His Majesty had grown into a young man seemingly quite rapidly since she had seen him that last time. Nothing could compare with his royal appearance, so handsome, so full of majesty. He was everything and had all the traits she had always thought the Lord of the Land should have.

When the royal car went out of sight, Phloi turned to look at Choi, whom she thought stood beside her, to talk to her and express what she felt, but Choi wasn't there and the others who had come together had disappeared, leaving only An, who had remained out of concern for his mother.

'Where has everybody gone?' she asked.

'They raced outside when His Majesty came by. They are all outside.'

'What about Auntie Choi? Where is she?'

An laughed, pointed upfront and then said, 'She was the first to run outside, so they all followed her. She's over there. Can you see her? She went prancing over there, waving and shouting hooray like everyone else.'

Phloi looked in the direction An's finger pointed and couldn't help laughing, admiring her friend's stamina, as she said, 'Auntie Choi is really something, isn't she? Look at her. Doesn't she look like a young woman?'

The royal carriage now far away, Choi made her way back through the throng and she shouted, 'Oh my! I'm so exhausted. My darling Phloi, I beg of you, let me have another drop of cold water, for the love of me.'

Phloi poured her another cup and gave it to her while teasing her with 'Serves you well, old as you are you don't know how to spare yourself. You are lucky they didn't stomp you to death. What was the idea of going out dancing in the heat? From here you could see clearly.'

'Oh, don't play the old woman with me, will you. I don't even know how I made it out there,' Choi said while raising her handker-

chief to dab at her face, and then she exclaimed, 'How handsome! Good Lord, so handsome! If I was still young, I'd have run after him all the way to the palace gate!'

'Oh, you, Choi!' Phloi said and burst out laughing again. 'If the young ones hear you, they'll laugh their heads off.'

'Who cares?' Choi answered good-humouredly. 'Today, no matter what, I won't get angry, but he's so handsome, you know, Phloi! I've read so many reports of how handsome he is, but only today did I see with my own eyes how true it is. The young women who ran out to stand with me just now were jumping with joy you should have seen how.'

'And you too,' Phloi interrupted. 'I saw you jumping about with the lot of them, and shouting hooray like a young girl.'

'Oh? Did I, really?' Choi exclaimed as if she didn't believe it, and then went on saying, 'Well, isn't it as they used to say in the past: "*Young lasses and old crones, he leaves them all agog*"?'

'But he's really handsome, you know, Choi,' Phloi couldn't help saying in turn. 'Such bearing I'd never seen. Our old Lords, handsome they were indeed, but did I ever think they could be as handsome as this?'

'Exactly,' Choi said as she nodded. 'Really handsome, too handsome actually ... It goes beyond words. I'm lucky for once. This time he'll stay in the palace, at Borom Pimarn Hall. You know how forlorn it has been in the palace. Maybe his staying there this time will liven up things.'

'I think it won't be in the palace only,' Phloi said. 'Now that he's back, it'll be lively everywhere, all over town, but I heard he'll be here only for a while and then go abroad again. This is what I don't like. I'd like him to stay for good.'

'Don't I too,' Choi said. 'But then, what can we do? Let's not think about his leaving just now: he'll still be here for a long while. Even if he goes abroad again, I don't see anything wrong. Next time he comes back we'll come out again to greet him. It's such fun.'

Shortly after the whole royal procession had gone past, An went out to get a car to take them back. Phloi sat waiting for him and chatted with Choi until, after quite a long time had gone by, An drove up

to the front of the building. Phloi had everyone get in the car, including Choi who was to be dropped at the palace gate before they went to take the boat to return home. While they sat in the car, Choi said in a low voice, 'Phloi, how many times have the two of us gone out to welcome the king back home?'

Phloi thought for a moment and then answered, 'Three times. The first time was when the previous king returned from Europe, and twice for this king.'

'It was fun every time, wasn't it?'

'Very much so, Choi, every time,' Phloi answered.

Choi was silent for a while and then said, 'We've had lots of fun together, haven't we?'

'Very much so. Thinking back, it feels like yesterday for some.'

'Exactly,' Choi said with satisfaction. 'All things considered, the two of us have had a full life.'

When they reached the palace gate, Choi got out of the car, took her leave and then went back into the palace sprightly. Phloi was left with taking her party across the river back home with a full heart.

From that day, His Majesty became the main topic of most people's conversations. All other topics paled in comparison, because whatever their importance, they were likely to induce discord and cause tension and worry, whereas talking about His Majesty made everyone feel at ease, and for those who were interested in the latest news, he was very hot news as he had not lived in the capital for many years. Phloi never tired of listening to conversations about him and she also kept up with the royal news in the newspapers. During all the months that he stayed in the capital, Phloi heard and read of many instances that told of his sublime glory, of his kindness to his subjects and of the loyalty of those, Thai and foreigners alike, who sought his protection. Comparing what she was witnessing with what she had known of the three previous reigns, Phloi felt that the loyalty to the throne that had always been present in the hearts and minds of the people had never been so openly and widely demonstrated as in the current reign, and that this loyalty was felt by most people in a more personal, more intimate way.

She could feel that the general situation was more stable than before. As for herself, the pains and strains due to her heart condition had eased off enough for her to cease being bedridden and move about and do small chores. She knew very well that she was not cured and would never be, but this did not in any way alarm her. Her children were leading normal lives – Own was endowed with the peace of monkhood; An was a responsible family man; and Praphai, even though she was not getting along too well with her husband, seemed more mature these days and could be trusted not to do anything rash. If only Ort was still alive... Whenever she thought of him, Phloi felt a cold, wet shroud wrap itself around her heart, and she knew her sorrow would stay with her until the end of her days.

She led a simple life and the days went by, bringing closer the time when His Majesty would leave again for a last, short stay abroad. Whenever she left the palace to visit her, Choi was full of stories about the king, and whenever Pherm came visiting, he too was full of stories about the king. Pherm, who was particularly interested in political affairs – too much, to her taste – tried his best to hold back while His Majesty was here and concentrated instead, like everybody else, on any titbit that had to do with the Royal Person.

That day – it was a Sunday, because An was at home and had not gone to work – that Sunday morning in the month of June, Phloi woke up at dawn as usual. It was a day of bright sunshine like any other day, and everything looked fine and ordinary. Life was going on, and the boats and rafts floated up and down the Bang Luang canal as they had for many decades.

Towards eleven that morning, an ashen-faced Pherm came up the stairs and walked to the corner of the veranda where Phloi sat and An was playing with his son.

‘Phloi! An!’ Pherm said with a voice Phloi had never heard before. ‘Terrible news – the King is dead.’

Deeply shocked, she shrieked: ‘What are you saying? That’s not true! It can’t be. He is too young, he can’t possibly...’

An looked at her with concern and alarm.

‘I stopped for a cup of coffee at the shop in front of the Grand

Palace,' Pherm went on. 'Everybody was talking about it.'

Phloi felt greatly relieved. Brother Pherm's coffee-shop rumours! No truth in them. People these days would stop at nothing, even the most ill-omened lies, just for the sake of gossip.

'It's true, you know, Phloi! It's true, An!' Pherm said in a tearful voice. But Phloi did not pay him any attention, thinking only that he must be wrong this time. How could he be right when he maintained that such an unbelievable rumour was true?

Choi came from the palace about one o'clock and as soon as she saw her all dressed in black, Phloi stayed transfixed where she was sitting. Choi walked up the stairs in tears, but Phloi's heart could only cry: 'It's not true! Not true! I won't believe it!' Yet she did not dare to ask any questions because her heart also knew that it was indeed true.

Choi gave her certain details about the King's death which made the event even more unbelievable. It was growing dark outside and the wind and the birds and the water sounded like someone crying...

Choi left, saying there was much to do in the palace and she had better hurry back – Choi, who had spent her whole life in the palace and who would keep doing her duty there till the end of her days. Phloi rose to her feet and slowly walked to the bed to rest her aching back. She had never felt so tired and feeble in her life. She lay down and closed her eyes and tried to stop thinking altogether.

But rambling thoughts kept surfacing. 'He shouldn't have died. So young and strong and handsome – all destroyed like that. It shouldn't be, but he has departed, though he was our Lord, beloved by all ... Departed like Ort, who was just my son, how could he avoid death? Our Lord who had everything, and who still could not avoid ... Sleeping in the Bedchamber, watched over by all his entourage ... And yet death did find a way to him ... Just as it reached my son and soon will reach that body of mine ... The same for everyone ... Just a matter of time.'

Phloi felt as though she were floating on a higher plane. All the sorrows that had accumulated throughout her life seemed to have begun to ease out. She thought of Khun Preim, who seemed to always be near her in her moments of need.

FOUR REIGNS/KUKRIT PRAMOJ

“Khun Preim, there are so many things I don’t understand that I could ask you to explain. But it’s all right. Never mind ... Actually, I am beginning to understand some things, but I’ve lived so long, Khun Preim ... Seen things I never thought I would come to see ... I’ve lived through four reigns, Khun Preim ... Four reigns ... Such a long time ... I am so tired, so tired my heart will burst ... To outlive four reigns, isn’t that too much? Or am I tired for some other reason? I don’t know ... Four reigns...”

That Sunday evening, on the 9th of June 1946, when the water in the Bang Luang canal was leaving its banks exposed, Phloi’s heart, weakened by illness and repeated sorrows, went drifting away with the tide.

End of Four Reigns